

PREVODOSLOVJE
IN UPORABNO
JEZIKOSLOVJE

Uredila: **Nike K. Pokorn**

SODOBNE METODE V PREVODOSLOVNEM RAZISKOVANJU

SODOBNE

V PREVO

RAZISKO

Uredila Nike K. Pokorn

SODOBNE METODE V PREVODOSLOVNEM RAZISKOVANJU

Zbirka Prevodoslovje
in uporabno jeziskoslovje

Ljubljana, 2017

SODOBNE METODE V PREVODOSLOVNEM RAZISKOVANJU ZBIRKA PREVODOSLOVJE IN UPORABNO JEZIKOSLOVJE

Urednica: Nike K. Pokorn

Recenzenti: David Limon, Agnes Pisanski Peterlin, Špela Vintar, Jana Zemljarič
Miklavčič, Marija Zlatnar Moe

Tehnični urednik: Jure Janet

Izdal: Oddelek za prevajalstvo

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Oblikovanje: Bons, d. o. o.

Ljubljana, 2017

Prvi izdaja, elektronska izdaja

Publikacija je brezplačna.

Publikacija je dostopna na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si>

DOI: 10.4312/9789612379926

Delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0
International License (priznanje avtorstva, deljenje pod istimi pogoji).

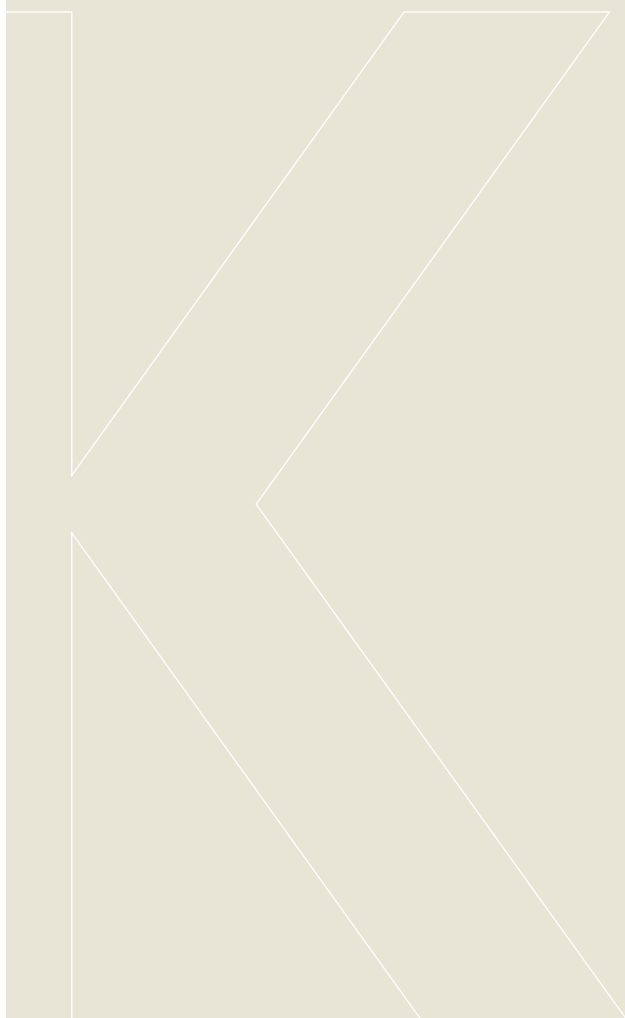

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=292909056

ISBN 978-961-237-991-9 (epub)

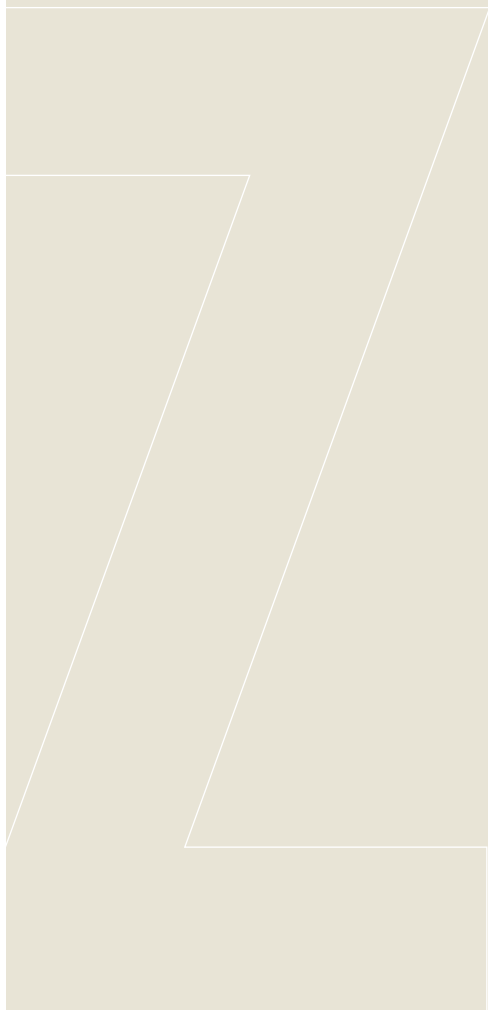
ISBN 978-961-237-992-6 (pdf)

Kazalo vsebine

Uvodne besede k ljubljanskemu pogledu na sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju <i>Nike K. Pokorn</i>	8
Sociological and ethnographic approaches to non-literary translation <i>David Limon</i>	12
Prevodoslovno proučevanje literarnih prevodov <i>Nike K. Pokorn</i>	40
Empirične raziskovalne metode za opazovanje prevajalskega procesa <i>Nataša Hirci</i>	60
Gradnja in analiza korpusov za prevodoslovne raziskave <i>Špela Vintar in Darja Fišer</i>	80
Raziskovanje govorjenega jezika <i>Jana Zemljarič Miklavčič</i>	110
Metodološki postopki v kontrastivnih raziskavah <i>Mojca Schlamberger Brezar</i>	132
Kontrastivna retorika <i>Agnes Pisanski Peterlin</i>	146
A genre-based approach to analysis of texts and translations <i>David Limon</i>	164
Stvarno in imensko kazalo	186

Zahvala

Posebna zahvala gre recenzentom vseh prispevkov v monografiji: dr. Davidu Limonu, dr. Agnes Pisanski Peterlin, dr. Špeli Vintar, dr. Jani Zemljarič Miklavčič in dr. Mariji Zlatnar Moe. Brez njihovih napotkov in sugestij bi bila končna podoba monografije gotovo manj kvalitetna. In nenazadnje, najlepše se zahvaljujem tudi Juretu Janetu za natančno in zavzeto pomoč pri končni redakciji besedila.

Nike K. Pokorn

Uvodne besede k ljubljskemu pogledu na sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju

Mednarodna raziskava, ki jo je leta 2008 izvedla delovna skupina za integracijo doktorskih programov v prevodoslovju,¹ je v evropskem in severnoameriškem prostoru našela kar 31 doktorskih programov, ki se v celoti posvečajo prevodoslovnemu raziskovanju, in nadaljnjih 22, ki so po naravi širši, vendar dopuščajo obravnavo prevodoslovnih tem v okviru študija. Če k tem številkam dodamo še 285 evropskih magistrskih programov iz prevajanja, ki se večinoma zaključujejo z raziskovalno nalogo, ni več nenavadno, da postaja problematika različnih pristopov k prevodoslovnemu raziskovanju zanimiva za vedno širši krog raziskovalcev. Nujnost premisleka in pregleda sodobnih metod v prevodoslovju se je izrazila tudi v slovenskem prostoru, še posebej po uvedbi doktorskega študija iz prevodoslovja na ljubljanski univerzi v letu 2007. V odgovor na to potrebo poskuša monografija *Sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju* predstaviti najsodobnejše metodološke pristope v prevodoslovju² in tako pomagati novim raziskovalcem pri izbiri metode, ki bo najustreznejša za izbrano področje raziskovanja.

Monografijo uvajata prispevka, ki se osredotočata na dve tradicionalni temi prevodoslovnih raziskav: preučevanje neliterarnih in literarnih prevodov. Prispevek Davida Limona tako predstavlja najsodobnejša pristopa k prevodoslovnemu preučevanju neliterarnih prevodov, in sicer sociološki in t. i. etnografski pristop. Limon v svojem prispevku poudarja, da postavljajo sodobne prevodoslovne raziskave neliterarnih prevodov v ospredje družbeno vlogo prevajalca in obravnavo različnih dejavnikov, ki vplivajo na prevajalčevo delo. Podoben premik od preučevanja zgolj besedila opaža v sodobnem prevodoslovnem raziskovanju literarnih prevodov tudi Nike K. Pokorn, ki ugotavlja, da so se sistemske in deskriptivne raziskave literarnih prevodov, ki so se še konec devetdesetih osredinjale na raziskovanje in določanje norm v prevajanju, sedaj skoraj popolnoma umaknile sociološko obarvanim, bourdieujevskim raziskavam. Te sodobne raziskave ne preučujejo več samo literarnih prevodov, temveč predvsem literarne prevajalce, ter poskušajo rekonstruirati polja prevodne literature v različnih kulturah za različne žanre.

V nadaljevanju se monografija osredotoči na predstavitev raziskovalnih metod, ki se uporabljajo za opazovanje in opisovanje procesa prevajanja. Nataša Hirci tako predstavi različne računalniške programe in programe za zajem računalniškega zaslona ali snemanje premikanja oči na zaslonu, s pomočjo katerih pridobivamo kvantitativne podatke, ki so nujni za razlago postopka prevajanja. Avtorica kritično oriše tudi metodo protokol glasnega razmišljanja in uporabo vprašalnikov in intervjujev, ki pogosto dopolnjujejo kvantitativne raziskovalne metode. Tematiki zbiranja kvantitativnih podatkov za prevodoslovne raziskave se posveča tudi prispevek Špele Vintar in Darje Fišer, v katerem so predstavljena izhodišča

¹ Rezultate anket in podatke o skupini, ki jo sestavljajo Yves Gambier, Ubaldo Stecconi, Reine Meylaerts, Christiane Nord, Luise von Flotow in Nike K. Pokorn, najdete na spletnem naslovu: www.ts-doc.org.

² Z izrazom prevodoslovje označujemo vedo, ki združuje tako preučevanje prevodov in prevajanja kot tudi tolmačenja.

za gradnjo in analizo korpusov za prevodoslovne raziskave. To poglavje podaja smernice za zagotavljanje reprezentativnosti specializiranih korpusov, predstavi metode označevanja večjezičnih korpusnih zbirk in opiše temeljne metode korpusne analize s poudarkom na orodjih, ki omogočajo delo s korpusi za slovenščino. Z raziskovanjem posebnega korpusa, in sicer korpusa govornega jezika, se ukvarja prispevek Jane Zemljarič Miklavčič. Raziskovanje govornega jezika oz. spontanega govora je še posebej pomembno pri tolmačeslovju, ki se v večini raziskav osredotoča prav na govorni jezik. V luči te potrebe avtorica v svojem poglavju ponuja definicijo predmeta opazovanja in predstavlja različne možnosti zbiranja gradiva in tehnike zapisovanja govornega diskurza.

V zadnjem sklopu monografije so predstavljeni različni metodološki pristopi, ki so se razvili v drugih vedah, vendar se pogosto uporabljajo tudi za prevodoslovne raziskave. Tako Mojca Schlamberger Brezar najprej predstavi metode, ki se uporabljajo v jezikoslovnih kontrastivnih raziskavah, kot tudi kritike, ki so jih bile te metode deležne s strani mnogih prevodoslovcev. Avtorica prispevka je tem kritikam navkljub prepričana, da kontrastivno jezikoslovje, obogateno s spoznanji iz pragmatike, korpusne analize, besediloslovja in kritične diskurzne analize, vseeno še lahko predstavlja uporaben metodološki aparat v prevodoslovnih raziskavah. Nadalje, Agnes Pisanski Peterlin predstavi kontrastivno retoriko, tj. področje, ki se je ravno tako razvilo znotraj uporabnega jezikoslovja in ki se je, podobno kot kontrastivna analiza, začelo uporabljati tudi za potrebe prevodoslovnih raziskav. Po predstavitvi poglobitvenih kontrastivnoretoričnih metod avtorica oriše, kako v sodobnem času razvoj korpusnih metodoloških pristopov vedno bolj zbližuje kontrastivnoretorične in prevodoslovne raziskave. Tretji prispevek v tem zadnjem sklopu tudi predstavlja povezavo prevodoslovja z jezikoslovnimi raziskovalnimi metodami: David Limon tako oriše žanrski oz. besedilnovrstni pristop k obravnavi prevodov, ki se med drugim lahko uporablja tudi za obravnavo vzporednih besedil iste besedilne vrste v različnih jezikih. Limon predstavi tudi model kontrastivne funkcijske analize, ki ga je za kontrastivno funkcijsko analizo prevodov izoblikoval Andrew Chesterman, ter ga ponazori s primeri, vzetimi iz svojega raziskovalnega dela.

Izbor metodoloških pristopov, primernih za obravnavo prevajanja in tolmačenja v tej monografiji, ni izčrpen: v tej izdaji tako ne boste našli predstavitev metod raziskovanja prevajanja za medije, metod, ki so v uporabi v sodobni leksikologiji in terminologiji, metod za raziskovanje tolmačenja, pri katerem se vedno pogosteje uporabljajo pristopi, prevzeti iz kognitivnega jezikoslovja in psiholingvistike, metod, ki se uporabljajo pri razvoju programov za računalniško podprto prevajanje, in še bi lahko naštevali. Vse to, upamo, bomo nadoknadili v drugi, dopolnjeni izdaji. Kljub tem pomanjkljivostim pa avtorji te monografije vseeno upamo, da bo ta prva predstavitev različnih metod, uporabljenih v raziskavah prevajanja in

tolmačenja, v slovenskem prostoru v pomoč vedno večjemu številu doktorskih študentov na področju prevodoslovja kot tudi vsem drugim raziskovalcem, ki preučujejo to tematiko.

Nike K. Pokorn
Ljubljana, december 2009

Sociological and ethnographic approaches to non-literary translation

David Limon

Prevajalska dejavnost ima kulturni pomen, prevajalci pa družbeno vlogo. Prevajalci delajo za različne institucije in prav te institucije določajo, kaj in kako se bo prevajalo, kako se bodo prevodi ocenjevali itd. V okviru sociološkega pristopa k raziskavam v prevodoslovju se ne osredotočamo na besedilo, temveč na prevajalce in na njihova dejanja, ki jih je mogoče opazovati, pa tudi na kontekst, v katerem prevajalci delujejo. Kot vse družbeno uravnane dejavnosti tudi prevajanje usmerjajo in omejujejo norme, ki jih prevajalci v nekem okolju ponotranjijo. Prispevek obravnava ozadje sociološkega raziskovanja in predstavlja praktične ideje za raziskave statusa in vloge prevajalcev, njihovih delovnih pogojev in praks, prevajalskega trga in prevajalskih institucij. V povezavi s slednjimi je predstavljena tudi etnografski pristop k preučevanju prevajanja za Evropsko unijo (Koskinen 2008).

Ključne besede: sociological approach, ethnographic approach, translation research, socially regulated activity, translation norms, translation institutions, localism, habitus, case study, contextualisation

OVERVIEW

The paper begins by offering some background, explaining the roots of the sociological approach to translation research, going into some detail with regard to the concept of translation norms. It then makes some more practical recommendations regarding possible areas for sociological research and offers some guidelines regarding questionnaires. Finally, it concludes by looking in detail at a specific ethnographic study of EU translating. Although the focus is on sociological research, some other research possibilities (for example, into translation universals) are mentioned in passing.

THE TRANSLATION STUDIES BACKGROUND

Although it is more than three decades since the discipline became established, there is no standard research method in Translation Studies. This is presumably because the field is an increasingly interdisciplinary one that interacts not only with literary studies and linguistics (including psycholinguistics and sociolinguistics), but with other areas of study such as cognitive science, cultural studies, cultural anthropology and sociology. In the 1960s translation theory was heavily influenced by the linguistics of the time, which was dominated by a Chomskyan approach based on the ideal native speaker and language competence, or language divorced from actual use. Similarly, in translation theory, the focus was on the decontextualised original text, which had an almost “sacred” status (Arrojo 1997 in Prunč 2007), and the translation was largely seen as a copy divorced from any broader context. Within this process, the translator was largely invisible (cf. Venuti 1995) and the social context in which translation took place was not considered. There was thus little discussion by translation scholars of the cultural, cognitive and social constraints under which translators operate. An important focus of discussion at this time was the concept of equivalence, as well as more traditional questions of faithfulness (to the original) and naturalness or fluency. But as Translation Studies became established as a separate discipline, then the concepts it made use of were broadened and contextual factors were taken more into account. To some extent, this reflected changes taking place within linguistics itself, where a noticeable shift was taking place away from isolated, fabricated sentences towards the study of text or discourse as socially situated language use (cf. Beaugrande and Dressler 1981).

A new emphasis within translation theory on cultural rather than linguistic transfer became most visible in the 1980s, particularly among functional translation scholars writing in German. Within this new current, translation was conceived as an act of communication rather than transcoding, focused on messages rather

than words, thus shifting attention from formal aspects to functional and socio-cultural ones, with the text considered as an integral part of the world rather than an isolated phenomenon (Snell-Hornby 1988: 43). The dominant metaphor used was that of sending a message and the translator was seen as a mediator between the original writer and the target reader, owing loyalty to both. Translation theory thus began to take more account of many of the non-linguistic factors involved in the sociological process of translation (cf. Chesterman 1997: 33). Some of these concerns were already present in Nida's (1964) discussion of the overall communication situation of the translator, but they were widened by those such as Holz-Mänttari (1984), who drew upon the sociological theory of action as a basis for studying translation as "purposeful intercultural interaction".

Within Translation Studies in Europe, probably the most influential challenge to the supremacy of the original text and the idea of linguistic transfer is the functional *Skopostheorie* developed primarily by Vermeer (Reiss and Vermeer 1984; Vermeer 1989). This looks at translation in terms of human behaviour or action – the particular variety of translational action based on a source text. Any action, in the sociological sense, has an aim or purpose and that of a translation can be termed its *skopos*. The aim of the translational action and the mode of realisation are negotiated with the commissioner; the source text is part of the commission. The translator is the expert responsible for the performance of the action (including translation strategy) and for its final result – the translated text as a particular variety of target text. Even when composed specifically with transcultural communication in mind, the source text is bound to the source culture, whereas the target text is "oriented towards the target culture and it is this which ultimately defines its adequacy" (Vermeer 1989: 175). The translator is thus involved in intercultural communication, not in transcoding a source text or transposing it into another language. The intentional, purposeful behaviour we are describing takes place in a particular situation, both modifying and being modified by it. In this respect, translation is like writing in general, which is both "context constrained and context creating" (Grabe and Kaplan 1996: 162).

The *skopos* approach thus focuses on the process of translating rather than its end result; it puts the translator in a wider social context and encompasses the relation with the client or commissioner, as well as that with the source-text producer and the target-text receiver. From a practical point of view, this allows translators to break away from what Wilss (1982, quoted in Nord 1997: 106) refers to as the "hypnotic compulsion" of the source text or facilitates what Vermeer (quoted in Snell-Hornby 2006: 54) calls the "dethroning" (*Entthronung*) of the source text, which becomes simply a means to a new text. The old "faithful vs. free" dilemma is thus no longer a question of absolutes, but depends entirely on the particular translation in hand and the new situation in which it exists.

Thus a gradual shift can be seen within Translation Studies: from the original text, the translation and the linguistic relations between them towards the actual process of translation and to the people involved in that process – the translator and the target audience – as well as the socio-cultural context(s) in which the process takes place. Within Translation Studies, we also talk about “turns” or paradigms which have shaped the discipline. The 1990s is strongly associated with the cultural turn (Bassnett and Lefevere 1990), which places ideas – or “memes”, to use Chesterman’s (1997) term – at the centre of attention: questions of ideology, cultural identity, values, power, ethics, the centre versus the periphery, the transfer of cultural elements (polysystems) and culture as a dynamic rather than static entity. This brings an increased focus on translators and the socio-cultural constraints they need to overcome, plus their role in the construction of a culture (for further discussion of the cultural turn, see Kocijančič Pokorn 2003: 187ff).

The same period also saw a new interest in what Toury (1995: 249) calls the “translation act” and in particular the cognitive aspects of this, or what goes on in the translator’s head (sometimes conceived of as a “black box”). Think aloud protocols or TAPs were developed to try to gain access to decision making processes, cognitive processing and constraints on translation decisions (for more on such protocols, see Hirci in this volume). Prior to this, there was little empirical research into actual translation practice, although there was what might be called mentalistic speculation about the process involved (Lörscher 1991). But there was now a gradual acknowledgement that world knowledge, acquired through experience and socialisation and thus culture-specific, reflecting the translator’s interactions with the social environment, forms part of the cognitive process. Thus Risku (2000, quoted in Prunč 2007) talks about the need to discuss both situated translation and situated cognition, including the social determinants that affect interacting subjects and institutions.

TRANSLATION NORMS

The other important development in the final decade of the last century was the appearance of Descriptive Translation Studies, associated in particular with the work of Gideon Toury. He is concerned primarily with translation as an activity in specific socio-cultural settings and with the identification of the norms that govern that behaviour and serve as the criteria by which actual instances are evaluated. Toury (1995: 53, my emphasis) stresses that translation activities have socio-cultural significance:

“[T]ranslatorship’ amounts first and foremost to being able to *play a social role*, i.e., to fulfil a function allotted by a community to the activity, its practitioners and/or their products – in a way

which is deemed appropriate in its own terms of reference. The acquisition of a set of *norms* for determining the suitability of that kind of behaviour, and for manoeuvring between all the factors which may constrain it, is therefore a prerequisite for becoming a translator within a cultural environment.”

The concept of norms, which in turn draws attention to the social space in which translators act, has had a great influence on the subsequent development of Translation Studies. All translation activity is directed and constrained by norms, including institutional norms, and to play the (social) role of translator within any cultural environment one has to acquire the relevant set of norms. It is important to remember here that translation is not usually about communication between individuals but rather between institutions (in the broadest sense, including companies, non-governmental organisations, publishers, media bodies, newspapers and so on) and social groups (cf. Mossop 1990). Of course, the level of institutionalisation differs considerably, but this helps us get away from the largely misleading picture of communication between an individual writer and reader through the medium of a translator.

Norms come about when the general values or ideas of a group as to what is right and wrong, acceptable and unacceptable, are transformed into “performance instructions appropriate for and applicable to particular situations, specifying what is prescribed and forbidden, as well as what is tolerated and permitted” (Toury 1999: 14). When a translator is working within or for a particular institution there takes place a socialisation process involving feedback and its assimilation (internalisation), leading the translator to acquire what Toury (1995: 250) refers to as a “modified competence”. This process of socialisation “always imply *sansctions* – actual or potential, negative as well as positive. Within the community, norms also serve as criteria according to which actual instances of behaviour are *evaluated*.” (Toury 1995: 55) It is important to note here that they are not the same as individual translator idiosyncracies, nor are they rules and regulations or guidelines, which are written down: they are rather tacit agreements and conventions underlying translation that are continuously negotiated by the people and institutions involved.

Every part of the translation process is affected by norms, from the selection of what is translated to how it is translated and evaluated. They also help establish what a particular community will accept as a translation (Hermans 1999: 77-78). From a translation research point of view, they can also be seen as codes employed to decipher translator strategies and choices, and are thus linked both to production and reception. They are likely to have much more binding force within a subgroup, such as a specific body of professional translators working in a particular field between specific languages, than in a larger more heterogeneous group e.g. text producers in general (Toury 1999: 16).

TRANSLATION UNIVERSALS

In passing, we can also mention here an additional field of research inspired to a large extent by Toury's work and that is the search for probabilistic laws as to what translators are likely to do under different conditions and thus what the resultant translations will tend to be like. The way Toury (1995: 224-5) expresses it is that "the requirement to communicate in translated utterances may impose behavioural patterns of its own". The methodological starting point for descriptive-explanatory research which might lead to the identification of empirical laws of translational behaviour is always a body of translated texts. The popularity of this approach has been boosted by empirical corpus-based studies (see paper by Vintar and Fišer in this volume). Although Toury (1995:256) prefers the term "laws" because they are not inevitable and are conditional (e.g. if X, then the greater / the lesser the likelihood that Y), the more widely used term is *universals*. Baker (1993: 243) defines translation universals as "features which typically occur in translated texts rather than original utterances and which are not the result of interference from specific linguistic systems". In other words, universals are both general characteristics of translator behaviour and generic features of translations as such, rather than non-translated texts.

Two laws proposed by Toury (1995), which have had a major influence on subsequent debate are:

- the law of *interference*: "phenomena pertaining to the make-up of the source text tend to be transferred to the target text" (ibid.: 275); and
- the law of growing *standardisation* - translators tend to naturalise and normalise, and translations are characterised by "flatness" of language (ibid.: 268-270);

Other possible universals, which may of course be interconnected or overlap, are listed below:

- the *explicitation* hypothesis: translations will generally be more explicit than source texts because of the tendency of translators to simplify or spell things out (Blum-Kulka 1986)
- reduction of *repetition* (Baker 1993);
- *simplification*: less lexical variety, lower lexical density, a heavy use of high-frequency items (Baker 1993: 180; Laviosa-Braithwaite 1996);
- *untypical lexical patterning* i.e. which is different from that found in non-translated TL texts (Mauranen 2000);
- *under representation of "unique items"* i.e. language forms and functions which lack clear linguistic counterparts in the source language (Tirkkonen-Condit 2004:178);
- *failure to lexicalise*, to use one word in the TL if there was a phrase in the SL (Schlesinger 1992);

- *lengthening*: translations tend to be longer than originals (Vinay and Darbelnet 1958) and some of the likely reasons lie in the above (cf. discussions in Chesterman 2004 and Sollamo 2008).

Some scholars, such as Pym (2007), suggest that a disposition towards “risk aversion” may also be one of the possible laws of translation behaviour. My own research (Limon 2004) has shown that the most common strategy, at least among Slovene non-literary translators could be characterised as being based on “prudence” and “capitulation” rather than “risk-taking” and “persistence” (cf. Campbell 1998). The socio-cultural role of translators as mediators of messages means that translators tend to want to be orderly, to write clearly if the *skopos* allows (their role is metaphorically “shedding light” on a text that is inaccessible to the target reader). This may help explain the tendency towards simplification and explicitation mentioned above: it is part of the translator’s social role to make the reader’s life easier. On the other hand, it is quite possible that the reason may lie in strategies promoted by translator training. It is hard to say, because the effects of universals on trainers, translators and readers have not yet been studied. We shall return to this issue when we talk about possible topics of sociological research, below.

A SOCIOLOGICAL APPROACH TO TRANSLATION

By the end of the last century, the need for a more systematic sociological approach to translation was increasingly being emphasised: the need to come up with “more comprehensive and more flexible explanations of the translational behaviour of individuals *within a societal context*” (Toury 1999: 28-29, my emphasis). A number of translation scholars (e.g. Simeoni 1998 and Wolf 1999) began to borrow concepts from the French sociologist and philosopher Pierre Bourdieu, and to apply these to translation studies (for further discussion on Bourdieu, see Pokorn in this volume). The sociological approach to translation studies looks at questions such as: the translation market, the role of the publishing industry, the social status and roles of translators, the translator’s interaction with human and other resources, and translation as a social practice. In other words, it focuses on *people* and their actions in a material and social milieu. However, it can also embrace what lies behind this action: for instance, the social and political interests linked to translation practice (cf. Hermans 1997). This is particularly relevant in relation to one research area we shall discuss in more detail below, i.e. EU translating. Issues of power and ideology were discussed in more general terms during the cultural turn in the 1990s (e.g. Lefevere 1992), but as Agorni (2007) points out, such issues are unclear if not linked to the actual people involved in translation activities. Sociological research needs to take account of the complexity of

the environment in which translation takes place, being shaped by it and helping to shape it.

There is, of course, no necessity for research to pursue only one line: turns or approaches to translation theory can overlap and it is difficult, for instance, to separate the “cultural” from the “social”. This is because “culture creates social structures and is shaped by existing ones” (Neidhardt 1986: 15, quoted in Wolf 2007: 5) and, as Venuti (1995: 18, my emphasis) puts it, the “viability of a translation is established by its relationship to the *cultural* and *social* conditions under which it is produced and read”. Indeed it is common to talk about “sociocultural” approaches in Translation Studies (see e.g. Pym et al 2006). Moreover, one field of research may naturally lead into others. So, for example, a debate on degree of agency of individual translators naturally led to the question of translation ethics (cf. Pym 2001).³

The basic sociological starting point, then, is that a translation is as it is not only because of language differences and texts features, but because of translator decisions, client instructions, the brief, the deadline, working conditions, current norms, commercial factors and so on.⁴ Any translation is embedded in a social context and translators are part of a social system, working for or within institutions, which determine what is translated and, often, how it is translated: as Hermans (1997: 10) puts it, translating is a “socially regulated activity”.

One important concept when it comes to sociological research into translation is *localism* (Tymoczko 1999: 31-32). This refers to the development of localised research into specific cultural phenomena, involving in this case the detailed reconstruction of linguistic, cultural, historical and social contexts of translation activity (Tymoczko’s book relates to Irish translation and the struggle for Irish independence – there may be some interesting parallels with Slovenia’s own struggle and the role of the language and translation in defining Slovenia as a nation). Localism firmly grounds or locates translation in its environment, offering detailed pictures of specific aspects and thus providing insights into the broader situation. The main danger in what might be called a case study approach is (over-) generalisation, but although case studies only ever offer a partial picture – as in ethnography, it is always contingent (we shall say more about the ethnographic approach when discussing Koskinen 2008, below) – they do point to general patterns of translation behaviour. According to Agorni (2007: 131), localism “proliferates meaning”, rather than reducing it to “coherent, but often artificial patterns”. Moreover, this approach enables the researcher to follow

³ For research ideas relating to the question of ethics, see Williams and Chesterman 2002: 18-20.

⁴ As a simple example, it is not difficult to explain on a language level the large sign *Welcome in Slovenia*, seen at the main airport and elsewhere. But a more interesting question, that relates to the kinds of factors just mentioned, is *why* such translations are produced and (expensively) disseminated.

Toury's (1995: 63) recommendation to contextualise "every phenomenon, every item, every text, every act, on the way to allotting the different norms themselves their appropriate position and valence".

It should be pretty clear by now that no translator works in a socio-cultural vacuum. Even outside a clear institutional setting, translators are under the influence of their previous education, training and experience, as well as broader ideas about what is good or bad translation, how we should translate, where the translator's loyalty should lie and so on (all such ideas differ over time and from one society or context to another). This is where Bourdieu's concept of *habitus*, referring to professional dispositions and attitudes within a given field or practice, comes in useful. Simeoni (1998: 32) borrows the term to refer to the translatorial mind or mindset, which is "the elaborate result of a personalized social and cultural history". The translator's habitus mediates between the personal and the social; it also interacts with practice. It is complementary to the concept of norms, which "without a habitus to instantiate them make no more sense than a habitus without norms" (Simeoni *ibid.*: 33).

POSSIBLE RESEARCH TOPICS

We shall now move on to the more practical question of what studying the sociology of translation might involve. In their beginner's guide to translation research, Williams and Chesterman (2002: 23-25) recommend workplace studies, focusing on the working lives and working conditions of professional translators. Unlike discourse based studies, the focus here is on actions rather than language. Such research relies primarily on observation, but can also involve interviews and questionnaires. One possible research area is translators' working procedures, including matters like:

- how translators use their time and how much time is really required for specific tasks;
- their contacts with other translators, language revisers, clients, subject experts;
- how and when they revise their translations;
- what use they make of reference materials, parallel texts, glossaries, etc.;
- what technical resources and aids they utilise;
- what quality control procedures are in place;
- how they are integrated into team work;
- whether they are part of a project management process.

Some further ideas can be found in Mossop 2000.

Other possible questions that focus more directly on translators themselves are:

- whether different kinds of translators work differently (e.g. literary vs. technical);
- how differently the same translator works according to the translation task;
- the influence of one type of translating on another: e.g. when strategies from legal translating are transferred to other types of text;
- what kind of translation brief (if any) is usually given and how it affects the translator's work;
- the differences between individual and team/project translating;
- whether the translator is translating into or out of his/her first language;
- differences between "bilingual" translators (e.g. Slovene/Italian) and others;
- how they keep in touch with technical developments;
- if and how they keep abreast with developments in translation theory;
- whether professional translators actually follow the principles that they were taught (e.g. do they always read the whole text first before translating?);
- what translators think about what they were taught;
- whether different educational or training models have had an influence on translator practice (e.g. those educated by the Department of Translation compared to previous generations);⁵
- how translator attitudes and strategies change over time, with experience;
- differences between older, established translators and younger translators or novices;
- the human aspects of relations with others: the interpersonal skills required;
- personalities of translators and interpreters;
- what translators think about their work and role;
- what other people think about translators (e.g. articles, interviews or reviews in the press relating to translation; e.g. views of commissioners or readers).

Another related research area is professional associations of translators (Slovene and international), looking at issues such as: membership, certification procedures, the employment status of members, the code of ethics, the benefits of membership, professional development programmes, publications, the influence on policy at national and international level, and so on.

⁵ For research ideas relating to translator training, see Williams and Chesterman 2002: 25-27.

At the institutional level, potential research issues will cover similar ground to that already mentioned but will be formulated slightly differently:

- translation procedures and policies of institutions, agencies, companies;
- how the institutional context shapes translation processes;
- the dynamics of institutional language work;
- team work and project management;
- translation briefs;
- quality control systems;
- editing;
- the role of language revisers;
- support systems;
- glossaries and assistance with terminology;
- employment practices regarding translators;
- the use by institutions of in-house translators, freelance translators, translation companies and agencies.

Institution-based research may also focus on best practice. This involves looking at the work of translators (or those involved in localisation or multilingual documentation projects) and attempting to identify factors that contribute to translation quality. One problem here is that there is no standard way of measuring quality and it is a relatively neglected area in Translation Studies. However, the EN-15038 European Quality Standard for Translation Services is increasingly becoming seen as a possible industry standard for the provision of translation services is concerned (although the emphasis here is on translation as a service, rather than the product).

QUESTIONNAIRES

In 2005 I carried out a small research project into the educational profile, social and legal status, training and work experience, and views on translation of non-literary translators in Slovenia. The questionnaire that I used (in the original Slovene) is given as an example in Appendix I. This research identified institutional pressure on translators to conform to prevailing norms, or to pursue what Venuti (1998) calls an “ethics of sameness”, and to adopt a low-mediation approach.

Another example of a questionnaire, compiled by David Katan of the University of Salento in Italy (cf. Katan 2009), is given in Appendix II. This represented a Europe-wide attempt, administered online, to establish the views of translators, interpreters and students of translation/interpreting with regard to their profession, training and social status. This and the previous example illustrate how

questionnaires may be used to gain access to a range of data: not only objective facts, but also subjective data such as views or opinions, attitudes, values, ambitions, interests – even feelings. Questionnaires and interviews can also be used to gain access to information relating not only to past and present but also the future (i.e. plans). A questionnaire, which may be administered online, is a very quick and economical way of acquiring data. Of course, the size of the population sample covered needs to be sufficiently large to be representative.

There are also certain problems that need to be borne in mind. In particular, producing a questionnaire that all respondents can understand and answer means that there can be no ambiguity, that instructions must be clear and that questions must be pitched at the right level (i.e. not too complex or difficult, but at the same time not insult the intelligence of those taking part). For this reason, it is a good idea to pilot your questionnaire with a few “guinea pigs” before you use it more widely: something that may seem completely clear to you (because, after all, you wrote it), may not be so to someone else. It is also important not to expect too much of busy respondents who may not have much time to spare or may simply lack the motivation: for this reason, open questions (beginning with question words such as *Why? What? How?*), although they can bring unexpected insights, should be used sparingly as they may well remain unanswered or even deter potential respondents all together. Another thing to bear in mind is the tendency for respondents to give the answers that (they think) are expected of them, or to answer in line with prevailing values and norms. For this reason we should avoid leading questions where there is an obvious “right” answer: for example, “Would you agree that translating is a very demanding profession?” Yes/No. And it is particularly important to make clear to respondents in the introduction to the questionnaire that their anonymity will be protected and to clarify the use to which the results of the survey will be put.

We have already mentioned open questions, which are easy to write and offer the respondent a lot of freedom in answering, but which demand most time and effort from those taking part. Other potential disadvantages of this type of questions are that the data they bring is more unpredictable, variable and harder to analyse and categorise, and also that there is more risk of trivial responses (especially if a serious response would take too much time). The alternative is to use closed questions, which do not demand too much of the respondent, being quick and easy to answer, and so a much greater number of questions can be posed. Moreover, the results of closed questions are predictable, meaning that processing of responses is much easier. Closed questions can vary from a simple “Yes/No/Don’t know” response, to multiple choice questions from which the respondent chooses one option or more; other types may involve putting options in order of importance, assigning a value to them (e.g. from 1 to 5 or from “very important”

to “unimportant”) or selecting from a table. Of course, as in the two sample questionnaires, different types of questions can be mixed with, for instance, a closed question being followed by a multiple choice or open question trying to establish why a particular answer was given. Multiple choice questions can also be made more flexible by offering respondents an opportunity to add another reason not covered by the given options and/or to give an explanation for a particular response. The secret to composing a good questionnaire is to be clear from the beginning what you want to achieve, and how you are going to analyse and present the resultant data.⁶

AN ETHNOGRAPHIC STUDY OF EU TRANSLATING

As an illuminating example of an extensive piece of research into a group of translators in a specific working environment, we shall discuss Koskinen’s (2008) study of Finnish translators at the European Commission. Theoretically, Koskinen borrows from a range of disciplines, such as sociology, organisation theory, cultural studies and anthropology. Her study examines three separate but inter-related levels:

1. the institutional framework: - rules and regulations,
- norms and values,
- shared conceptions and understandings;
2. the translators working in the institutional setting;
3. the translated texts and source texts.

The different levels are held together by what the author calls an ethnographic approach that offers a loose methodological framework. Koskinen (*ibid.*: 6) explains that “the ethnographic stance entails a commitment to an open-ended research process; ethnography aims at understanding a social phenomenon by making sense of it through engaged observation and in-depth explanation”. Ethnography involves a “holistic study of a culture or community” (*ibid.*: 37), asking questions like “What does it mean to be a member of this group?” “How are these texts produced?” “What kinds of cultural artefacts are these texts?” There is no “correct” way to carry out such a study: it can be based on multiple methods and diverse types of data; it is also open-ended and flexible, i.e. not necessarily based on testing a specific prior hypothesis. Whilst corpus studies offer *quantitative* data on linguistic aspects of translation, ethnographic work can offer *qualitative* data on the social aspects of this pursuit (although it is worth noting that the two may be combined by using the data obtained through ethnographic studies to explain the results of corpus studies). Ethnographic research requires engagement with

⁶ A brief guide on how to write and analyse a questionnaire is offered by Williams (2003). More detailed guidelines can be found in Brace (2004), Dornyei (2009) and Fowler (1995).

the object of study (fieldwork) and a willingness on the part of the researcher to learn from those inhabiting the cultural domain in question. The researcher plays a central role, so the approach is a personal one that involves a moral responsibility towards those being researched. Of course, institutions are complex (the EU particularly so) and no individual study can cover everything – all sociological and ethnographic studies are partial.

Researching an institution may involve looking at three aspects or “pillars”: *regulative* (rules and sanctions), *normative* (norms and values, specifying what is preferred and how that should be achieved) and *cognitive-cultural* (the conceptions and understandings of the group). Any research project has to find a balance between these three: the emphasis in Koskinen’s is on the third aspect, but she does cover the other two by looking at the regulations governing translators’ work and by “attempting to extract value statements and normative guidelines from the official discourse” (ibid.: 19). Koskinen observes that the closest paradigm within translation studies to this kind of research is Descriptive Translation Studies (DTS), with its view of translation as a norm-governed activity and its interest in the systemic constraints involved. She points out that the DTS framework has proved fruitful when it comes to historical case studies and corpus studies, but claims that Toury also envisioned ethnographic work of the type she is carrying out, based on his statement that “historical contextualization is a must not only for *diachronic* study, which nobody would contest, but also for *synchronic* studies” (Toury 1995: 64, emphasis in the original).

There is insufficient space here to go into the detail of Koskinen’s study, but as it considers both texts and people in their institutional habitat it is methodologically very eclectic, in line with the already stated ethnographic principles. In addition to discussion of the institutional framework, it also includes: observation and description of the physical environment in which the translation unit functions; exploration of the translators’ own views of their role and work, through a questionnaire and focus group discussions; and a sociologically-oriented text analysis of a sample document, focusing on the kinds of translation shifts involved. The chapter on identities is a particularly interesting one, covering topics as diverse as relations between EU officials and translators, socialisation in the organisation and the profession, educational background, attitudes to readers and readability, the influence of living as a “transnational expatriate” and even the role of laughter. The questionnaire used (Koskinen ibid.: 157-162) gives a good idea of the range of data collected in such a study. It is divided into four parts and contains open or multiple choice questions on: 1. background (age, where they live, where is home, their sense of identity); 2. family (partner, children, identities, languages used at home); 3. work (the work environment, the job, contact with others, who revises their translations, who gives feedback, tools used, attitudes to work,

motivation, aims, the role of the DGT); 4. relations (social contacts, contact with Finland and Finns). It is striking that many of the questions are quite personal and the researcher is also willing to ask about feelings.

CONCLUSION

Within Translation Studies in the 1980s, translation came increasingly to be seen as involving the communication of messages and the focus of attention shifted from formal aspects to functional and sociocultural ones. Nida's (1964) earlier discussion of the overall communication situation of the translator was widened by scholars such as Holz-Mänttari (1984), who drew upon the sociological theory of action as a basis for studying translation as "purposeful intercultural interaction". At the same time, *Skopostheorie* began to discuss translation in terms of human behaviour or action – the particular variety of translational action based on a source text – and to examine the wider social context in which the translator operated. This gradual shift within Translation Studies towards the actual process of translation and to the people involved in that process was reinforced by the appearance of Descriptive Translation Studies, associated in particular with the work of Gideon Toury. He is particularly concerned with the social role of the translator, the norms which shape that role and the way in which these norms are acquired. From a translation research point of view, the identification of norms can help us understand translator strategies and choices. Toury's work has also helped inspire the search for probabilistic laws as to what translators are likely to do under different conditions and thus what the resultant translations will tend to be like. These are now widely referred to as "translation universals": general characteristics of translator behaviour and generic features of translations as such that are not the result of interlinguistic interference. The methodological starting point for descriptive-explanatory research seeking to identify such universals is a corpus of translated texts; this chapter has suggested some possible topics for such research.

A sociological or ethnographic approach to translation offers an extremely wide range of research opportunities. It is appealing because it focuses on people and what they do rather than on what they produce. It demands personal involvement on the part of the researcher in a way that other kinds of research generally do not. It calls for flexibility and an eclectic stance, applying whatever research strategies are likely to bear fruit in the given sociocultural context. The principle of localism means that a particular situation is explored in great detail, with the hope that the resulting insights may have a more general relevance, but the researcher always needs to bear in mind the risks of over-generalisation. Case studies can be diachronic or synchronic: i.e. historical or focusing on a current context.

The main research tools are observation, interviews and questionnaires. The key to successful research of this type is identifying an appropriate institutional situation that is accessible to the researcher and careful planning of how the research, including any possible on-site observation, is to be conducted. Another crucial factor is the production of a questionnaire or interview questions that offer the researcher fresh insights into the situation and sufficient data for research. This kind of research places particular personal demands on the researcher, but offers satisfaction in the knowledge that new ground is being covered and an original contribution, however small, being made to our understanding of translators and their work.

Appendix I

VPRAŠALNIK ZA PREVAJALCE

Od 5. do 7. maja letos bo mednarodna konferenca z naslovom Translating and Interpreting as a Social Practice na univerzi v Grazu, na kateri bom imel referat kot verjetno edini predstavnik iz Slovenije. Govoril bom o družbenem profilu prevajalcev v Sloveniji, zato bi rad zbral čim več relevantnih podatkov od čim večjega števila prevajalcev. Prosim, da si vzamete nekaj minut časa in odgovorite na naslednja vprašanja.

Podčrtajte eno ali več možnosti oziroma napišite odgovor.

1. Leto rojstva: _____
2. Spol: M Ž
3. Materni jezik: _____
4. Ste odrasli v dvojezičnem okolju: NE DA (s katerima dvema jeziko-
ma) _____
5. Najvišja dosežena stopnja izobrazbe:
 - univerzitetna diploma iz:
 - podiplomska specializacija iz:
 - magisterij/doktorat iz:
6. Ste študirali v inozemstvu: NE DA (navedite kje) _____
7. Koliko let že delate kot prevajalec/prevajalka? _____
8. Prejšnji poklic: _____
9. Status: _____
 - zaposlen(a) v javnem sektorju
 - zaposlen(a) v gospodarstvu
 - svobodni umetnik
 - s.p.
 - brez statusa

10. Če niste (samo)zaposleni kot prevajalec(ka) in prevajate samo v »prostem času«, kakšen poklic opravljate: _____
11. Ste kdaj delali v inozemstvu: NE DA (navedite kje) _____
12. Kolikšen delež (%) vaših prevodov predstavljajo prevodi v slovenščino: _____
13. Iz katerih jezikov redno prevajate (večkrat na leto):
- angleščine
 - francoščine
 - nemščine
 - italijanščine
 - španščine
 - ruščine
 - hrvaškega/srbskega jezika
 - drugo (prosim navedite): _____
14. Kateri je vaš prvi in kateri drugi tuji jezik iz katerega prevajate: _____

15. Se je to v zadnjih nekaj letih spremenilo (pojasnite) _____

16. V katere jezike redno prevajate (večkrat na leto):
- angleščino
 - francoščino
 - nemščino
 - italijanščino
 - španščino
 - ruščino
 - hrvaški/srbski jezik
 - drugo (prosim navedite): _____
17. Kakšna besedila redno prevajate:
- splošno poslovna
 - finančna
 - promocijska / marketing
 - iz javne uprave
 - pravna
 - znanstvena: humanistična, družboslovna, naravoslovna, drugo (podčrtajte ali navedite)
 - medicinska

- tehnična
- turistična
- novinarska
- literarna
- drugo (navedite) _____

18. Članstvo (podčrtajte): DZTPS Društvo književnih prevajalcev EST drugo (navedite) _____
19. Ste v zadnjih dveh letih obiskali kakšen seminar ali tečaj za prevajalce: DA
NE
20. Menite, da se je splošni položaj prevajalcev v zadnjih nekaj letih izboljšal ali poslabšal (podčrtajte)? 21. Moj delodajalec/stranke cenijo moje delo:
- vedno
 - pogosto
 - včasih
 - nikoli
22. Menite, da se je realna cena prevodov v zadnjih nekaj letih:
- zvišala
 - znižala
 - ostala približno enaka
23. Menite, da je sedANJI pravni status prevajalcev zadovoljiv: DA NE
24. Se vam zdi članstvo Slovenije v EU pozitiven ali negativen dejavnik za prevajalce (podčrtajte)?
25. Se vam zdi ustanovitev oddelka za prevajalstvo na Filozofski fakulteti pozitiven ali negativen korak (podčrtajte)?
26. Menite, da bo »poplava« diplomantov prevajalstva slabo vplivala na možnost zaposlovanja prevajalcev ali pridobivanja novih naročil (DA NE) / znižala ceno prevodov (DA NE)?
27. Menite, da je bolje študirati prevajalstvo na dodiplomski ali podiplomski ravni (podčrtajte)?
28. Bi vas zanimal magisterij ali doktorat iz prevajanja? DA NE

29. Katere skrbi ali pomisleke imate v zvezi s prevajalskim poklicem/delom (navedite nekaj največjih)? _____

30. Po vašem mnenju, katera je najbolj pozitivna stvar, ki se je v prevajalstvu zgodila v zadnjih nekaj letih (navedite)? _____

31. Druge pripombe: _____

Hvala za sodelovanje!

Appendix II

QUESTIONS FROM KATAN'S (2009) SURVEY ON THE TRANSLATION/INTERPRETING PROFESSION

1. Where do you work? _____
2. What is your mother tongue? _____
3. Assuming you use your mother tongue, what other language do you use most? _____
4. If you don't use your mother tongue, or use other language combinations, please specify here. _____
5. Have you completed training in ...
 languages arts (non language) sciences
 translation interpreting e-translation tools specialized language
 and to what level:
 Degree *Master* *PhD* *Course*
6. Please state your role(s) in order of importance:
 translation/interpreting
 student *researcher* *lecturer* *freelance* *agency*
 permanent *OTHER*
7. Please state your main area(s) of work (or if student: interest):
 Main area
 Also
 At times
8. How many years have you been studying as a student/or working professionally in the field?
9. A specialist course in T/I will include the following areas of study.
 contrastive grammar linguistics corpus linguistics T-I ethics
 T-I practice T-I strategies T-I theory T-I electronic tools
 intercultural theory-practices political-public institutions/civilization
 the T-I profession subject specific knowledge contemporary affairs

Rate each area in terms of importance. PLEASE distribute the courses over ALL columns

Essential: 10 credits *Important: 8 credits* *Useful: 6 credits*
Not essential: 4 credits *Optional: 2 credits.*

10. How responsible ideally do you think a translator should be for ...
- a) contextualising the target text for the reader?
 b) the final 'look' of the translation (e.g. DTP)?
- Always* *Most of the time* *At times* *It depends*
Hardly ever *Never*
11. And (even if this is not your job) How responsible in practice do you think a translator should be for ...
- a) contextualising the target text for the reader?
 b) the final 'look' of the translation (e.g. DTP)?
- Always* *Most of the time* *At times* *It depends*
Hardly ever *Never*
12. Ideally a translator/interpreter should be "invisible"
- Definitely agree* *Mainly agree* *It depends* *Mainly no*
Definitely not
13. In your opinion what (if anything) do you associate with the term "cultural interpreter/mediator"?
- the end client (reader/listener)* *the translator* *the interpreter*
the commissioner *the language provider* *a specialised consultant*
the term means little in this context
14. A translator/interpreter can be compared with a ...
- MAX 3 choices for 'ideally' and MAX 3 choices for 'in reality'
- linguist* *copier* *scribe* *engineer* *artisan* *educator*
missionary *broker* *wordsmith* *agent of social change*
mediator *technician*
15. If the job is considered to be a "good linguistic transfer of the original", to what extent is the translator or interpreter concerned with reader or listener reaction?
- Always* *Very much* *It depends* *Not usually* *Never*

16. In your opinion or experience where is the main focus/loyalty when you interpret/translate?
the original text/speech the reader/listener the commissioner (specifications etc.)
it depends, meaning yourself, i.e. your own T/I choices, which may oscillate between all the above at any given moment
17. How satisfied are you with your present job/studies in comparison with your initial expectations regarding the field of translating/interpreting
Extremely Pretty Fairly Not very Not at all
18. In your opinion/experience, is there a career structure in T/I?
No Yes (please specify)
19. *Would you count T/I a "profession"?*
Yes No
In either case, why?
20. Professional autonomy is the degree of control of your own work, and also the degree of control over the work of others. How high do you rate the degree of control a T/I has over their own output? Respond separately for the translator and the interpreter
high (e.g. managerial) middling (e.g. technical) low (e.g. secretarial)
21. What level of social status, regard and esteem does the job have?
 Respond separately for the translator and the interpreter
high middling low
22. "A profession tends to dominate and rebuff competition from ancillary trades and occupations, as well as subordinating and controlling lesser but related trades".
 How true is this in your experience/opinion in T/I?
 Respond separately for the translator and the interpreter
Very true Mainly true True in part Not really Not at all

Bibliografija

- Agorni, Mirella, 2007: Locating systems and individuals in translation studies. Wolf, Michaela in Alexandra Fukari (ur.): *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 123–134.
- Arrojo, Rosemary, 1997: The 'death' of the author and the limits of the translator's visibility. Snell-Hornby, Mary, Zuzana Jettmarová in Klaus Kaindl (ur.): *Translation as Intercultural Communication. Selected Papers from the EST Congress Prague 1995*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 21–32.
- Baker, Mona, 1993: Corpora in Translation Studies: An Overview and Some Suggestions for Future Research. *Target* 7(2). 223–243.
- Bassnett, Susan in André Lefevere (ur.), 1990: *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. Clevedon/Philadelphia: Multilingual Matters.
- Beaugrande, Robert de in Wolfgang Dressler, 1981: *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Blum-Kulka, Shoshana, 1986: Shifts in Cohesion and Coherence in Translation. House, Juliane in Shoshana Blum-Kulka (ur.) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and cognition in translation and second language acquisition*. Tübingen: Narr. 17–35.
- Brace, Ian, 2004. *Questionnaire Design: How to Plan Structure and Write Survey Material for Effective Market Research*. London: Kogan Page.
- Campbell, Stuart, 1998: *Translation into the Second Language*. London/New York: Longman.
- Chesterman, Andrew, 1997: *Memes in Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew, 2004. Beyond the particular. Mauranen, Anna in Kujamäki, Pekka (ur.) *Translation universals: Do they exist*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 33–49.
- Grabe, William in Robert B. Kaplan, 1996: *Theory and Practice of Writing. An Applied Linguistic Perspective*. London/New York: Longman.
- Dornyei, Zoltan, 2009. *Questionnaires in Second Language Research: Construction, Administration, and Processing (Second Language Acquisition Research)*. London/New York: Routledge.
- Fowler, Floyd, 1995. *Improving Survey Questions: Design and Evaluation (Applied Social Research Methods)*. London: Sage.
- Hatim, Basil in Ian Mason, 1997: *The Translator as Communicator*. London/New York: Routledge.
- Hermans, Theo, 1997: Translation as Institution. Snell-Hornby, Mary, Zuzana Jettmarová in Klaus Kaindl (ur.): *Translation as Intercultural Communication. Selected Papers from the EST Congress Prague 1995*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 3–20.

- Hermans, Theo, 1999: *Translation in Systems. Descriptive and System-Oriented Approaches Explained*. Manchester: St Jerome.
- Holz-Mänttari, Jutta, 1984: *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Katan, David. 2009. Translation Theory and Professional Practice: A Global Survey of the Great Divide. *Hermes - Journal of Language and Communication Studies* 42: 111–154.
- Kocijančič Pokorn, Nike, 2003: *Misliti prevod: Izbrana besedila iz teorija prevajanja od Cicerona do Derridaja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Koskinen, Kaisa, 2008: *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*. Manchester: St Jerome.
- Laviosa-Braithwaite, Sara, 1996: *The English Comparable Corpus (EEC): A Resource and Methodology for the Empirical Study of Translation*. Doktorska disertacija. Manchester: UMIST. Centre for Translation Studies.
- Lefevere, André, 1992: *Translation, Rewriting and the manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge.
- Limon, David, 2004: Translating new genres between Slovene and English: An analytical framework. *Across Languages and Cultures* 5 (1): 43–65.
- Lörscher, Wolfgang, 1991: *Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Narr.
- Mauranen, Anna, 2000: Strange strings in translated language. Olohan, Maeve (ur.) *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies 1. Textual and Cognitive Aspects*. Manchester: St Jerome. 119–141
- Mossop, Brian, 1990: Translating institutions and ‘idiomatic’ translation. *Meta* 35(2): 342–355.
- Mossop, Brian, 2000: The Workplace Procedures of Professional Translators. Chesterman, Andrew, Natividad Gallardo San Salvador in Yves Gambier (ur.) *Translation in Context*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Neidhardt, Friedhelm, 1986. Kultur und Gesellschaft. Einige Anmerkungen zum Sonderheft. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 27: 10–18.
- Nida, Eugene A., 1964: *Towards a Science of Translating*. Leiden: E J Brill.
- Nord, Christiane, 1997: *Translation as a Purposeful Activity*. Manchester: St Jerome.
- Prunč, Erich, 2007: Priests, princes and pariahs. Constructing the professional field of translation. Wolf, Michaela in Alexandra Fukari (ur.): *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 39–56.
- Pym, Anthony, 2000: The European Union and its Future Languages. *Across Languages and Cultures* 1(1): 1–17.
- Pym, Anthony (ur.), 2001: *The Translator* 7 (Special Issue): “The Return to Ethics”.
- Pym, Anthony, 2005: Explaining Explication. http://www.tinet.cat/~apym/online/translation/explicitation_web.pdf (Dostop 11.8.2009)

- Pym, Anthony, Miriam Schlesinger in Zuzana Jettmarová (ur.) 2006: *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Pym, Anthony, 2007: On Toury's laws of how translators translate. <http://www.tinet.org/~apym/on-line/translation/translation.html>. (Dostop 11.8.2009)
- Reiss, Katharina in Hans Vermeer, 1984: *Grundlegung einer allgemeinen Translationslehre*. Tübingen: Niemeyer.
- Risku, Hannah, 2000: Situated Translation and Situated Cognition: Ungleiche Schwestern. Kaindl, Klaus, Franz Pöchhacker in Mira Kadric (ur.): *Translationswissenschaft. Festschrift für Mary Snell-Hornby*. Tübingen: Stauffenburg.
- Schlesinger, Miriam, 1992: Lexicalisation in translation: An empirical study of students' progress. Dollerup, Cay in Anne Loddegaard (ur.): *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 123–127.
- Simeoni, Daniel, 1998: The pivotal status of the translator's habitus. *Target* 10:1. 1–39.
- Snell-Hornby, Mary, 1988: *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Snell-Hornby, Mary, 2006: *The Turns of Translation Studies: new paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Sollamo, Raija, 2008. Translation technique and translation studies: the problem of translation universals. Peters, Melvin (ur.) *XIII Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies; proceedings (Ljubljana, Slovenia 2007)*. Williston, Vermont: Society of Biblical Literature. 339–352.
- Tirkkonen-Condit, Sonja, 2004: Unique items – Over- or under-represented in translated language? Mauranen, Anna in Pekka Kujamäki (ur.): *Translation Universals – Do They Exist?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 177–184.
- Toury, Gideon, 1995: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Toury, Gideon, 1999: A handful of paragraphs on 'Translation' and 'Norms'. Schäffner, Christine (ur.): *Translation and Norms*, Clevedon: Multilingual Matters. 10–32.
- Tymoczko, Maria, 1999: *Translation in a Postcolonial Context*. Manchester in Northampton: St Jerome.
- Vinay, Jean-Paul in Darbelnet, Jean, 1958. *Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais*. Paris: Didier
- Venuti, Lawrence, 1995: *The Translator's Invisibility: A history of translation*. London/New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence, 1998: *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London/New York: Routledge.

- Vermeer, Hans, 1989: Skopos and commission in translational action. Chesterman, Andrew (ur.) *Readings in Translation Theory*. Helsinki: Oy Finn Lectora. 173–187.
- Williams, Andrew, 2003. How to write and analyse a questionnaire. *Journal of Orthodontics* 30:3. <http://jorthod.maneyjournals.org/cgi/content/full/30/3/245> (Dostop 25.11.2009)
- Williams, Jenny in Andrew Chesterman, 2002: *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester/Northampton: St Jerome.
- Wilss, Wolfram, 1982: *Translation Science. Problems and Methods*. Tübingen: Narr.
- Wolf, Michaela, 1999: Zum 'sozialen Sinn in der translation. Translationssoziologische Implikationen von Pierre Bourdieus Kulturosoziologie. *Arcadia* 34/2. 262–275.
- Wolf, Michaela, 2007: Introduction: The emergence of a sociology of translation.
- Wolf, Michaela in Alexandra Fukari (ur.): *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 1–36.

Prevodoslovno proučevanje literarnih prevodov

Nike K. Pokorn

The article reviews the most recent and most influential methodological approaches in translation studies (TS) research on literary translations. It first focuses on the methodology developed within systemic and descriptive approaches in TS, in particular on approaches suggested by the “manipulation group” and represented in works by José Lambert, Hendrik van Gorp, and Luc van Doorslaer. The approach suggested by the greatest representative of the descriptive approach, Gideon Toury, which focuses on investigation of norms in translation, is also presented. The article then outlines sociological approaches to TS research on literary texts. The first traces of the sociological approach are found in polysystem theory and in works representing a cultural turn in TS. Special attention is paid to the seminal influence of the thought of Pierre Bourdieu and to the central position attained by the notions “habitus” and “field” within contemporary TS research. After a brief overview of the multiple causation method, as introduced and applied to research on translation history by Antony Pym, the article concludes by drawing attention to the subjectivity of every study and researcher, and advocates the application of the hermeneutics of suspicion in TS research.

Ključne besede: prevajanje literature, sistemski in sociološki pristop k prevodoslovju, norme, habitus, metoda mnogoterih vzročnosti

Čeprav proučevanje literarnih prevodov zaznamuje same začetke prevodoslovnega raziskovanja, zasledimo prva teoretična dela, ki so se v celoti posvečala metodologiji proučevanja tovrstnih prevodov, dokaj pozno, in sicer šele v drugi polovici dvajsetega stoletja. Od vseh pogledov na proučevanje literarnih prevodov je bila deskriptivna smer ali manipulacijska šola (za različna poimenovanja smeri, glej Hermans 1999 in Kocijančič Pokorn 2003: 167–186), ki je nastala znotraj polisistemskega pristopa k teoriji prevajanja, prva prevodoslovno teoretična smer, ki si je zadala za cilj, da podrobno izdela pristop k analizi literature v prevodih.

DESKRIPTIVNI POGLEDI NA PROUČEVANJE LITERARNIH PREVODOV

Ker je prvi korak vsake raziskave, še posebej tiste, ki želi biti znanstvena, določitev predmeta obravnave, so deskriptivisti najprej poskušali definirati pojma prevod in literarni prevod. Kljub vsesplošni uporabi teh izrazov in občutku, da vsi vemo, kaj pomenita, zgodovina traduktološke misli, razen nekaterih bolj ali manj vehementnih razlikovanj med prevodom, parafrazo in imitacijo (npr. Schleiermacher 1838), do takrat namreč ni ponudila vsestransko sprejetih določitev teh pojmov. Ker so se jim zdele vse ponujene definicije splošne, neeksaktne in niso zajemale mejnih primerov, so se pripadniki⁷ sistemskega pristopa k teoriji prevajanja zavezano izognili deskriptivni definiciji in prevod določili funkcionalno, tj. kot vsak izrek [*utterance*] v ciljnem jeziku, ki ga ciljna kultura sprejme in predstavi kot prevod (Toury 1980: 37, 43–45; Toury 1985: 20; Toury 1995: 32).⁸ Določitev prevoda kot izključno dejstvo ciljne kulture (Toury 1995: 29) omogoči deskriptivistom, da raziskovalno obravnavajo tudi tiste prenose, ki ponujajo močno vsebinsko, slogovno in žanrsko preoblikovano, skrajšano ali podaljšano izhodiščno besedilo v ciljnem jeziku, ter celo psevdo-prevode, tj. dela, ki so sicer izvirna besedila, vendar so bila ciljnemu bralcu predstavljena kot prevodi (še posebej je ta pojav pogost pri popularni in šund literaturi); ne obremenjujejo se z definicijami in ločitvami med različno zvestimi prevodi, temveč se osredotočajo predvsem na različne dejavnike, ki bi lahko razložili specifično podobo in naravo prevoda (Hermans 1985: 12–13). Podobno ravnajo deskriptivisti tudi pri nadaljnjih določitvah, ko poskušajo določiti ločnico med literarnim prevodom in prevodom literarnega besedila. Prevod literarnega besedila tako definirajo kot tisti prevod, pri katerem želi prevajalec zgolj podati vsebino besedila in zanemariti vse elemente

⁷ V prispevku je moški spol uporabljan generično in se nanaša tako na ženske kot moške.

⁸ Kljub privlačnosti funkcionalne definicije prevoda deskriptivistična rešitev te problematike vseeno ni enkrat in za vselej zadovoljila vseh prevodoslovcev – še vedno se pojavljajo dela, ki skušajo določiti razliko med prevodom in adaptacijo (npr. Dimitriu 2006 ter prevodoslovna dela, ki se posvečajo prevajanju dramatike, otroške literature ipd.: npr. Zatlin 2005, Lathey 2006, Upton 2000); zadnje čase pa se vedno glasneje izraža tudi težnja po vzpostavitvi nove teoretične smeri, ki se želi poimenoovati veda o adaptacijah [*Adaptation Studies*] in ki se razvija predvsem v okviru angleške literature, teatrologije ter glasbenih, filmskih in plesnih študij (npr. Sanders 2006) in ima le malo skupnega s prevodoslovjem.

umetnosti v njem (takšni prevodi se na primer pojavljajo ob nekaterih antičnih in srednjeveških besedilih in služijo kot pomoč pri dojemanju izvorne ubeseditve ter jih bralci ne dojemajo kot umetniško delo), medtem ko literarni prevod določijo kot prevod, v katerem prevajalec skuša ustvariti umetniško, leposlovno delo tudi v ciljnem jeziku (glej Toury 1995: 168; Lefevere 1982: 41, Hermans 1985: 13) – in prav ta zadnji postane predmet obravnave deskriptivne smeri v prevodoslovju.

»PRIPOROČLJIV« OBSEG GRADIVA

Naslednje vprašanje, ki so si ga zastavili ti raziskovalci, je bila določitev obsega besedila, namenjenega za analizo. Pri krajših besedilih ni bilo težav, saj na primer sonet brez večjih težav obravnavamo v celoti, zataknilo se je pri daljših besedilih in gradivu, ki je bilo sestavljeno iz več besedil. Na eni strani so raziskovalci želeli doseči izčrpno in reprezentativno analizo, na drugi strani pa so se zavedali, da lahko prevelika težnja po izčrpnosti negativno vpliva na globino raziskave. Tako so nekateri čim večjo objektivnost raziskave poskušali doseči s tem, da so izbrali arbitrarno določene strani besedila v izvirniku (na primer prve tri odstavke vsakega poglavja) in jih primerjali s prevodom, drugi so poskušali besedilo obravnavati v celoti, in sicer na vseh ravneh, tretji pa so obravnavali le izbrane odlomke in s tem sprožili dvom, v kolikšni meri so ti odlomki reprezentativni. Pojavila se je namreč bojazen, da pri daljšem besedilu ali pri več besedilih raziskovalec lahko izbira le tiste primere, ki služijo zagovoru osnovne hipoteze, izpušča pa vse ostale, ki bi osnovno hipotezo spodbijali, in na ta način zavajal bralca.

Podrobnejši pregled teh metod je razkril, da so vse bolj ali manj pomanjkljive. Tako je pristop, ki obravnava le naključne dele besedila (npr. zgoraj omenjene prve tri odstavke vsakega poglavja), pogosto prezrl zanimive premike pri prevajanju, ki so razkrivali prevajalsko strategijo na drugih mestih v prevodu, ker se omejil zgolj na arbitrarno določene strani: če na primer želimo raziskati prevajanje ironije, se nam z veliko verjetnostjo lahko zgodi, da se ironični odlomki ne bodo pojavljali v teh prvih treh odstavkih vsakega poglavja. Drugi pristop, ki skuša besedilo obravnavati na vseh ravneh, se je na prvi pogled zdel najzanesljivejši, vendar se je kmalu izkazalo, da vloženi trud ni premosorazmeren z rezultati, ki jih je raziskovalec dobil; obenem pa je tak pristop tudi iluzoren, saj absolutno popolnega opisa besedila nikoli ne moremo doseči. Tretji pristop, ki se je osredotočal le na eno samo problematiko, se je zdel deskriptivistom najzanimivejši, vendar pa je puščal odprto vprašanje, kateri odlomki so reprezentativni in relevantni in kateri ne. Odgovor na to vprašanje so deskriptivisti našli tako, da so pri določitvi relevantnosti izbranih odlomkov kot najpomembnejši dejavnik izpostavili zunajbesedilno vedenje in cilje ter težnje raziskovalca. To stališče se je teoretično izrazilo v članku Luca van Doorslaerja (1995), ki je dolga leta veljal za

vodilno metodološko delo na področju proučevanja literarnih prevodov. Njegovi napotki, ki so zaznamovali zdravorazumsko slovo od želje po doseganju znanstvene objektivnosti pri proučevanju literarnih prevodov, so raziskovalcu nalagali, naj najprej prebere tako izvirnik kot prevod, in sicer vsakega posebej, potem pa primerja prevajalsko zanimive odlomke kot tudi tiste dele besedila (tako izvirnika kot tudi prevoda), ki jih je s svojim zunajbesedilnim vedenjem ocenil za relevantne.

Both texts are read independently at the beginning, and potentially relevant passages (from a translational point of view, and based on extra-textual knowledge), as well as distinctive formulations in the ST, are compared with their counterparts in the TT, and vice versa. This two-way interaction could offset the arbitrariness of the random selection principle often used in translation studies. The extra-textual criterion, in addition to the random and the textually motivated corpus, could help us to achieve a translationally more relevant corpus (van Doorslaer 1995: 265).

Ta pristop se je, kljub svoji razkriti neobjektivnosti, izkazal za primernejšega od drugih: v skladu z njim se je na primer raziskovalec, ki je skušal raziskati vpliv ideologije v prevodih, ki so nastali v frankistični Španiji, pri svoji analizi osredotočil na tiste odlomke, ki so bili v izvirniku kritični do katoliške cerkve, ki so bili v nasprotju s cerkveno moraliko ali pa so spodbujali revolucionarno, levo politično gibanje (gl. npr. Camus 2010).

POTEK ANALIZE

Pri konkretnem načinu izvedbe analize se je ponavadi pokazalo, ali raziskovalec izhaja iz jezikoslovnega ali literarnega okolja. Uveljavila sta se namreč predvsem dva načina besedilne analize: prvi je potekal »od vrha k dnu«, drugi pa »od dna k vrhu«, to pomeni, da se je analiza gibala od makro ravni k mikro ravni besedila ali pa od mikro k makro ravni besedila. Drugi pristop, ki je bil bliže jezikoslovno izobraženim prevodoslovcem, se je uveljavil pri obravnavi leksikološke problematike (glej npr. Baker 1992), medtem ko se pri obravnavi književnih prevodov večinoma uveljavil pristop od makro do mikro ravni besedila, to pomeni, da se je raziskovalec gibal od besedila k znaku in ne obratno (Snell-Hornby 1988: 69). Za izhodišče je bil tako vzet tip besedila, besedilni žanr in sobesedilo, potem je analiza prešla na obravnavo prevajalskih problemov in strategij, na koncu pa se je pristopilo še k jezikovnim premikom, ki nastanejo pri prenašanju iz izvirnega besedila v prevod (glej Hatim in Mason 1990). V osemdesetih in zgodnjih devetdesetih letih je torej pri analizi literarnih prevodov raziskovalec ponavadi najprej pregledal različne literarnoteoretske kritike in branja besedila, potem je vzpostavil svojo interpretacijo besedila in v luči tega branja prevod še nadalje jezikovno analiziral.

Deskriptivisti so še nadalje dopolnili svojo opisno metodologijo in skušali določiti čim več značilnosti, ki tvorijo tako mikro- kot tudi makrostrukturalne značilnosti prevodov. José Lambert in Hendrik van Gorp sta tako v svojem prispevku k delu *The Manipulation of Literature* (1985), ki je postal manifest nove smeri v prevodoslovju, izdelala izčrpen metodološki okvir za opisno raziskovanje literarnih prevodov, ki pa se je, kljub jasno izraženi želji po izčrpnosti, že ob nastanku zavedal svojih omejitev:

Our attempt to build up a synthetic commentary may well appear utopian, since it is impossible to summarize all relationships involved in the activity of translation (Lambert in van Gorp 1985: 47).

Njun namen je bil utrditi prevodoslovje kot znanstveno disciplino in zato podati čim več možnih vidikov raziskovanja prevodov in začrtati kar se da popolno shemo za opisovanje prevodov. Po njunem mnenju naj bi se tako prevodoslovec osredotočal na raziskovanje:

- a) preliminarnih podatkov
- b) makrostrukturalne ravni besedila
- c) mikrostrukturalne ravni besedila
- d) sistemskega konteksta besedila

Pod raziskavo preliminarnih podatkov razumeta, da prevodoslovec najprej pogleda naslov in naslovnico, in sicer, ali je na naslovnici označena zvrst besedila, avtorjevo ime, prevajalčevo ime in podobno. Med te podatke spadajo tudi meta-besedila, ki se lahko pojavijo na primer na naslovnici, v predgovoru, v opombah pod črto ali v končnih opombah, ter izbrana splošna strategija, ki razkriva, ali raziskovalec obravnava delni ali popolni prevod. Na osnovi preliminarnih podatkov naj bi raziskovalec izoblikoval hipotezo, ki ga bo vodila v nadaljnji analizi tako na makro- kot mikrostrukturalni ravni.

Na makrostrukturalni ravni se raziskovalec lahko osredotoči na členitev besedila (po odstavkih, poglavjih; dejanjih in prizorih; kiticah); pregleda naslove poglavij, predstavitev dejanj in prizorov; razišče premike med različnimi tipi pripovedi, dialogi ali opisi in odnose med dialogi in monologi, posamezniki in zbori ipd.; razišče lahko notranjo pripovedno strukturo (npr. epizodni zaplet), dramsko strukturo (prolog, ekspozičija, vrhunec, zaključek, epilog), pesniško strukturo (npr. kontrast med kvarteti in terceti pri sonetu) ter pregleda prenos avtorskega komentarja ali scenskih napotkov.

Na mikrostrukturalni ravni se posveti predvsem prenosom na fonični, grafični, mikro-skladenjski, leksiko-semantični, slogovni, izgovorni in modalni ravni, to pomeni, da pregleda izbor besed, primerja dominantno slovnično obliko in for-

malno literarno obliko (npr. meter in rimo), ugotovi, kaj se zgodi v prevodu z različnimi oblikami govora (npr. s premim, nepremim in polprelim govorom) in s perspektivo pripovedovalca. Osredotoči se lahko na različne izraze modalnosti in uporabe jezikovnih zvrsti (različni sociolekti, dialekti, žargoni, arhaizmi ipd.).

Raziskave na mikrostrukturni ravni bi po mnenju deskriptivistov morale voditi še k premisleku v okviru systemskega konteksta: na koncu bi moral vsak raziskovalec premisliti še o nasprotjih, ki nastajajo med mikro in makro ravnema ali med besedilom in teorijo – tu želijo, da raziskovalec določi norme, ki so vodile k nastanku določenega prevoda oz. v luči empirično pridobljenih novih vedenj prikaže delovanje novih norm. Raziskovalci naj bi se posvetili tudi medbesedilnim odnosom, ki nastajajo med obravnavanim prevodom in drugimi prevodi ali pa drugimi besedili, ki so nastala v ciljnem jeziku, in nenazadnje bi predmet raziskovanja postali tudi medsystemske odnosi, kot so na primer žanrski premiki.

Ker so se želeli izogniti tradicionalnim vprašanjem, ali je določen prevod zvest ali svoboden, dober ali zanič, so deskriptivisti predlagali premik od normativnosti raziskovalčevega stališča na raziskovanje odnosov, ki jih prevajanje vzpostavlja. Tu ne gre zgolj za odnos med izvirnikom in prevodom, temveč tudi za odnos med avtorjem izvirnika in prevajalcem, med bralcem izvirnika in bralcem prevoda. Prevodoslovci naj bi poskušali določiti avtorjeve intence v izhodiščnem in ciljnem sistemu in določiti možne konflikte med njimi (te so še posebej zanimive v primeru samoprevodov (gl. npr. Prunč 2002), ko avtorji prilagajajo besedila v želji po uspehu v ciljni kulturi). Za prevodoslovje tako postane zanimiva ne samo recepcija v izhodiščnem in ciljnem sistemu, temveč tudi položaj avtorja in prevajalca v ciljni in izhodiščni kulturi, položaj izvirnika in prevoda v ciljni in izhodiščni kulturi, položaj bralca v ciljni in izhodiščni kulturi, konfliktno oziroma harmonično razmerje med izhodiščnim in ciljnim literarnim sistemom in celo med izhodiščno in ciljno kulturo.

Lambert in van Gorp sta bila tako nazorna, da sta celo naštel nekaj možnih raziskovalnih tem in vprašanj ter predlagala obravnavo besedišča, sloga, pesniških in retoričnih konvencij v izhodiščnem in ciljnem besedilu; raziskavo prevodnih kritik in teoretičnih izhodišč v določenih literaturah v določenih obdobjih; preglede delovanj skupine "šol" prevajalcev in določitev vloge prevodov v razvoju določene literature. Ker sta bila prepričana, da nobena analiza prevoda ne sme izpustiti tudi obravnave prevajalca, sta poudarila, naj prevodoslovni raziskovalec skuša ugotoviti, katera načela vodijo prevajalčevo delovanje. To pomeni, naj skuša ugotoviti, ali je prevajalec dosleden pri svojih odločitvah, ali se pri oblikovanju svojega ustvarjalnega dela ravna po istih pravilih, ki jih uporablja pri ustvarjanju prevodov, ali je njegova strategija prevajanja primerljiva s strategijami prevajalcev, ki delujejo v istem okolju v istem času, ali obstaja konfliktno razmerje med njego-

vimi prevajalskimi normami in pričakovanjem ciljne publike ter med njegovimi prevodno teoretičnimi izhodišči, ki se pogosto izražajo v intervjujih in predgovorih, in dejansko prakso, ki se kaže v njegovih prevodih. Ravno ta zadnja vprašanja jasno razkrivajo osrednji fokus dekskriptivnih in sistemskih prevodoslovcev: raziskovanje norm v prevodih.

RAZISKOVANJE NORM

Naravi in vlogi norm v literarnih prevodih se je predvsem posvetil najvidnejši predstavnik sistemske smeri v prevodoslovju, izraelski znanstvenik Gideon Toury (1980). Toury se je v želji, da bi utrdil znanstveni značaj prevodoslovja, posvetil predvsem razvoju deskriptivne veje, ki naj bi na empirični način opisovala pojav prevajanja in prevodov, kot se udeležujejo v svetu izkušenj. Pri tem opisovanju, ki se lahko osredotoča na rezultat prevajanja, na vlogo prevodov ali pa na postopek prevajanja, je Toury naletel na določene ponavljajoče se prevodne premike oziroma vzorce. Ugotavljal je, da se nekatere prevodne odločitve pri posameznem prevajalcu ali skupini prevajalcev ponavljajo, medtem ko na druge prevodne rešitve, ki bi bile ravno tako možne, skorajda nikoli ni naletel. Ker se je zdelo, da se prevajalci ravna po nekakšnem vnaprej določenem načelu, je te ponavljajoče se oblike ravnanja oziroma odnosa med izvirnikom in prevodom Toury poimenoval prevodne norme.

Pojem »norme« Toury razlaga kot preoblikovanje splošnih vrednot ali prepričanj, ki jih goji določena skupnost o tem, kaj je prav ali primerno in kaj narobe ali neprimerno, v specifična navodila delovanja, ki so primerna za določeno situacijo in v njej tudi uporabna. Norme izražajo tisto, kar je družbeno sprejeto kot pravilno, tisto, kar določa, kakšno sme oziroma mora biti kako ravnanje, vedenje, mišljenje (Toury 1980: 51–53). Norme obstajajo le v situacijah, ki v načelu dopuščajo več različnih načinov obnašanja, in določajo in varujejo tisto, kar je pojmovano kot pravilno. Čeprav so neke vrste pravilo oziroma predpis, niso formulirane tako strogo in nespremenljivo kot zakoni. Verbalno oblikovane norme se lahko pojavijo v obliki priporočil (npr. »Če lahko, v prevodih otroške literature, podomači lastna imena.«), obvez (npr. »Pri prevajanju slikanic, izbiraj zborne, toda ne redke izraze.«), negativnih priporočil (npr. »Poskusi se izogniti preveč kulturno specifičnim elementom v prevodu pravljice.«), ali celo prepovedi (npr. »Ne uporabljaj vulgarizmov v podnapisih.«)

Ker je pri prevajanju prevajalec kar naprej postavljen pred različne odločitve, so deskriptivisti prepričani, da vsak njegov korak v procesu prevajanja določajo norme, tj. različni nizi značilnosti, ki se vsiljujejo izbrani diskurzivni enoti (Lambert in Robeyns 1995: 10). Čeprav norme obstajajo za vse tipe besedil,

tudi za literarna besedila, pa to ne pomeni, da se jih vsi prevajalci tudi držijo. V procesu prevajanja se namreč vsak prevajalec bolj ali manj svobodno odloča, ali bo obstoječe norme upošteval ali ne, vendar pa v primeru, če stori vse, kar se od njega pričakuje, javnost, ki določa te norme, sprejme njegov prevod kot dober in pravilen (cf. Hermans 1991: 166). Če norme krši, tvega, da ga javnost zavrne. Javnost pri izoblikovanju prevajalskih norm tudi ni svobodna, temveč jih izoblikuje glede na položaj, ki ga ima prevodna literatura v ciljnem jeziku in kulturi, ali pa glede na odnos, ki ga goji ciljna družba do izhodiščne družbe, kulture ali izhodiščnega avtorja. To pomeni, na primer, da prevajalci drugače pristopajo k prevodom, če izhajajo iz kultur, ki cenijo prevode, kot pa če izhajajo iz tistih, ki omalovažujejo prevod, in da drugače prevajajo dela, ki jih ciljna kultura vrednoti kot visoka umetniška dela, in tista, ki jih ciljna kultura označuje za šund.

Ker je Toury (1985: 53–55) prepričan, da norme delujejo na vsaki stopnji prevajanja, začne ločevati med začetno normo [*initial norm*] ter predhodnimi [*preliminary*] in operativnimi normami. S prvim pojmom Toury izrazi dihotomijo, ki spremlja teoretična razmišljanja o prevajanju že od Cicerona naprej. Pri začetni normi, se namreč prevajalec odloči, ali se bo podredil izvirnemu besedilu in s tem tudi normam, ki jih izvorno besedilo izraža in vsebuje, in tako dosegel adekvatnost oz. ustreznost prevoda, ali pa se bo podredil jezikovnim in literarnim normam, ki delujejo v ciljnem jeziku, in tako dosegel sprejemljivost [*acceptability*] prevoda. Začetna norma torej določa aprioren, globalen pristop prevajalca do prevoda določenega besedila, ki pa se lahko v praksi izkaže kot bolj ali manj dosledno upoštevan.

Predhodne norme vplivajo na izbor del, avtorjev, zvrsti, literarnih šol, izhodiščnih kultur, iz katerih se prevaja. Na primer v Sloveniji je jasno razviden trend, da se vedno več del prevaja iz britanskega in ameriškega okolja, medtem ko zadnja leta opazujemo upad prevodov iz nemškega in francoskega jezika (cf. Zlatnar Moe 1998, Terbovc 2005). Te norme tudi določajo prag tolerance določene ciljne kulture glede vprašanja, v kolikšni meri je dovoljeno prevajanje iz jezikov, ki niso jeziki, v katerih je napisan izvornik. Odgovor na vprašanje, ali je prevod prevoda dovoljen ali ne, iz katerih izhodiščnih literatur je prevod prevoda dovoljen, ali je v prevodu jasno označen posredniški jezik, ali prevod razkriva, da je prevod prevoda, je odvisen od časa, v katerem je nastal, in od ciljne kulture. V Sloveniji je bil, na primer, v času Župančiča sprejemljiv prevod Shakespeara iz nemščine, medtem ko bi danes takšno strategijo založnik in strokovna javnost po vsej verjetnosti zavrnila, zato pa še vedno v veliki meri dopuščamo prevode prevodov iz neindoevropskih (gl. npr. Ilc za stanje pri prevodih japonske literature 2006), včasih celo srednjeveških jezikov (npr. prevod *Percevala* iz 1996 je narejen na podlagi modernizirane francoske izdaje).

Operativne norme pa določajo dejanske odločitve, ki jih sprejemamo med prevajanjem samim. Te vplivajo na način razdelitve jezikovnega materiala v besedilo in na dejansko ubeseditev besedila. To pomeni, da nam operativne norme določajo, do katere mere lahko skrajšamo in prilagodimo besedilo in do katere mere se takšni izpusti, dodajanja in spremembe v besedilu odkrito omenjajo v prevedenih delih (npr. z dodatki »priredba«, »adaptacija« in podobno). Te norme so lahko popolnoma jezikovne (npr. splošne stilistične norme) ali pa literarne (te določajo, kaj je primerno za literarni prevod, za določeno literarno zvrst, za določeno literarno tehniko in celo literaturo na splošno, in nam lahko narekujejo, na primer, naj izpustimo vse eksplicitne omembe spolnosti v prevodih antičnih besedil, ali nas obvezujejo, da poezijo prevajamo vedno v vezani obliki ipd.).

Toury (1985) poudari, da obstajata za proučevanje norm pri literarnih besedilih dva osnovna vira: prvi je besedilni, kamor spadajo prevedena besedila, pri katerih lahko proučujemo predhodne in operativne norme, ter večje skupine obdelanih prevodov, pri katerih lahko opazujemo začetne norme. Drugi vir je zunajbesedilni, kamor prištevamo polteoretska in kritiška besedila, kot so na primer prevajalčevi predgovori, spremne besede ali komentarji svojega dela, preskriptivne teorije ali poetike prevajanja, mnenja urednikov, založnikov, ki izdajajo ali urejajo prevode, kritiške ocene določenih prevodov in podobno. Toury opozarja, da med viroma obstaja bistvena razlika. Medtem ko moramo prek analize prevodov sami rekonstruirati določene norme, nam zunajbesedilni viri ponujajo te norme že izoblikovane in izrečene, čeprav se pogosto zgodi, da se deklarativno priseganje na določeno normo ne izraža v dejanski praksi, saj v prevodu delovanja teh norm ne zasledimo več.

Na osnovi besedilnih virov Toury priporoča, da norm ne določamo na osnovi analize zgolj enega besedila, temveč več prevodov istega izvirnika v ciljni jezik, in sicer prevodov, ki so nastali v različnih obdobjih in ki so jih prevedli različni prevajalci, ali pa prevodov, ki so jih isti prevajalci kasneje predelali in modernizirali. Toury se zaveda, da je vsaka primerjava prevoda z izvirnikom lahko le delna in posredna ter da se lahko dotika le določenih vidikov, saj niti izhodiščnega niti ciljnega besedila nikoli ne moremo v celoti in popolnoma analizirati, v prevodu se lahko osredotočimo le na določene elemente in te primerjamo z ustreznimi elementi v izhodiščnem besedilu.

Konkretno norme v prevodu proučujemo tako, da primerjamo izvirnik in prevod: čim pogosteje naletimo na določen pojav (npr. standardizacijo narečnega govora v prevodu), tem bolj verjetno je, da gre v tem primeru za bolj dovoljeno ali tolerirano dejanje oz. bolj osnovno normo. Toury želi, da bi se raziskovalci osredotočali na izolirane norme ali normeme, ki se vežejo na omejene in določene situacije, tako jezikovne kot literarne (Toury 1985: 59). V praksi namreč pogosto

naletimo na dejstvo, da se v besedilu določeni normemi ne skladajo, temveč si celo nasprotujejo, zato je pomembno, da ugotovimo, v kakšnem odnosu so med seboj. Kasnejši raziskovalci vpeljejo še nadaljnja razlikovanja med dejavniki, ki vplivajo na prevajalčeve odločitve: tako Theo Hermans (1991) uvede še termin »konvencije«, s katerim zaznamuje nekakšne implicitne norme, odprta povabila, namenjena prevajalcu, ki mu ponujajo, naj se obnaša na določen način. Konvencije se torej podobne normam, toda so manj zavezujoče (Hermans 1991: 161). Bolj zavezujoči od norm pa so zakoni in dekreti, odredbe, ki penalizirajo kršitev (ibid.: 162–163). Hermans tudi razširi paleto besedilnih modelov, iz katerih lahko razberemo norme, ki vplivajo na proces prevajanja: prvi vir je izhodiščno besedilo, drugi relevantno prevodno izročilo, tretji pa obstoječa izvirna besedila v ciljni kulturi, ki jih lahko uvrščamo v isti ali podoben literarni žanr (ibid.: 167–168).

Proučevanje norm in razvoj korpusnega prevodoslovja sta vodila kar nekaj raziskovalcev literarnih prevodov v iskanje prevodnih univerzalij, tj. značilnosti, ki jih najdemo v vseh prevodih, ne glede na različne prevajalce, izhodiščni in ciljni jezik, žanr besedila ter obdobje in kulturo, v katerih je prevod nastal (gl. npr. Chesterman 2004), vendar zadnje čase iskanje univerzalij ni več osrednji fokus prevodoslovnih raziskav in se umika bolj sociološko obarvanim pristopom.

SOCIOLOGIJA PREVODA

Sociološko obarvane pristope k raziskovanju literarnih prevodov najdemo v skoraj vseh segmentih sistemsko usmerjenega prevodoslovja, v največji meri pa morda že pri najvidnejšem predstavniku polisistemske teorije, Itamarju Even-Zoharju. Izraelski kulturolog Even-Zohar je namreč pod vplivom ruskih formalistov in praških strukturalistov prevod umestil v kompleksno mrežo med seboj povezanih literarnih in neliterarnih sistemov znotraj družbe, ki jo poimenuje »polisistem«. Na ta način je skušal pojasniti, kako prevajanje deluje v različnih družbah in kako se ta pojav umešča v hierarhijo kulturnega sistema na splošno (gl. Even-Zohar 1990; Kocijančič Pokorn 2003: 168–178). Pri Even-Zoharju ne najdemo konkretnih metodoloških napotkov, saj prevode večinoma veže v hipotetične strukture in abstraktne modele, kljub temu pa je vendarle uspel umestiti prevajanje in prevode v širši sociološki kontekst, kar je gotovo pripomoglo k še večjemu poudarku vpliva družbe na prevod v novonastali kulturološki smeri v prevodoslovju.

Kulturni obrat v prevodoslovju odkrito poveže proučevanje prevoda z družbo, v kateri je prevod nastal. To smer zaznamuje predvsem delo belgijskega prevodoslovca Andréja Lefevera, ki je prepričan, da vsak prevajalec doživlja ideološki

pritisak, obenem pa lahko tudi prevajalec sam vpliva na intelektualno okolje, v katerem deluje. Refrakcije in predelave, tj. prevodi, priredbe, antologije, predelave za televizijo, film itd., nosijo literarno besedilo iz enega sistema v drugega in se izvršijo v okviru omejitev, ki jih določajo različni »patronati«, »poetike« in »ideologije« (Lefevere 1992). Tako patroni, ki so lahko posamezniki, skupine ali institucije, določena dela propagirajo, druga pa cenzurirajo in uničujejo; poetika določa tisto, kar naj bi bila literatura v določeni družbi, ideologija pa tisto, kar naj bi določena družba bila oz. ji je dovoljeno biti. Lefevere se je tako že v celoti posvetil zgodovinskemu raziskovanju ne le besedil in besedilnih repertoarjev v določeni zgodovinski situaciji, temveč tudi institucij, ki vplivajo na nastanek določenih besedil. S svojimi članki je odkrito poudarjal ideološko in družbenokulturno pogojenost prevajanja in že odkrito segal po delih sodobnih sociologov pri obravnavi prevodov. Čeprav mu danes nekateri očitajo, da je njegova raba nekaterih Bourdieuevih pojmov pogosto napačna ali vsaj nejasna (za pojem »kulturni kapital« glej Wolf 2005), je vseeno premaknil prevodoslovje v vedno intenzivnejše raziskave prikaza delovanja družbenih, političnih in ekonomskih dejavnikov, ki uravnavajo nastanek in sprejem literarnih prevodov.

Temu kulturnemu obratu kmalu sledi sociološki obrat, ki je logični nasledek kulturoloških poudarkov v prevodoslovju. Kultura in družba sta namreč neločljivo povezani in prepleteni: kultura ustvarja družbene strukture, na drugi strani pa obstoječe družbene strukture tvorijo in oblikujejo kulturo. Posledično so tudi prevodoslovne raziskave pokazale, da na prevod in prevajanje vplivajo tako družbeni kot kulturni dejavniki, ki so neločljivo povezni. Tej sorodnosti navkljub pa se je predmet raziskav znotraj sociologije prevoda vendarle malce spremenil. Pri kulturoloških študijah so prevodoslovci obravnavali predvsem vpliv družbene moči, politične prevlade, narodnih interesov, religije, ekonomskih interesov in podobno; pri socioloških delih pa so se podrobneje osredotočali na akterje (posameznike ali institucije), ki so udeleženi v prevodnem procesu, čeprav so se zavedali, da tudi ti akterji nujno in vedno delujejo v skladu s svojim kulturno označenim vrednostnim sistem in ideologijo, kateri pripadajo (cf. Wolf 2007: 4–5). Nadaljnja značilnost sociološko obarvanih prevodoslovnih raziskav je vidni vpliv nekaterih pomembnejših sociologov: Bernarda Lahira, ki vabi h kritičnemu pretresu Bourdieuevih pojmov, Bruna Latourja in njegove teorije mreže akterjev [*Actor Network Theory*] in Niklasa Luhmanna, na katerega se naslanja v svojih delih predvsem Theo Hermans (gl. npr. Hermans 2007). Brez dvoma pa je sociolog, ki je najpomembneje vplival na sodobne prevodoslovne raziskave, Pierre Bourdieu. Zato ni presenetljivo, da je delo, ki je zaznamovalo prelom v sodobnem prevodoslovju in prebrat v sociološke raziskave, članek Daniela Simeonija »The Pivotal Status of the Translator's Habitus« (1998), ki v prvi vrsti uvaja v prevodoslovje nekatere temeljne pojme, ki jih je razvil Bourdieu.

Simeoni, kot pove že naslov njegovega članka, se tako osredotoči na opis pojma »habitus« in v skladu z Bourdieujevimi določitvami⁹ opredeli prevajalčev habitus kot niz dispozicij, zaradi katerih prevajalec deluje in se odziva na določen način. Ta dovzetnost akterja ali agensa [*agent*], tj. prevajalca, vodi v to, da deluje vedno na podoben način in vendar teh dispozicij ne vidi kot omejitev ali vsiljenih pravil, temveč postanejo njegova druga narava. Te dispozicije namreč tvorijo načine ravnanja, zaznave in odnosov, ki se akterju zdijo »normalni in običajni« in jih ne pojmuje kot nekaj, k čemur bi ga sililo ali usmerjalo kakršno koli pravilo. Ker je habitus je zapleten rezultat personalizirane družbene in kulturne zgodovine, Simeoni poudarja, da prevajalčev habitus neizogibno odseva družbeno okolje, v katerem je prevajalec pridobil te dispozicije (Simeoni 1998: 16–17); še več, vsak prevajalski habitus ustreza zahtevam prevodnega polja, ki pa ga ustvarja več akterjev: poleg prevajalca, še avtor dela, prodajni agenti, ki delo tržijo, filmska industrija, ki delo predela, založniki, lektorji, bralci, ilustratorji, kritiki, naročniki prevodov in nešteti drugi na tem odprtem seznamu.

Če se je na prvi pogled zdelo, da je habitus le nov izraz za norme, kmalu uvidimo, da ravno poudarjanje tega, da mora habitus ustrezati zahtevam prevodnega polja, odpira širši pogled na to, kaj vse vpliva na nastanek določene oblike prevoda. Če so se deskriptivisti osredotočali na določanje norm, se sedaj raziskovalci osredinjijo na akterje prevodnega polja in v prvi vrsti na prevajalca. Pomemben pa je še naslednji premik: sociološki pristop k prevodoslovnim raziskavam vztraja, da prevodno polje, v katerem deluje prevajalec v neprestani interakciji z ostalimi agensi, ni samo kompleksno strukturirano, temveč tudi strukturalizirajoče. To pomeni, da polje resda narekuje habituse agensov, vendar tudi agensi obenem neprestano formirajo prevodno polje. Na eni strani je pozicija prevajalca v tem polju podrejena – Simeoni govori o prostovoljnem suženjstvu [*servitude volontaire*] – in se prilagaja navadam in vzpostavljenemu redu, ne le zato, ker se želi izogniti negativnim posledicam, temveč tudi zato ker takšna praksa sčasoma postane edina, ki jo pozna in obvlada (Simeoni 1998: 23). V zahodnem svetu se tako prevajalec podreja naročniku, ciljnemu bralstvu, avtorju, besedilu, jeziku in celo kulturi ali subkulturi, v kateri mora ustvariti delo, ki bo zanjo smiselno (ibid.: 12). Na drugi strani pa ta pozicija ni nikoli pasivna (ibid.: 23), saj je tudi prevajalec tisti, ki dejavno tvori to prevodno polje – lahko norme tvori ali pa celo deluje proti konvencijam in normam, ki v določenem trenutku vladajo v določeni družbi. Prevajalec tako izoblikuje prilagodljiv habitus, ki se tankočutno odziva na praktične zahteve prevodnega polja, v katerem deluje (ibid.: 14), obenem pa tudi s svojimi dejanji prispeva k nadaljnemu tvorjenju in preoblikovanju prevodnega polja.

⁹ Bourdieu (1980: 88) opredeli habitus kot »sistem trajnih in prenosljivih strukturiranih struktur, ki so namenjene temu, da delujejo kot strukturirajoče strukture, to pomeni kot tvorbena in organizacijska načela praks in predstav, ki se lahko objektivno prilagodijo svojemu namenu, ne da bi se pri tem zavestno zavedale končnega rezultata in eksplicitnega obvladovanja potrebnih opravil, da bi to dosegle«.

Kljub nedvomno izjemno močnemu vplivu Bourdieujeve misli na prevodoslovje, se je nov poudarek na prevajalcu ali tolmaču izrazil tudi v drugih, alternativnih teoretičnih izrazih. Morda najpomembnejša avtorja teh alternativnih izrazov sta Anthony Pym, ki uvede pojem »prevodni režim«, ki v marsičem spominja na prevajalčev habitus in zaznamuje »implicitna ali eksplicitna načela, norme, pravila in postopke odločanja, okrog katerih konvergirajo pričakovanja akterjev« (Pym 1998, Pym 2006: 24), in Erich Prunč, ki leta 1997 uvede podoben izraz »prevodna kultura« [*Translationskultur*], ki zaznamuje spremenljiv niz norm, konvencij in pričakovanj, ki uokvirjajo ravnanje vseh akterjev v prevodnem polju.

Vsem tem teoretičnim izrazom je skupno prepričanje, da prevajanje izvajajo posamezniki, ki pripadajo nekemu družbenemu sistemu, obenem pa je prevod tesno povezan z družbenimi inštitucijami, ki v veliki meri določajo in vplivajo na izbor besedil, produkcijo in distribucijo prevodov ter posredno na način prevajanja in izbor prevajalskih strategij. To novo prepričanje je odločno razširilo predmet prevodoslovne obravnave, saj se raziskovalci ne osredotočajo le na prevod, temveč tudi na različne akterje, udeležene v postopek prevajanja, ter skušajo razkriti kompleksno mrežo odnosov, ki se spletajo med avtorjem izvirnika, akterjem prenosa, besedilom, bralstvom in njihovo družbeno vpetostjo. Temu razširjenemu predmetu prevodoslovne obravnave se je morala prilagoditi tudi metodologija. Načeloma sociološke pristope v prevodoslovnih raziskavah (podrobneje glej Wolf 2007: 13–18) lahko razdelimo na tri večja področja: na sociologijo procesa prevajanja, kjer najdemo raziskovalce, kot so Clem Robyns (1992), Annie Brisset (1990) in Klaus Kaindl (2004), na sociologijo kulturnega produkta, ki raziskuje vpliv prevoda na tvorbo družbene identitete, podobe, družbenih vlog ali ideologije (npr. Heilbron in Sapiro (2002)) ter na tradicionalno sociologijo akterjev, ki se osredotoča na akterje, ki delujejo v produkciji prevoda (npr. Gouanvic (1997, 1999), Pym (1998), Wolf (2006)). V tej predstavitvi se bomo osredotočili le na zadnje podpodročje, saj je to še posebej zanimivo za proučevanje literarnega prevajanja.

Osredotočanje na akterje, udeležene v nastanku in življenju prevoda, narekuje novo metodologijo raziskovanja: od preprostih intervjujev s prevajalci, uredniki in drugimi akterji znotraj prevodnega polja, prek biografskih raziskav, pridobivanja podatkov o statusu založbe, številu izdanih izvodov, distribuciji, številu izposoj v knjižnicah, do analize odzivov na prevod in analize prevoda. To pomeni, da prevodoslovci skušajo razkriti, kdo so bile »razne roke, umi in srca, ki so odgovorni za končni proizvod« (Simeoni 1998: 32). Dober primer takšne raziskave je delo Stelle Linn (2006), ki je proučevala trende v prevajanju nizozemskih del v španščino: najprej je pregledala bibliografije v obdobju od 1950 do 2000 in izpisala vse prevode, te prevode je potem razvrstila glede na žanje in razmišljala o vzrokih za določene vzpone in padce v nizozemsko-španski kulturni izmenjavi.

Potem je pregledala vpliv mednarodnih knjižnih sejmov in vladnih inštitucij, ki so bile ustanovljene z namenom promoviranja prevodov iz nizozemščine in so prevode v tuje jezike tudi finančno podpirale. V ta namen je najprej pregledala, koliko prevodov je bilo v obdobju intenzivne podpore prevedenih, potem pa se je obrnila še na pet založniških hiš v Španiji, ki so objavile vsaj kakšno prevedeno delo iz nizozemščine zadnjih deset let. Z odprtim vprašalnikom, namenjenim urednikom, je skušala ugotoviti, kateri razlogi so botrovali odločitvi za objavo prevoda iz nizozemščine. Ker je iz bibliografskih podatkov ugotovila, da je večino literarnih prevodov naredil en sam prevajalec, je na koncu še prek njegove biografije in analize njegovih strokovnih člankov, recenzij in knjig skušala odgovoriti na to, zakaj je ta prevajalec tako bistveno vplival na nizozemsko-špansko kulturno izmenjavo. Ta raznolikost raziskovalnih metod je značilna za sociološki obrat in je še posebej primerna za historiografske raziskave. Zato ni nenavadno, da podoben pristop najdemo tudi v enem redkih del, ki je v celoti posvečeno metodološkemu pristopu k proučevanju prevajanja, v delu Anthonyja Pyma *Method in Translation History* (1998).

Anthony Pym je v omenjenem delu skušal zarisati metodo, ki bi bila primerna za sociološko obarvane raziskave, ki jih sam poimenuje zgodovina prevajanja. Svoj metodološki pristop nasloni na štiri temeljne poudarke: prepričan je namreč, da mora vsaka raziskava vsebovati poudarek na vzročnosti in torej podati razlago, zakaj se je določen prevod pojavil v določenem času v določeni družbi. Drugi poudarek je, da mora biti osrednji predmet vsake zgodovinske prevodoslovne raziskave prevajalec, saj lahko le osebe zavzamejo odgovornost v odnosu do družbenih dogajanj. Prepričan je namreč, da lahko le prek prevajalcev in njihove družbene okolice (naročnikov prevodov, patronov, bralcev) razumemo, zakaj je prevod sploh nastal v določenem zgodovinskem času in kraju. Tretji poudarek, nujen za sociološko obarvano preiskavo, je po Pymovem mnenju sprejemanje hipoteze, da se vsi prevajalci nahajajo v medkulturnem prostoru med izhodiščno in ciljno kulturo. Kot četrti poudarek pa Pym navaja nekakšno aktualizacijo takšnih raziskav, saj so po njegovem mnenju zgodovinske raziskave vedno narejene zato, ker z njimi želimo izraziti, nasloviti in rešiti probleme, ki se nas dotikajo v tem trenutku v sedanjosti (Pym 1998: ix–xi).

Ko preide na konkretne napotke glede metodologije, ne ponudi ničesar pretresljivo novega – skoraj na vse smo že naleteli pri deskriptivistih – saj sledi klasični strukturi, ki velja za pisanje vseh znanstvenih publikacij. Tako najprej poudari, da se vsaka raziskava začne z jasno izraženo hipotezo (ibid.: 20), na osnovi katere zberemo gradivo, ki je lahko v obliki kataloga (seznama vseh prevodov v določenem obdobju) ali korpusa (seznama prevodov, ki so izbrani na osnovi določenih kriterijev) (ibid.: 42). Pri izdelavi korpusa moramo natančno določiti predmet obravnave (npr. odgovoriti na vprašanje, kaj je v naši raziskavi pojmovano pod

izrazom »prevod«, določiti časovno obdobje ipd.). Potem preide na obravnavo gradiva: če obravnavamo korpuse, nas upravičeno opozori, da nobena statistična predstavitev podatkov, pridobljenih iz katalogov ali korpusov, ni nikoli popolnoma objektivna (ibid.: 74); če pa preidemo na branje in analizo prevodov samih, priporoča, da besedila obravnavamo v luči postavljene hipoteze. Predlagani postopki so klasični: prevode lahko primerjamo z izvirniki ali pa z ostalimi besedili, ki so nastala v istem obdobju in pripadajo istemu žanru, lahko pa tudi primerjamo prevode med seboj, še posebej so zanimive primerjave prevodov istega dela v istem jeziku (ibid.: 107). Če obstajajo, pogledamo lahko tudi metabesedila o prevodu, razne intervjuje, predgovore in druge zapise, ki izražajo prevajalčevo strategijo (ibid.: 111).

Tisto, kar je novo v Pymovem delu, je obravnava vzročnosti, ki jo Pym sicer izpelje iz Aristotelove *Metafizike* (cf. Vorländer 1977: 127). Po vzoru Stagirita vsakemu prevodu določi štiri vzroke oz. počela: materialni vzrok ali snov (kasneje lat. *causa materialis*, tj. izvirnik, jezik, komunikacijska tehnologija ipd.), namerni vzrok (kasneje lat. *causa finalis*, smoter, ki opravičuje obstoj prevoda in njegovo uporabnost), oblikovni vzrok (kasneje lat. *causa formalis*, tj. historične norme, ki dopuščajo to, da je prevod sprejet kot prevod, npr. naročnik, prejemniki prevoda ipd.), gibalni vzrok (kasneje lat. *causa efficiens*, prevajalec ali skupina prevajalcev). Pym je prepričan, da je v prevod in prevajanje vpeto tolikšno število faktorjev, da je tudi vzročnost po svoji naravi pluralna, nujno razpršena in mnogotera (Pym 1998: 144). Zato poudarja, da mora vsak prevodoslovec za kakršno koli legitimno razlago te kompleksne dejavnosti upoštevati dejstvo, da obstajajo mnogoteri vzroki za razlago prevoda in prevajanja. Zdi se mu neprimerno, če izolira samo en vzrok in na osnovi tega poskuša pojasniti vsa dejstva, povezana s prevodom (ibid.: 158). Tako imenovana metoda mnogoterih vzročnosti [*multiple causality/causation*] se je kasneje utrdila v prevodoslovnem raziskovanju. Danes se večina prevodoslovcev strinja, da na nastanek in obliko prevoda vplivajo različni dejavniki in da ni razloga, da bi enemu izmed teh dejavnikov že *a priori* dodelili dominantno ali prevladujočo vlogo (Brownlie 2003: 112). Ta uravnoteženost pri pristopu, ki dopušča kombiniranje besedilnih analiz z analizami tržišča, biografskimi podatki, intervjuji in zgodovinskimi podatki, je tako sedaj postala značilna za sodobno raziskovanje literarnih prevodov.

Na koncu bi bilo morda dobro še dodati, da kljub zgoraj opisanim neprestanim težnjam po določitvi najprimernejšega pristopa k proučevanju literarnega prevajanja in zamejitvi najrelevantnejšega gradiva, ki predstavljajo v sodobnem prevodoslovju enega največjih izzivov,¹⁰ vendarle nikoli ne dosežemo popolne

¹⁰ Ta aktualnost teme se odraža tudi v mednarodnih konferencah in simpozijih, npr. na Okan univerzi v Istanbulu so leta 2009 organizirali mednarodno delavnico z naslovom »Rethinking Methods in Translation History«, leta 2010 bo univerza v Helsinkih organizirala simpozij, v celoti posvečen metodologiji v prevodoslovnih raziskavah, leta 2011 pa Univerza v Manchestru in University College London organizirata seminar na temo raziskovalnih metodologij v prevodoslovju.

objektivnosti. Tako kot prevajalci in drugi udeleženci v nastanku in preživetju prevoda smo tudi raziskovalci pristranski, vpeti v družbene sponse in subjektivni v svojih interpretacijah. In zato je dobro, čeprav nekateri teoretični pristopi, kot je na primer polisistemska teorija, zahtevajo aplikacijo vseh teoretičnih izhodišč in ne zgolj nekaterih (npr. metodologije pristopa k analizi prevodov):

Consequently, accepting the framework of Polysystem theory means accepting a whole theory, that is, a network of interdependent hypotheses, not just disparate suggestions or “ideas” (Even-Zohar 1990: 4),

da pri interpretaciji rezultatov raziskovalec uporabi tudi druga, konkurenčna teoretična izhodišča, ki se lahko izkažejo za bolj uporabna za določene vrste besedil ali določeno problematiko in hipotezo. In nenazadnje bo za razvoj prevodoslovja še posebej koristno, če bodo raziskovalci kar naprej kritično pretresali osnovne pojme, ki jih uporabljamo, postavljali pod vprašaj ponujene odgovore in v postmoderni drži hermenevtike dvoma podvomili v vse, kar se nam vsiljuje kot splošno znano, sprejeto in samo po sebi umevno.

Bibliografija

- Baker, Mona, 1992: *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London/New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre, 1980: *Le sens pratique*. Paris: Minuit.
- Brisset, Annie, 1996: *A Sociocritique of Translation: Theatre and Alterity in Quebec, 1968–1988*. Toronto/Buffalo: University of Toronto Press.
- Brownlie, Siobhan, 2003: Investigating explanations of translational phenomena: A case for multiple causality. *Target* 15/1. 111–152.
- Camus Camus, Carmen, 2010: Censorship in the Translations and Pseudotranslations of the West. Gile, Daniel, Gyde Hansen in Nike K. Pokorn (ur.): *Why Translation Studies Matters?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew, 2004: Hypotheses about translation universals. Hansen, Gyde, Kerstin Malmkjaer in Daniel Gile (ur.): *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1–14.
- Chrétien de Troyes, 1996: *Perceval: zgodba o gralu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dimitriu, Rodica, 2006: From *Robinson Crusoe* to *Robinson in Wallachia*: The intricacies of the reception process. Pym, Anthony, Miriam Shlesinger in Zuzana Jettmarova (ur.): *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 73–82.
- Even-Zohar, Itamar, (1976) 1990. The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem. *Poetics Today* 11/1. 45–51.

- Even-Zohar, Itamar, 1990. Introduction. *Poetics Today* 11/1. 1–8.
- Even-Zohar, Itamar, 1990. Polysystem theory. *Poetics Today* 11/1. 9–26.
- Even-Zohar, Itamar, 1990. The Literary System. *Poetics Today* 11/1. 27–44.
- Gouanvic, Jean-Marc, 1997: Translation and the Shape of Things to Come. The Emergence of American Science Fiction in Post-War France. *The Translator* 3/2. 147–166.
- Gouanvic, Jean-Marc, 1999: *Sociologie de la traduction. La science-fiction américaine dans l'espace culturel français des années 1950*. Arras: Artois Presses Université.
- Hatim, Basil in Ian Mason, 1990: *Discourse and the Translator*. London/New York: Longman.
- Heilbron, Johan in Gisèle Sapiro (ur.), 2002: *Actes de la recherche en sciences sociales 144*. »Les échanges littéraires internationaux«.
- Hermans, Theo, 1985: Introduction: Translation Studies and a New Paradigm. Hermans, Theo (ur.): *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London/Sydney: Croom Helm.
- Hermans, Theo, 1991: Translational Norms and Correct Translations. Van Leuven-Zwart Kitty in Ton Naaijken (ur.): *Translation Studies: The State of the Art*. Amsterdam: Rodopi. 155–168.
- Hermans, Theo, 1999: *Translation in Systems: Descriptive and System-oriented Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Hermans, Theo, 2007: Translation, irritation and resonance. Wolf, Michaela in Alexandra Fukari (ur.): *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 57–75.
- Ilc, Iztok, 2006: Prisotnost japonske književnosti na Slovenskem – pregled naslovov. *Azijske in afriške študije* X/3. 61–69.
- Kaindl, Klaus, 2004: *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung*. Tübingen: Stauffenburg.
- Kocijančič Pokorn, Nike, 2003: *Misliti prevod: Izbrana besedila iz teorije prevajanja od Cicerona do Derridaja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Lambert, Jose in Clem Robyns, 1995: Translation. Posner, Roland, Klaus Robering in Thomas-A. Sebock (ur.): *Semiotics: A Handbook on the Sign-Theoretic Foundations of Nature and Culture*. Berlin/New York: de Gruyter. 1–23.
- Lambert, Jose in Van Gorp, Hendrik, 1985: On Describing Translations. Hermans, Theo (ur.): *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London/Sydney: Croom Helm. 42–53.
- Lathey, Gillian (ur.), 2006: *The Translation of Children's Literature: a Reader*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lefevere, André, 1982: Translated Literature in the Study of Literature. *Translation in the Literary Process*. Nitra: Nitrianske tlačiarnie. 41–62.
- Lefevere, André, 1992: *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge.

- Linn, Stella, 2006: Trends in translation of a minority language: The case of Dutch. Pym, Anthony, Miriam Shlesinger in Zuzana Jettmarova (ur.): *Socio-cultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 27–40.
- Prunč, Erich, 1997: Translationskultur – Versuch einer konstruktiven Kritik des translatorischen Handelns. *TEXTconTEXT* 11=NF 1/2. 99–127.
- Prunč, Erich, 2002: Version und Autoversion der Gedichte von Gustav Janusch. Ammann, Klaus in Fabjan Hafner (ur.): *Worte. Ränder. Übergänge. Zu Gustav Janusch*. Klagenfurt/Wien: Ritter Verlag. 90–126.
- Pym, Anthony, 1998: *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Pym, Anthony, 2006: On the social and the cultural in Translation Studies. Pym, Anthony, Miriam Shlesinger in Zuzana Jettmarova (ur.): *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1–25.
- Robyns, Clem, 1992: Towards a Sociosemiotics of Translation. *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte. Cahiers d'Histoire des Littératures Romanes* 16. 211–226.
- Sanders, Julie, 2006: *Adaptation and Appropriation*. London/New York: Routledge.
- Schleiermacher, Friedrich, [1838] 2003: O različnih metodah prevajanja. Kocijančič Pokorn, Nike (ur.): Misliti prevod: *Izbrana besedila iz teorije prevajanja od Cicerona do Derridaja*. Ljubljana: Študentska založba. 54–57.
- Simeoni, Daniel, 1998: The Pivotal Status of the Translator's Habitus. *Target* 10/1. 1–39.
- Snell-Hornby, Mary, 1988: *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Terbovc, Špela, 2005: *Položaj književnega prevoda na Slovenskem med letoma 1997 in 2004*. BA dis., Univerza v Ljubljani.
- Toury, Gideon, 1980: *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, Gideon, 1985: A Rationale for Descriptive Translation Studies. Hermans, Theo (ur.): *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London/Sydney: Croom Helm. 16–41.
- Toury, Gideon, 1995: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Upton, Carole-Anne (ur.), 2000: *Moving Target: Theatre Translation and Cultural Relocation*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- van Doorslaer, Luc, 1995: Quantitative and Qualitative Aspects of Corpus Selection in Translation Studies. *Target* 7/2. 245–260.
- Vorländer, Karl, 1977: *Zgodovina filozofije* (prva knjiga). Ljubljana: Slovenska matica.

- Wolf, Michaela, 2006: The female state of the art: Women in the »translation field«. Pym, Anthony, Miriam Shlesinger in Zuzana Jettmarova (ur.): *Socio-cultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 129–141.
- Wolf, Michaela. 2007: Introduction. Wolf, Michaela in Alexandra Fukari (ur.): *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1–36.
- Zatlin, Phyllis, 2005: *Theatrical Translation and Film Adaptation: a Practitioner's Viewpoint*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Zlatnar Moe, Marija, 1998: *Položaj leposlovnega prevoda na Slovenskem*. MA dis., Univerza v Ljubljani.

Empirične raziskovalne metode za opazovanje prevajalskega procesa

Nataša Hirci

The article aims to discuss the application of methodologies allowing the gathering of information important for direct observation of the translation process. Such methodologies foreground the translation process itself, focusing on how a translator creates the final product rather than merely on the translated text per se. Several methods of gathering quantitative data will be presented, including the application of computer data-recording and data-logging software programmes, screen capture programmes and eye-tracking devices. In addition, some methods of compiling qualitative data with the use of introspection, covering both self-observation with the application of *Think-aloud Protocols* as well as questionnaires and retrospective interviews, will also be addressed.

Ključne besede: prevajalski proces, računalniški program *Translog*, metoda PGR, programi za zajem računalniškega zaslona, naprave za snemanje premikanja oči po zaslonu

1. UVOD

V članku bo predstavljen zgolj en segment znotraj palete raznovrstnih metod, ki jih lahko uporabljamo v empirične prevodoslovne raziskovalne namene, s poudarkom na podatkih, ki so pomembni za opazovanje prevjalskega procesa, tj. vsega, kar se dogaja med samim prevajanjem. S pomočjo teh metod ne opazujemo le končnega izdelka, tj. prevoda, temveč nas zanima predvsem to, kako smo do tega izdelka prišli.

Raziskovalci se že desetletja ukvarjajo z različnimi vidiki raziskovanja prevjalskega procesa, med drugim na primer z raziskovanjem prevjalskih strategij (prim. Krings 1986, Krings 1997, Lörscher 1991), s procesom revizije (Mosso 2001) in kreativnosti (Kussmaul 1997), z raziskovanjem prevjalskega dela profesionalnih prevajalcev v primerjavi s študentskimi strategijami med prevajanjem (Séguinot 1989, Tirkkonen-Condit 1989, Jääskeläinen in Tirkkonen-Condit 1991), s časovnimi razsežnostmi in statističnimi obdelavami podatkov o času, ki ga prevajalci porabijo med prevajanjem, revizijo in segmentacijo besedila (Jakobsen 1998, Jakobsen 2003, Jensen 1999).

V tem prispevku se bomo osredotočili na pridobivanje kvantitativnih podatkov s pomočjo računalniških programov, kot je na primer računalniški program *Translog*, in drugih snemalnih programov. Na kratko bodo predstavljene metode pridobivanja kvantitativnih podatkov s pomočjo snemanja računalniškega zaslona (kot so na primer snemalni programi *Camtasia* ali *CamStudio*), ali z različnimi programi oziroma napravami za snemanje premikanja oči po zaslonu [*eye-tracking devices*]. Poleg tega bomo predstavili tudi metode pridobivanja kvalitativnih podatkov s pomočjo introspekcije ali direktnega opazovanja, torej z aplikacijo t. i. metode *Protokol glasnega razmišljanja* ali *PGR* (*Think-aloud Protocols* ali *TAPs*) oziroma uporabe vprašalnikov in retrospekcije v obliki intervjuja.

Direktno opazovanje, s katerim pridobimo t. i. kvantitativne podatke, lahko pokaže:

- kdaj in kako pogosto prevajalci ponovno pogledajo v izvirnik,
- kako pogosto preverjajo, če izvirnik pravilno razumejo – posebej tako, da preverjajo po slovarjih, enciklopedijah ali iščejo druge vire informacij, na primer povprašujejo pri prevjalskih kolegih ali brskajo na internetu.

Direktno opazovanje produkcije ali formulacije ciljnega besedila oziroma prevoda lahko pokaže tudi:

- kdaj in kako prevajalci tvorijo prevod,

- kako hitro in s kakšnim ritmom se lotijo prevoda,
- kako pogosto revidirajo določene segmente ciljnega besedila,
- kako pogosto iščejo po virih informacij, še posebej po različnih eno- ali dvojezičnih virih,
- koliko prekinitev je med delom.

Pri tovrstnih raziskavah si lahko pomagamo z različnimi računalniškimi programi, kot sta na primer PROXY in *Translog*.¹¹ PROXY in *Translog* sta trenutno edina računalniška programa, ki sta bila narejena izključno za prevodoslovne raziskave. PROXY je bil razvit predvsem za potrebe španske raziskovalne skupine PACTE iz Univerze v Barceloni, ki se intenzivno ukvarja z raziskovanjem prevajalske kompetence (več o njihovem delu lahko izvemo na spletni strani PACTE (<<http://www.fti.uab.es/pacte/>>)). Ker PROXY še ni dostopen drugim raziskovalcem, bomo v tem poglavju podrobneje predstavili javnosti dostopen računalniški program *Translog*, ki so ga izdelali na Danskem. *Translog* je program, ki pripomore k natančnosti direktnega opazovanja in je koristen tudi pri introspekciji oziroma samoopazovanju. S pomočjo *Transloga* namreč lahko štejemo število revizij in beležimo natančen čas produkcije besedila med prevajalskim procesom. Prav tako *Translog* lahko nudi tudi podatke o tem, kako je prevajalec razmišljal v določenem trenutku med prevajanjem, katere dele besedila je spreminjal in podobno. Program *Translog* je bil narejen zaradi potrebe po kvantitativni podkrepitevi domnev o prevajanju, ki je osnovano le na kvalitativnih podatkih, tj. kot nekakšen dialog med kvantitativnim in kvalitativnim pristopom. To pomeni, da *Translog* nudi sinergetsko izboljšanje obeh metod, kar pripomore k ustrezni analizi podatkov med raziskovanjem prevajalskega procesa.

2. TRANSLOG

V članku se bomo osredotočili na predstavitev računalniškega programa *Translog*, ki sta ga leta 1998 izdelala Arnt Lykke Jakobsen in Lasse Schou iz Copenhagen Business School na Danskem. V osnovi je bil program *Translog* izdelan kot pripomoček, ki omogoča opazovanje in raziskovanje procesa tvorjenja besedila med prevajanjem – ne glede na smer prevajanja – zato tudi ime *Translog*, vendar ga lahko uspešno uporabljamo tudi pri samem tvorjenju besedil. Računalniški program *Translog* deluje v okolju Windows in ne da bi kakorkoli

¹¹ Poleg teh dveh obstaja še kar nekaj računalniških programov, ki lahko natančno spremljajo vse aktivnosti na računalniku in omogočajo jezikoslovne raziskave ter raziskave, ki obravnavajo psihološke vsebine. Tako poznamo program JEdit (<<http://www.jedit.org/>>), ki so ga naredili na Royal Institute of Technology v Stockholmu na Švedskem, program ScriptLog (<<http://www.scriptlog.net/>>) iz univerz v Göteborgu in Lungu na Švedskem, in program InputLog (<<http://www.webh01.ua.ac.be/mleijten/inputlog/>>), ki je bil sprogramiran na univerzi v Antwerpnu v Belgiji (prim. Sullivan in Lindgren 2006). Najdemo pa tudi celo vrsto podobnih računalniških programov, ki pa jih uporabnik pri svojem delu sploh ne zazna. Vendar se večina teh programov že v osnovi od jezikoslovnih močno razlikuje, saj so bili narejeni za namene opazovanja in nadziranja uporabnika ali celo vohunjenja (npr. KeyLogPro, Perfect Keylogger ali Realtime-Spy).

posegal v proces tvorjenja besedila med prevajanjem, zabeleži vsak pritisk na katerokoli tipko na tipkovnici, vključno z napakami, brisanjem, dodajanjem, operacijami 'kopiraj' in 'briši', premikanjem po besedilu z računalniško miško in podobno. Program beleži tudi informacije o tem, kako dolgo se je uporabnik zadrževal pri določenem segmentu besedila ali celo pri določeni črki oziroma tipki na tipkovnici.

Te informacije so koristne pri ponovnem pregledovanju celotnega procesa ustvarjanja besedila. S posebnim programom beleženja lahko opazujemo linearno predstavitev vseh operacij, ki so se zgodile med samim tipkanjem besedila, torej med procesom prevajanja. Tako grafično kot numerično je predstavljen celoten potek, vključno z vsemi poznejšimi spremembami in poseganjem v prevod, na primer s pomočjo *Transloga* lahko sledimo tudi popravljanju oziroma spreminjanju besedila med revizijo.

Translog sestoji iz dveh delov: uporabniškega dela *TranslogUser* in dela, ki omogoča vpogled in analizo prevodov, narejenih na uporabniškem delu, ki se imenuje *TranslogSupervisor*. Obe komponenti delujeta samostojno in neodvisno ena od druge. *TranslogUser* deluje na osnovi datotek, ki jih vnaprej pripravimo v programu *TranslogSupervisor*, medtem ko *TranslogSupervisor* omogoča pregledovanje prevodov, ki jih je uporabnik prevedel s pomočjo programa *TranslogUser*.

2.1 Programa *TranslogUser* in *TranslogSupervisor*

TranslogUser je program, ki prikaže osnovno besedilo, pripravljeno za prevod. Sestoji iz dveh delov: izvirnik se pojavi v zgornjem okencu, v spodnjem okencu pa prevajalec prevaja. *Translog* zabeleži vsako tipko, na katero pritisne prevajalec med svojim delom; časovno natančno dokumentira in naredi zapis vsega, kar se je dogajalo na tipkovnici, vključno s tipkarskimi napakami, kliki na miško, premiki po besedilu, brisanjem med revidiranjem besedila ter vsemi drugimi spremembami med prevajanjem in po njem.

TranslogSupervisor pa je program, ki je dostopen zgolj raziskovalcu in vključuje tako prevajalčev prevod, kot tudi vse, kar se je dogajalo med prevajalskim procesom, in prav ta del programa pomaga pri celostni analizi prevajalskega procesa.

TranslogSupervisor ima dve glavni funkciji:

- a) funkcijo Pogled [*View*] in
- b) funkcijo Ponovno [*Replay*].

PRIMER 2: Tabela prikazuje različne časovne predstavitve zapisa v programu *TranslogSupervisor*

<p>1. Translog 50 s (00.50) ♦★intact♦nature,♦★★nice♦★★★paths♦for♦wal⊗⊗⊗taking♦a♦walk</p>
<p>2. Translog 10 s (00.10) ♦★★★★★★intact♦nature,♦[*:02.07.55]nice♦[*:02.40.88] paths♦for♦wal⊗⊗⊗taking♦a♦walk</p>
<p>3. Translog 5 s (00.05) ♦[*:01.14.58]intact♦nature★,♦[*:02.07.55]nice♦[*:02.40.88] paths♦for♦wal⊗⊗⊗taking♦a♦walk</p>
<p>4. Translog 1 s (00.01) ♦[*:01.14.58]intact♦nature★★★★★★,♦[*:02.07.55]nice★♦ [*:02.40.88]pat★hs♦for★w★al★⊗⊗⊗★taking♦a♦walk</p>

Primer 2 prikazuje štiri različne predstavitve kratkega dela prevoda informativno-promocijskega besedila o kobilarni Lipica v programu *Translog*. Nastavljene so na različne časovne intervale, in sicer z vrednostmi zvezdic nastavljenih na 50 sekund (00.50), deset sekund (00.10), pet sekund (00.05) in eno sekundo (00.01) brez dodanih desetink in stotink sekunde.

Poudariti je treba, da nastavitve časa na desetinke in stotinke natančno otežkočajo berljivost izpisa in so zato v prvi vrsti primerne za raznovrstne statistične izračune, saj so takšni časovni intervali predvsem pomembni za analizo hitrosti in natančnosti tipkanja.

Prva predstavitev pokaže, da je prevajalec v danem časovnem okviru najprej napisal *'intact nature, nice paths for wal'*, kjer je verjetno želel nadaljevati in končati z besedo *'walking'*, nato zbrisal *'wal'*, in natipkal drugačen prevod, in sicer *'taking a walk'*, vendar pa ne pove veliko o časovnem zamiku pri pisanju teh besed.

Druga predstavitev že pokaže, da je prevajalec porabil kar nekaj časa, preden je sploh natipkal besede *'intact'*, *'nice'* in *'paths'* – vsaka zvezdica ima časovno vrednost 10 sekund – kar pokaže, da je največ časa porabil za besedo *'paths'*.

Tretja in četrta predstavitev časovno še bolj natančno ponazarjata, pri katerih besedah se je prevajalec najdlje zadrževal, in natančno ilustrirata tudi to, koliko časa je porabil za te besede; za to, da se je odločil v prevodu uporabiti besedi *'nice'* in *'paths'* je porabil največ časa, čeprav je med njima le nekaj sekund razlike. Četrta predstavitev tudi pokaže, da je že med tipanjem nekaterih besed

(na primer *'paths'* in *'wal'*) prevajalec bil počasnejši kot sicer, kar ponazarjajo zvezdice.

Domneve o časovnih informacijah lahko pokažejo:

- a) splošno korelacijo med časovnim zamikom med samim prevajalskim procesom in med kognitivnim procesom, ki se medtem odvija,
- b) to korelacijo na različnih ravneh.

Translog meri časovne zamike zelo natančno in omogoča opazovanje ne le distribucijskih vzorcev časovnih presledkov in korelacije z makroravnijo besedilnih elementov, tj. odstavkov, stavkov ali besed, ampak tudi mikroraven besedilnih elementov, ki so manjši.

2.1.2 Funkcija Ponovno

S pomočjo funkcije *Ponovno* lahko celoten potek še enkrat zaženemo in si ponovno ogledamo celoten proces tipkanja zelo natančno, tudi v različnih časovnih intervalih: možnosti so od ene stotinke sekunde do 99 sekund natančno. Ta funkcija torej nudi vpogled v celoten prevajalski proces, vse od začetka prevajanja, in ne zgolj v končne različice prevoda.

2.1.3 Interpretacija podatkov

Podatke, ki jih pridobimo s programom *Translog*, je seveda treba ustrezno interpretirati, da jih potem lahko razumemo in uporabimo kot dokaz o nekem specifičnem kognitivnem procesu.

Podatke lahko analiziramo na več načinov, saj lahko ilustrirajo informacije o hitrosti tvorjenja besedila, o obsegu revizije besedila, tj. tudi prevajalčevo dodatno preverjanje prevodnih možnosti po slovarjih ali drugih referenčnih virih, in o prevajalskih težavah, s katerimi se prevajalci soočajo med samim prevajalskim procesom. Prevajalske procese lahko identificiramo na osnovi distribucije časovnih zamikov med posameznimi deli in števila revizij končnega besedila.

S pomočjo programa *Translog* imamo na voljo več različnih postopkov kvantitativne analize, na primer:

- a) razmerje med številom vseh pritisnjenih tipk in številom vseh znakov v končnem besedilu,
- b) povprečni izračun časovnih zamikov med besedami in prevodnimi enotami v besedilu,

- c) najmanjšo oziroma največjo hitrost tvorjenja besedila po stavkih in podobno.

Pri analizi podatkov, ki jih pridobimo s pomočjo računalniškega programa *Translog*, lahko uporabimo en ali dva izpisa: izpis končane različice prevoda in/ali izpis celotnega časovnega zapisa med procesom prevajanja, z vsemi časovnimi kodami, presledki in popravki med prevajanjem in po končanem osnutku prevoda. Tako se v raziskavi lahko osredotočamo na različne segmente znotraj tega, kar nam ponuja program *Translog*, na primer na razlike med hitrostjo prevajanja glede na omejitve virov v različnih skupinah prevajalcev in na popravke med prevajanjem ter po končanem osnutku prevoda.

Program *Translog* je izjemno pomemben računalniški pripomoček za spremljanje prevajalskega procesa. Ker posname celoten proces, ga kasneje lahko poljubno pogosto aktiviramo in posnetek ponovno pogledamo. Obenem ustvari natančno analizo v besedilnem formatu, ki jo lahko integriramo s podatki kakšne druge metode za opazovanje prevajalskega procesa. Analiza namreč nudi podatke tudi o uporabi miške, tipkovnice, operacij, kot so 'kopiraj', 'zamenjaj' ali 'išči' in podobno, ki osvetljujejo prevajalčevo delo skozi celoten proces prevajanja. Pokaže tudi, kdaj in kje, pri katerih delih besedila se je prevajalec ustavljal, če in kako pogosto je besedilo revidiral, ali je bilo popravljanje narejeno na ravni stavka ali celega odstavka in podobno. Spremljanje in opazovanje prevajalčevega sprotne delu na nekem dokumentu oziroma besedilu lahko pokaže tudi, kako prevajalec procesira informacije in na kakšen način jih uporablja pri svojem delu.

2.1.4 Pomanjkljivosti

Morda bi veljalo omeniti še nekaj pomanjkljivosti *Transloga*. Nekatere starejše različice tega programa ne ponujajo dodatnih programov za avtomatsko sledenje prevajalčevega iskanja po slovarjih in drugih virih, programov za zajem zaslona ali programov za sledenje oči po zaslonu. Tudi novejša različica *Translog 2006 Academic Edition*, ki je prosto dostopna v raziskovalne namene, tega še ne omogoča, medtem ko plačljivi verziji *Translog 2006 Standard Edition* in *Translog 2006 Premium Edition* že ponujata različico programa, v katerem so integrirani tudi avtomatsko spremljanje pregledovanja slovarjev in drugih referenčnih virov in naprave za sledenje premikanja oči računalniškem zaslonu, ki podajajo natančnejšo in celovitejšo sliko celotnega prevajalskega procesa.

Nadaljnja pomanjkljivost *Transloga* je, da ko subjekti raziskave oziroma prevajalci uporabljajo *Translog*, uporabljajo program, s katerim niso večji delati, saj ga ponavadi ne uporabljajo pri svojem rednem prevajalskem delu. Računalniški

program *Translog* tudi ne nudi vsega, kar sicer prevajalci redno uporabljajo pri prevajanju v programu Word, kot so na primer črkovanje in slovnično preverjanje, podčrtovanje, poševno in krepko tiskanje besed in podobno. Četudi subjekti raziskave pred raziskavo dobijo vpogled v sam računalniški program *Translog* in ga tudi preizkusijo, jim manjka rutina pri delu s tem programom, saj lahko pride do manjših ali večjih težav vsakič, ko bi prevajalec želel uporabiti katero od prej omenjenih funkcij, ki so jih sicer navajeni uporabljati pri svojem delu, a jih *Translog* žal ne ponuja. To slabost uporabe računalniškega programa *Translog* seveda lahko kompenziramo tako, da ga uporabljamo sočasno z drugimi snemalnimi napravami, tj. programi kot sta *CamStudio* ali *Camtasia*, ki posnamejo in zajamejo vse, torej celoten proces prevajanja znotraj in zunaj delovanja programa *Translog*. Na ta način raziskovalec pride do bolj realistične, celostne slike prevajalskega procesa, saj poleg samega prevajanja lahko spremlja tudi to, kdaj in kako pogosto je prevajalec posegal po jezikovnih in drugih virih ter preverjal informacije po spletnih straneh.

3. SNEMALNI PROGRAMI ZA ZAJEM RAČUNALNIŠKEGA ZASLONA IN NAPRAVE ZA SLEDENJE PREMIKANJU OČI PO ZASLONU

Predstavili bomo zgolj nekatere od mnogih sodobnih tehnoloških novosti, s katerimi lahko sledimo vsem aktivnostim, ki se odvijajo na računalniškem zaslonu, oziroma celo samemu premikanju uporabnikovega očesa po računalniškem zaslonu.

3.1 Programi za zajem računalniškega zaslona

Na trgu je moč dobiti kar nekaj tako plačljivih kot prosto dostopnih programov za zajem računalniškega zaslona, ki omogočajo vizualni zajem slike zaslona na številne načine, saj lahko zajamejo celoten računalniški zaslon ali zgolj kakšen manjši, poljubno izbrani del zaslona. Primera takšnih tehnologij sta na primer program *Camtasia Studio* (<<http://www.techsmith.com/camtasia.asp>>), ki je plačljiv, in program *CamStudio* (<<http://camstudio.org/>>), ki je prosto dostopen na spletnih straneh.

Programi za zajem računalniškega zaslona, kot sta *Camtasia* in *CamStudio*, so v bistvu snemalni programi, s katerim lahko posnamemo vse aktivnosti, ki se odvijajo na računalniškem zaslonu, najsi spremljamo celoten zaslon ali zgolj del zaslona; tako lahko spremljamo vse premike miške, odpiranje oken, pregledovanje vsebin na spletnih straneh, iskanje po jezikovnih virih, enciklopedičnih in drugih

referenčnih materialih in podobno. Takšni programi natančno dokumentirajo, kaj prevajalec dela na računalniku tudi takrat, ko ne prevaja direktno v programu *Translog*. Seveda posnetek teh aktivnosti kasneje lahko ponovno pogledamo in analiziramo. Program poleg samih vsebin pokaže tudi natančen časovni razpon dela.

Poleg video zapisa, tj. slikovnega zapisa vseh aktivnosti na zaslonu, ti programi omogočajo tudi avdio oziroma zvočni zapis, ki ga lahko aktiviramo kot dodatek k slikovnemu materialu, in sicer tako, da subjekt raziskave komentira svoja dejanja v mikrofoni, ki omogoča avdio zapis vsega, kar v danem trenutku raziskave pove. Načeloma so ti računalniški programi dokaj enostavni za uporabo in uporabniku prijazni. Shranjene datoteke slikovnega zapisa prav tako lahko kasneje raziskovalec večkrat ponovno zavrti, pregleduje in analizira.

Kot pomanjkljivost teh programov velja omeniti, da nekatere brezplačne spletne različice ne delujejo vedno brezhibno, saj se občasno pojavljajo težave pri shranjevanju slikovnega in zvočnega materiala daljših posnetkov.

Nekaj primerov podobnih tehnologij:

- Easy Screen Capture
<http://www.longfine.com/>
- FastStone Capture
<http://www.faststone.org/FSCaptureDetail.htm>
- !Quick Screen Capture
<http://www.etrusoft.com/>
- Screen Capture
<http://www.screen-capture.net/>
- SnagIt
<http://www.techsmith.com/screen-capture.asp>
- Super Screen Capture
<http://www.free-screen-capture.com/>

3.2 Naprave za snemanje premikanja oči po zaslonu oziroma sistemi za sledenje premikanju oči

Sistemi za sledenje premikanju oči po zaslonu [*eye tracking*] so tehnologije, ki omogočajo natančno spremljanje zaznavanja proučevane vsebine. Posebna kamera [*eye tracker*] spremlja in sledi vsakemu premiku uporabnikovih oči, obenem pa beleži tudi vse podrobnosti, ko se pogled ustavi na določeni točki na preučevani vsebini. Za obdelavo, analizo in primerjavo vseh pridobljenih podatkov je seveda nujna programska oprema.

Analiza pridobljenih podatkov pokaže, kaj uporabniki najprej opazijo, ko so zrti v računalniški zaslon, katere vsebinske dele preskočijo, katere dele preberejo v celoti, katere dele preučevanega medija samo bežno preletijo in katerih stvari sploh ne opazijo.

Pri interpretaciji zbranih podatkov so nam v veliko pomoč t. i. zemljevidi gledanja [*heatmaps*], ki nazorno pokažejo, na katere točke na preučevanem mediju se osredotočajo uporabniki in katerim delom tekstovne ali slikovne vsebine namenijo največ pozornosti. Več o zanimivih ugotovitvah o uporabi tehnologij za sledenje premikanju oči po zaslonu in vplivnosti takšnih raziskav lahko preberemo v članku z naslovom *Eyetracking raziskave - Kako si ogledujemo spletne strani?*, ki je bil julija 2006 objavljen v računalniški reviji *Moj Mikro*.

Uporaba te metode lahko dodatno osvetli proučevanje prevajalskega procesa, saj podatki lahko pokažejo, pri katerih delih so se prevajalčeve oči najpogosteje ali najredkeje ustavljale, te podatke pa lahko tudi statistično obdelamo, da dobimo pogostost osredotočanja na točno določene segmente besedila med samim procesom prevajanja.

Nekaj drugih primerov teh tehnologij:

- EyeLink 2000
<http://www.sr-research.com/>
- Eye Tracking - *Etre*
<http://www.etre.com/usability/eyetracking/>
- EyeTracking, Inc
<http://www.eyetracking.com/>
- SMI Remote Eye Tracker
<http://www.smivision.com/en/eye-gaze-tracking-systems/home.html>
- Tobii Eye Tracker
<http://www.tobii.com/corporate/start.aspx>

Sledenje vsem aktivnostim na računalniškem zaslonu lahko nudi dodatne podatke oziroma podpora kvantitativnim podatkom, ki jih pridobimo z računalniškimi programi, kot so na primer *Translog* ali *PROXY*, in pomagajo dodatno osvetliti, kaj se dogaja med samim prevajanjem. Naj še enkrat podarimo, da najnovije različice *Transloga* že imajo dodano komponento, ki omogoča hkratno sledenje premikanju oči in avtomatsko sledenje zaslona, ki podaja natančno vizualizacijo tega, kdaj in kako subjekt raziskave išče po slovarjih in drugih referenčnih virih. Še dodatni korak naprej bo, ko bo ta program sam omogočal hkratno spremljanje vseh aktivnosti, še posebej tistih na spletnih straneh, saj je to za raziskovanje sodobnega prevajalskega procesa še kako pomembno. Tako bo izničena multiplikacija nalaganja različnih računalniških programov ali sistemov za pridobivanje

podatkov in bo raziskovalcu olajšano sprotno pridobivanje podatkov s pomočjo enega samega programa.

4. VERBALIZACIJA MED PREVJALSKIM PROCESOM

Prevjalski proces lahko raziskujemo na več načinov, med drugim:

- a) z introspekcijo ali samoopazovanjem in
- b) z direktnim opazovanjem.

Introspekcijo oziroma samoopazovanje – dodatno lahko uporabimo tudi opazovanja raziskovalca, ki opazuje prevjalce med prevajanjem – lahko izvajamo s pomočjo tako imenovane metode *Protokol glasnega razmišljanja* (tj. metoda *PGR*; *Think-aloud protocol* ali *TAP*) oziroma s pomočjo analize podatkov, tj. posnetkov, ki jih pridobimo s pomočjo te metode. Metoda *PGR* izvira iz kognitivne psihologije in psiholingvistike (prim. Ericsson in Simon 1984).

Pri metodi *PGR* subjekti raziskave skušajo čim bolj verbalizirati svoje misli, medtem ko prevajajo. Verbalizacijo med prevjalskim procesom snemamo – lahko na avdio- ali videokasete ali s pomočjo kakšnih novejših računalniških tehnologij – in naknadno tako pridobljene podatke analiziramo. S pomočjo te metode lahko pridobimo tudi informacije o virih, po katerih so prevjalci segali med procesom prevajanja.

Od zgodnjih osemdesetih let dvajsetega stoletja je metoda *PGR* najpogosteje uporabljena metoda za raziskovanje kognitivnih procesov, ki so jo začeli s pridom uporabljati v prevodoslovju za raziskovanje prevjalskega procesa (prim. Gerloff 1986, Krings 1986, Kussmaul 1991, Jääskeläinen in Tirkkonen-Condit 1991, Jääskeläinen 1999, Kovačič 1992, Lörscher 1991, Mondhal in Jensen 1996, Séguinot 1991, Séguinot 1996, Tirkkonen-Condit 1997), vendar pa prevodoslovci tudi vedno pogosteje kritično vrednotijo uporabnost in predvsem objektivnost takšnega pristopa.

Silvia Bernardini (2001) na primer razpravlja tako o pozitivnih dosežkih, kot tudi o omejitvah in prihodnosti empirično naravnanih raziskav. Sicer se ji zdi zelo pozitivno, da se je v zadnjih desetletjih razvilo zanimanje za empirične raziskave prevjalskega procesa, in se je z zavedanjem, da je poleg proučevanja končnega izdelka, tj. prevoda, velikega pomena tudi to, kar se v kognitivnem smislu odvija v prevjalčevi glavi, medtem ko prevaja, zgodil preobrat v prevodoslovju. Omejitve, povezane z ocenjevanjem zgolj prevoda, torej končnega produkta, ne pa tudi procesa, namreč zastirajo vpogled v prevjalske težave in prevjalske strategije,

ki prevajalcu pomagajo pri reševanju teh težav. Obenem pa poudarja, da je delo z metodo *PGR* nujno objektivizirati, sicer lahko težave, ki se lahko pojavljajo pri delu s to metodo, postavijo pod vprašaj veljavnost aplikacije takšne metode na prevajalsko delo predvsem zaradi anekdotnega, nesistematičnega pristopa in metodoloških kompromisov, nedodelanega teoretičnega ozadja in nejasnega prekrivanja različnih klasifikacij pri raziskovanju (Bernardini 2001: 242-263).

Načeloma se neugodnim zaključkom dela z metodo *PGR* lahko izognemo tako:

- da raziskujemo pod zelo natančnimi in jasnimi eksperimentalnimi pogoji,
- da se skušamo izogniti kakršnikoli interakciji med subjekti ali med raziskovalcem in subjektom raziskave, ali pa mora biti ta interakcija čim bolj minimalna, kar sta predlagala že Ericsson in Simon (1984), ko sta podala teoretični okvir za delo z metodo *PGR*. Prav na tem področju je bilo v prevodoslovju kar nekaj raziskav, kjer so prevajalci delali v parih (Séguinot 1996; Kussmaul 1991), medtem ko so raziskovalci podatke analizirali, kot da so jih pridobili v obliki monologa, kar se Silvii Bernardini zdi popolnoma nesprejemljivo (2001: 252),
- da kontroliramo tako subjekt raziskave kot nalogo, ki mu je dana: na primer, primerjamo strategije dela najmanj štirih prevajalcev, ki so med seboj primerljivi glede na starost, jezikovno ozadje, profesionalno ozadje, ki prevajajo enaka besedila (namesto le dveh subjektov, ki sta vključena v raziskavo, kot na primer v Séguinot 1996),
- da v raziskavo vključimo le primerljive parametre (prim. raziskava dela profesionalnih prevajalcev in študentov prevajanja (Lörscher 1996), in dela študentov tujega jezika pri prevajanju iz tujega v materni jezik in iz maternega v tuji jezik (Krings 1986) lahko močno vpliva na interpretativnost rezultatov raziskave),
- da isti prevajalec prevaja dve različni besedili pod različnimi pogoji,
- da raziskovalec pred samo raziskavo subjekte ne le sezna z nalogo, ampak jim omogoči tudi vajo za ogrevanje, na primer kratek prevod podobnega besedila, da so bolje pripravljeni na eksperiment,
- da v izogib kakršnikoli komunikaciji med raziskavo (dovoljeno je občasno opominjanje, da ne smejo pozabiti na verbalizacijo), namesto video posnetkov uporabimo kakšno drugo metodo pridobitve podatkov: na primer, subjektovo verbalizacijo posnamemo na avdiokaseto ali s kakšno novejšo tehnologijo direktno na računalnik, kar lahko analiziramo kasneje, med samim prevajalskim procesom pa zapustimo prostor, kjer se odvija eksperiment (gl. Bernardini, 2001: 251-258). Glavna pomanjkljivost video posnetkov je namreč predvsem v tem, da imajo subjekti raziskave tendenco samokontrole in posledično manj verbalizirajo.

Seveda je treba poudariti, da je od vsakega posameznega raziskovalca odvisno, na katere vidike se bo osredotočal v svoji raziskavi in na kakšen način bo pridobil podatke, ki mu bodo kasneje služili pri analizi. Predstavljenih je zgolj nekaj pomislov o aplikaciji metode PGR in nekaj napotkov o tem, kako se raziskovalec lahko uspešno izogne negativnim platem pri uporabi te metode. Poudariti je treba, da lahko podatki, ki jih pridobimo s to metodo, sicer dodatno osvetljujejo celoten prevajalski proces, vendar ni nujno, da so vedno tudi uporabni. Od vsakega posameznega subjekta raziskave je namreč odvisno, koliko in kako pogosto bo verbaliziral in komentiral svoje razmišljanje; kaj lahko se zgodi, da bo prevajalec med samim prevajanjem večinoma tiho in ne bo komentiral svojega početja. Vsekakor se je treba zavedati, da takšno glasno verbaliziranje ni naravno in bo marsikateri subjekt postavljalo v zelo neugoden in neprijeten položaj, saj dejansko spremeni naravni delovni proces. Subjektu raziskave se lahko zgodi, da je med delom tiho, nato pa se naenkrat zave, da bi moral svoje razmišljanje verbalizirati: ko bo skušal to tudi storiti, pa bo komentar prisiljen in nenaraven.

Vseeno pa je treba poudariti, da glasno razmišljanje med prevajanjem še vedno nudi edinstven vpogled v prevajalski proces, saj nudi informacije o neki lastni refleksiji, o načinu razmišljanja in reševanja težavnejših delov besedila, o samopopravkih in drugih procesih, ki se odvijajo med prevajanjem, ki jih ne more ponuditi nobena druga metoda.

Kot dodatno metodo za pridobitev kvalitativnih podatkov lahko uporabimo retrospektivne intervjuje. S ponovnim pregledovanjem posnetega materiala in sočasnimi komentarji prevajalčevega dela retrospektivni intervjuji dodatno osvetlijo to, česar subjekt raziskave ni uspel verbalizirati med raziskavo. Tako metoda glasnega razmišljanja in retrospektivni intervjuji ob ponovnem pregledovanju materiala, ki je bil posnet med prevajalskim procesom, delujejo nekako komplementarno, saj obe metodi ena drugo dopolnjujeta in tako podajata bolj zaokroženo, celostno sliko miselnega procesa med eksperimentom.

5. SKLEPNE MISLI

Prav zaradi možnosti aplikacije komplementarnih metod na raziskovanje prevajalskega dela se zdi uporaba programov, kot je *Translog*, v povezavi z metodo *Protokol glasnega razmišljanja* ali kakšno drugo raziskovalno metodo primerna za raziskovanje prevajalskega procesa. V družboslovju je namreč že dolga tradicija kombiniranja različnih raziskovalnih metod, ki lahko delujejo komplementarno (prim. npr. Campbell in Fiske 1959, Denzin 1978, Jick 1979). Zgoraj omenjeni metodi je seveda smiselno dopolnjevati še z drugimi podatki; lahko jih pridobimo

s pomočjo vprašalnikov, ki jih izpolnjuje ciljna skupina anketirancev, z retrospekcijo in z intervjuji subjektov raziskave, s snemanjem zaslona, na primer s snemalnimi programi tipa *CamStudio* ali *Camtasia*, ali pa z različnimi programi ali napravami za snemanje premikanja uporabnikovih oči po zaslonu. Zgolj in edino z uporabo različnih metodologij namreč lahko dobimo bolj celosten vpogled v izjemno kompleksen, kognitivno zelo zahteven in še vedno relativno slabo raziskan proces samega prevajalskega dela.

Bibliografija

- Alves, Fabio, 2003: *Triangulating Translation: Perspectives in process oriented research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Barbosa, Heliosa G. in Aurora M. S. Neiva, 2003: Using think-aloud protocols to investigate the translation process of foreign language learners and experienced translators. Alves, Fabio (ur.): *Triangulating Translation: Perspectives in process oriented research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 137–154.
- Bernardini, Silvia, 2001: Think-aloud protocols in translation research. Achievements, limits, future prospects. *Target* 13/2. 241–263.
- Campbell, Donald T. in Donald W. Fiske, 1959: Convergent and discriminant validation by multitrait-multimethod matrix. *Psychological Bulletin* 56. 81–105.
- Denzin, Norman K., 1978: *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. New York: McGraw-Hill.
- Ericsson, K. Anders in Herbert A. Simon, 1984: *Protocol Analysis. Verbal Reports as Data*. Cambridge, MA: MIT Press/Bradford.
- Fraser, Janet, 1996: The Translator Investigated: Learning from Translation Process Analysis. *The Translator* 2/1. 65–79.
- Gerloff, Pamela, 1986: Second language learners' reports on the interpretive process: Talk-aloud protocols of translation. House, Juliane in Shoshana Blum-Kulka (ur.): *Interlingual and intercultural communication: Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies*. Tübingen: Gunter Narr. 243–262.
- Hansen, Gyde, 1998: The translation process: From Source text to target text. Hansen, Gyde (ur.): *LSP texts and the process of translation. Copenhagen Working Papers in LSP 1/1998*. Copenhagen: Copenhagen Business School. 58–72.
- Hansen, Gyde. (ur.), 1999: *Probing the Process in Translation: Methods and Results*. Copenhagen: Copenhagen Business School.
- Hansen, Gyde, 2003: Controlling the process: Theoretical and methodological reflections on research into translation process. Alves, Fabio (ur.): *Triangula-*

- ting Translation: Perspectives in process oriented research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 25–42.
- Hirci, Nataša, 2007: *Uporaba sodobnih prevajalskih virov pri prevajanju v nematerjni jezik.* Neobjavljena doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- House, Juliane, 2000: Consciousness and the Strategic Use of Aids in Translation. Tirkkonen-Condit, Sonja in Ritta Jääskeläinen (ur.): *Tapping and Mapping the Process of Translation and Interpreting: Outlooks on Empirical Research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 148–162.
- Jääskeläinen, Ritta in Sonja Tirkkonen-Condit, 1991: Automated processes in professional vs. Non-professional translation: A think-aloud protocol study. *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies.* Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Jääskeläinen, Ritta, 1999: *Tapping the process: an explorative study of the cognitive and affective factors involved in translation.* Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Jakobsen, Arnt Lykke, 1998: Logging time delay in translation. Hansen, Gyde (ur.): *LSP texts and the process of translation, Copenhagen working Papers in LSP 1.* Copenhagen: Copenhagen Business School. 73–101.
- Jakobsen, Arnt Lykke, 1999a: Logging target text production with *Translog.* Hansen, Gyde (ur.): *Probing the process in translation: methods and results. Copenhagen Studies in Language 24.* Copenhagen: Samfundslitteratur. 9–20.
- Jakobsen, Arnt Lykke in Lasse Schou, 1999b: *Translog* documentation. Hansen, Gyde (ur.): *Probing the process in translation: methods and results. Copenhagen Studies in Language 24.* Copenhagen: Samfundslitteratur. 151–186.
- Jakobsen, Arnt Lykke, 2003: Effects of think-aloud on translation speed, revision, and segmentation. Alves, Fabio (ur.): *Triangulating Translation: Perspectives in process oriented research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 69–95.
- Jensen, Astrid, 1999: Time Pressure in Translation. Hansen, Gyde (ur.): *Probing the process in translation: methods and results. Copenhagen Studies in Language 24.* Copenhagen: Samfundslitteratur. 103–119.
- Jensen, Astrid in Arnt Lykke Jakobsen, 2000: Translating under time pressure. Chesterman, Andrew, Natividad, Gallardo San Salvador in Yves, Gambier (ur.): *Translation in Context.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 105–116.
- Jick, Todd D, 1979: Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action. *Administrative Science Quarterly 24.* 602–610.
- Kovačič, Irena, 1992: *Jezikoslovni pogled na podnaslovno prevajanje televizijskih oddaj.* Neobjavljena doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Krings, Hans Peter, 1986: Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2) House, Juliane in Shoshana Blum-

- Kulka (ur.): *Interlingual and intercultural communication: Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies*. Tübingen: Gunter Narr. 159–175.
- Krings, Hans Peter, 1997: The Use of Introspective data in translation. Færch, Claus in Gabriele Kasper (ur.): *Introspection in Second Language Research*. Clevedon/Philadelphia: Multilingual Matters. 159–176.
- Kussmaul, Paul, 1991: Creativity in the translation process: Empirical approaches. Kitty M. van Leuven-Zwart in Ton Naaijken (ur.): *Translation Studies, the state of the art: Proceedings of the First James S Holmes symposium on Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi. 91–101.
- Kussmaul, Paul, 1997: Comprehension processes and translation. a think-aloud protocol (TAP) study. Snell-Hornby, Mary, Zuzana Jettmarová in Klaus Kaindl (ur.): *Translation as intercultural communication*. Philadelphia: John Benjamins. 239–248.
- Lauffer, Sabine, 2002: The Translation Process: an analysis of observational methodology. *Cadernos de Tradução X - O processo de tradução* 2/10. 59–74.
- Lörscher, Wolfgang, 1991a: Thinking-aloud as a method for collecting data on translation processes. Tirkkonen-Condit, Sonja (ur.): *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies. Selected Papers on the TRANSIF Seminar, Savonlinna 1998*. Tübingen: Gunter Narr. 67–77.
- Lörscher, Wolfgang, 1991b: *Translation performance, translation process, and translation strategies: A psycholinguistic investigation*. Tübingen: Gunter Narr.
- Lörscher, W. 1996. A psycholinguistic analysis of translation processes. *Meta* 41/1. 26–32.
- Mondhal, Margrethe in Knud Anker Jensen, 1996: Lexical search strategies in translation. *Meta* 41/1. 97–112.
- Mossop, Brian, 2001: *Revising and editing for translators*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Neunzig, Wilhelm, 2000: The Computer in Empirical Studies for the Didactics of Translation. Beeby, Allison, Doris Ensinger in Marisa Presas (ur.): *Investigating Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 91–98.
- PACTE (Beeby, A., Berenguer, L., Ensinger D, Fox, O., Hurtado Albir, A., Martinez Melis, N., Neunzig, W., Orozco, M., Presas, M., Vega, F.), 2000: Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems of a Research Project. Beeby, Allison, Doris Ensinger in Marisa Presas (ur.): *Investigating Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. 99–106.
- Séguinot, Candance, 1989: *The Translation Process*. Toronto: H. G. Publications.
- Séguinot, Candance, 1991: A study of student translation strategies. Tirkkonen-Condit, Sonja (ur.): *Empirical research in translation and intercultural studies*. Tübingen: Gunter Narr. 79–88.

- Séguinot, Candace, 1996: Some Thoughts About Think-Aloud Protocols. *Target* 8/1, 75–95.
- Sullivan Kirk P. H. in Eva Lindgren, 2006: *Computer Keystroke Logging: Methods and Application*. Oxford, England: Elsevier.
- Tirkkonen-Condit, Sonja, 1986: *Empirical studies in translation: textlinguistic and psycholinguistic perspectives*. Joensuu: University of Joensuu.
- Tirkkonen-Condit, Sonja (ur.), 1991: *Empirical research in translation and intercultural studies*. Tübingen: Gunter Narr.
- Tirkkonen-Condit, Sonja, 1997: Who Verbalises What: A linguistic Analysis of TAP Texts. *Target* 9/1. 69–84.

Spletne strani:

- Camtasia Studio <<http://www.techsmith.com/camtasia.asp>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- CamStudio <<http://camstudio.org/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- Easy Screen Capture <<http://www.longfine.com/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- EyeLink 2000 <<http://www.sr-research.com/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- Eye Tracking - Etre <<http://www.etre.com/usability/eyetracking/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- EyeTracking, Inc <<http://www.eyetracking.com/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- FastStone Capture <<http://www.faststone.org/FSCaptureDetail.htm>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- InputLog <<http://www.webh01.ua.ac.be.Mleijten/inputlog/>>. (Dostop 28. 11. 2009)
- JEdit <<http://www.jedit.org/>>. (Dostop 28. 11. 2009)
- KeyLogPro in Realtime-Spy <<http://www.keyloggingsoftware.com/>>. (Dostop 27. 11. 2009)
- Lauffer. Sabine <<http://www.cadernos.ufsc.br/online/cadernos10/sabine.pdf>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- Naprave za sledenje premikanju oči <http://www.gateway2at.org/page.php?page_ID=3&gen_ID=10&mensub_ID=2&submen_ID=2&AtDet_ID=22&language=si>. (Dostop 18. 9. 2009)
- PACTE <<http://www.fti.uab.es/pacte/>>. (Dostop 26. 11. 2009)
- Perfect Keylogger <<http://www.blazingtools.com/bpk.html>>. (Dostop 26. 11. 2009)
- Programska oprema Cropper <http://www.mojmikro.si/pod_lupo/programska_oprema/cropper_1_9> (avtor: Aleš Farkaš, 8. junij 2007. (Dostop 8.10.2009))
- !Quick Screen Capture <<http://www.etrusoft.com/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- Screen Capture <<http://www.screen-capture.net/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- ScriptLog <<http://www.scriptlog.net/>>. (Dostop 28. 11. 2009)
- Skrt Radoš <http://www.nasvet.com/eyetracking/>. (Dostop 19. 8. 2009)

- SMI Remote Eye Tracker <<http://www.smivision.com/en/eye-gaze-tracking-systems/home.html>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- Super Screen Capture <<http://www.free-screen-capture.com/>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- Tobii Eye Tracker <<http://www.tobii.com/corporate/start.aspx>>. (Dostop 19. 8. 2009)
- Translog <www.translog.dk>. (Dostop 9. 10. 2009)

Gradnja in analiza korpusov za prevodoslovne raziskave

Špela Vintar in Darja Fišer

This paper presents guidelines for the construction and analysis of corpora in translation studies. The first part introduces some basic concepts in corpus linguistics and discusses the goals and types of corpus-based translation studies, gives theoretical and practical guidelines regarding the representativeness of specialized corpora and outlines the corpus annotation process at several levels and for different languages. The second part presents methods of corpus analysis with an emphasis on the tools that support the Slovene language and are appropriate for analysing both publicly available and custom-built corpora. The most important functions, such as the use of concordancers, frequency lists, collocations and keywords, are described and illustrated with practical examples.

Ključne besede: gradnja korpusov, korpusno prevodoslovje, reprezentativnost, korpusna orodja, označevanje

1 UVOD

Številne prevodoslovne raziskave temeljijo na besedilnem gradivu. Gradivo je lahko najrazličnejših oblik in vsebin; lahko vsebuje prevedena besedila in njihove izvornike, samo prevedena besedila, izvornik in več prevodov v isti jezik ali v več jezikov; vsebuje lahko pisna in govorjena besedila; besedila v celoti ali zgolj izpisane fragmente. Kadar nabor gradiva izpolnjuje določene zahteve, lahko govorimo o korpusu, pri čemer zgolj obstoj korpusa ne pomeni nujno, da je tudi na njem izvedena raziskava korpusna. Pričujoče poglavje se ukvarja s korpusi v prevodoslovju, in sicer tako z njihovo izgradnjo kot z metodološkimi pristopi h korpusni analizi.

Corpus: A collection of pieces of language that are selected and ordered according to explicit linguistic criteria in order to be used as a sample of the language.
(EAGLES 1996)

Po definiciji EAGLES¹² je korpus zbirka besedil ali njihovih delov, izbranih in urejenih v skladu z določenimi jezikoslovnimi kriteriji, ki naj bi se uporabljala kot vzorec jezika. K tej definiciji moramo dodati še, da so korpusi danes izključno na računalniških medijih in da tiskanih zbirk gradiva ne imenujemo več korpus. Pomemben element pri opredelitvi korpusa, ki ga nekatere druge definicije tudi eksplicitno omenjajo (Atkins et al. 1992, Gorjanc 2005), je namembnost za pridobivanje jezikoslovnih spoznanj, kar nam daje vedeti, da se korpusi razlikujejo glede na to, kaj želimo z njimi početi, nadaljnji pomemben poudarek pa je na besedi vzorec, saj nam ta sporoča, da je od korpusa upravičeno mogoče pričakovati, da daje karseda verno sliko jezikovne zvrsti, ki jo predstavlja, z drugimi besedami, da je reprezentativen.

2 GRADNJA KORPUSOV ZA PREVODOSLOVNE RAZISKAVE

2.1 Vrste korpusnih raziskav

S pomočjo korpusov je mogoče izvajati tako jezikoslovne kot kulturološke študije prevodov. Z združevanjem kvantitativne in kvalitativne korpusne analize lahko prevode raziskujemo na leksikalni, skladenjski, pa tudi diskurzivni ravni. Zanimajo nas lahko pogosti/tipični oz. redki/nenavadni pojavi v prevajanem jeziku na splošno, kar sodi v skupino raziskav o t. i. prevodoslovnih univerzalijah (Baker 1993). V drugi sklop pa sodi proučevanje sloga posameznih prevodov glede na določene kriterije, kjer se posvečamo predvsem prevajalčevemu/avtorjevemu

¹² <http://www.ilc.cnr.it/EAGLES/typology/node4.html>

slogu, razlikam med žanri, primerjavi prevodov v različnih časovnih obdobjih oz. družbenih okoliščinah in podobno (Tymoczko 2000).

Glede na status prevodov v raziskavah in glede na vrste korpusov, ki jih pri tem uporabljamo, je korpusne študije v prevodoslovju mogoče razdeliti na tri skupine (Olohan 2004):

- a) V kontrastivnih študijah je prevod obravnavan v odvisnosti od izvirnika. Za tovrstne raziskave uporabljamo vzporedne korpuse, s pomočjo katerih proučujemo, kako prevajalci rešujejo konkretne (jezikovne ali kulturološke) prevajalske probleme (Kenny 2001).
- b) V študijah, ki prevode obravnavajo kot samostojna besedila brez neposrednega vpogleda v izvirnike oziroma brez upoštevanja odnosa med izvirnikom in prevodom, uporabljamo enojezične oz. primerljive korpuse prevodov. V njih iščemo pojave, značilne za prevodni jezik, in proučujemo vplive spremenljivk, kot so jezik izvirnika, žanr, način prevajanja ipd. (Laviosa 2002).
- c) Za proučevanje značilnosti prevedenih besedil v razmerju do neprevedenih besedil v ciljnem jeziku pa poleg korpusa prevodov uporabljamo še referenčni korpus v ciljnem jeziku. Na podlagi izsledkov je mogoče pridobiti dragocene informacije o slovnici, semantičnih odnosih, sprejemljivosti določene rabe, neologizmih oz. zastarelih izrazih ter pragmatičnih vidikih ciljnega jezika (McEnery in Wilson 2001).

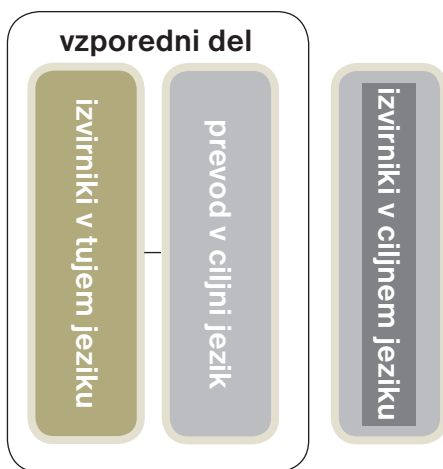
Kadar načrtujemo jezikoslovno ali prevodoslovno raziskavo in bi zanjo radi uporabili korpus, je prvi korak navadno poizvedba, ali že obstaja primeren korpus, ki predstavlja reprezentativen vzorec za tisto jezikovno zvrst, ki jo nameravamo raziskovati. Za raziskovanje prevodov in s prevajanjem povezanih pojavov se največkrat uporabljajo vzporedni korpusi, se pravi korpusi, ki vsebujejo izvirnike in njihove prevode v enem ali več jezikih in ki so stavčno poravnani, kar pomeni, da so izvirni in prevedeni segmenti med seboj povezani. Za prevodoslovje pa so zanimive še druge vrste korpusov, denimo:

- enojezični, kadar raziskujemo zgolj prevode v določeni jezik in nas izvirniki ne zanimajo,
- večjezični primerljivi, kadar raziskujemo prevode sorodnih besedil v več jezikov,
- prevodoslovni, ki vsebuje prevode v določeni jezik ter primerljiva izvirna besedila v tem jeziku.

Baker (1995) sicer predlaga prevodoslovno korpusno tipologijo, ki razlikuje med vzporednimi, večjezičnimi in primerljivimi korpusi. V vzporednih korpusih so izvirniki stavčno poravnani s prevodi v ciljni jezik, kar prav tako velja za večjezične korpuse s to razliko, da je v večjezičnih korpusih vključenih več jezikovnih parov.

Primerljivi korpusi pa namesto izvornikov in prevodov vsebujejo besedila v dveh ali več jezikih, ki niso izvorniki oz. prevodi, temveč so si med seboj podobna glede na žanr, področje ipd. Vendar Baker kasneje uvede še koncept prevodoslovnega korpusa, ki je pravzaprav enojezični primerljivi korpus. Namen prevodoslovnega korpusa je, da omogoča raziskave značilnosti prevedenega jezika v primerjavi z neprevedenim jezikom, te značilnosti so znane tudi kot prevodne univerzalije (prim. Toury 1995, Baker 1996). Če k prevodoslovnemu korpusu dodamo še izvornike prevedenih besedil, dobimo vzporedno-primerljivi korpus z značilno tripartitno strukturo (Slika 1). Prvi prevodoslovni korpus, na katerem je bilo opravljenih že precej raziskav, je Translational English Corpus (TEC)¹³ z Univerze v Manchestru. Sorodni projekti po svetu so še CroCo,¹⁴ finski prevodoslovni korpus, zgrajen na Univerzi v Joensuu (Eskola 2004) in drugi. Za slovenščino nastaja obsežen prevodoslovni korpus v sklopu projekta Slovensko prevodoslovje – viri in raziskave,¹⁵ ki poteka od maja 2009. Nastal naj bi petjezični vzporedno-primerljivi korpus prevodov v slovenščino, njihovih izvornikov ter primerljivih neprevedenih besedil v slovenščini.

S slovenščino kot enim od jezikov je bilo zgrajenih že kar nekaj vzporednih korpusov, v glavnem za prevajalske, pa tudi za jezikovnotehnoške namene, npr. IJS-Elan,¹⁶ Evrokorus,¹⁷ Trans, JRC-ACQUIS,¹⁸ vendar so ti korpusi za prevodoslovne namene žal le pogojno uporabni, saj večinoma ne vsebujejo informacije o smeri prevoda (prim. Vintar 2008).

Slika 1: Struktura prevodoslovnega korpusa

¹³ <http://www.monabaker.com/tsresources/TranslationalEnglishCorpus.htm>

¹⁴ http://fr46.uni-saarland.de/croco/index_en.html

¹⁵ <http://lojze.lugos.si/spook/>

¹⁶ <http://nl2.ijs.si/index-bi.html>

¹⁷ <http://evrokorus.gov.si>

¹⁸ <http://wt.jrc.it/It/Acquis/>

Za veliko večino raziskovalnih vprašanj, ki se porajajo prevodoslovcem v slovenskem prostoru, je torej potrebno primeren korpus šele zgraditi. To samo po sebi ni nič strašnega, je pa ob tem dobro opraviti nekaj temeljnih razmislekov, saj je – kot pravi Biber v spodnjem citatu – uporabnost korpusa neločljivo povezana z uporabnikovimi raziskovalnimi nameni na eni strani in reprezentativnostjo korpusa na drugi strani.

A corpus is not simply a collection of texts. Rather, a corpus seeks to represent a language or some part of a language. The appropriate design for a corpus therefore depends upon what it is meant to represent. The representativeness of the corpus, in turn, determines the kinds of research questions that can be addressed and the generalizability of the results of the research.

(Biber et al., 1998: 246)

Pri zbiranju besedil za korpus pravzaprav zbiramo primerke iz populacije z namenom ustvariti tak vzorec, ki bo kar najboljše predstavljal lastnosti preiskovane populacije. Statistika in teorija vzorčenja poznata več načinov izbiranja vzorca, denimo slučajnostnega, sistematičnega, namenskega itd. (Kožuh 2008: 130–135). Neslučajnostno vzorčenje se uporablja predvsem takrat, kadar ima populacija lastnosti, ki niso normalno porazdeljene in jih želimo sistematično vključiti v vzorec. Pri raziskovanju jezika se moramo vseskozi zavedati, da besede v jeziku niso razporejene naključno, zato ne moremo privzeti normalne porazdelitve, obenem pa se vseskozi srečujemo s paradoksalno situacijo, da želimo na podlagi vzorca sklepati o lastnostih določene jezikovne zvrsti, vendar te jezikovne zvrsti ne moremo sistematično vzorčiti, dokler ne vemo, katere so njene bistvene lastnosti, ki jih želimo zajeti.

Pri prevodoslovnih raziskavah je odločilnega pomena hipoteza, iz katere izhaja korpusna metoda, sledita pa vprašanji populacije in primernege vzorca, ki predstavljata ključni dejavnik pri gradnji korpusa. S korpusno metodo mislimo na kvantitativni način obdelave korpusnega gradiva, kjer s pomočjo delno ali v celoti avtomatiziranih postopkov poizvedovanja po korpusu in statistične obdelave korpusnih podatkov pridobivamo dokaze in spoznanja. Podrobneje bodo ti postopki predstavljeni v drugem delu poglavja, na splošno pa se korpusna metoda uporablja za dva tipa raziskav (Tognini-Bonelli 2001: 65):

1. Korpusno podprte (corpus-based) raziskave uporabljajo korpus za preiskovanje, dokazovanje ali dopolnjevanje teorij in jezikovnih opisov, ki so nastali neodvisno od korpusnih podatkov.
2. Nasprotno pa korpusno usmerjene (corpus-driven) raziskave v korpusu vidijo mnogo več kot le zbirko primerov, s katerimi bi bilo mogoče dokazati vnaprej oblikovano hipotezo. Teoretična izhodišča tu v celoti izhajajo iz korpusa in odsevajo jezikovno rabo, kot jo kaže korpus.

V tem smislu naj bi veljal napotek, da korpusno metodo izbirajmo le takrat, kadar smo korpusnim dokazom tudi res pripravljeni zaupati. Kljub temu da se zavedamo, da nam popolne objektivnosti tudi tak pristop ne nudi, je obenem metodološko nesprejemljivo selektivno navajanje korpusnih primerov in načrtno prikrojavanje rezultatov z namenom potrditve vnaprej oblikovane hipoteze.

Če smo še vedno prepričani, da naša prevodoslovna hipoteza zahteva korpusno metodo in primeren korpus še ne obstaja, se prične gradnja korpusa. Temeljna vprašanja pri gradnji korpusa, s katerimi se utegnemo srečati, so tale:

1. tip korpusa,
2. velikost/reprezentativnost,
3. avtorske pravice,
4. predobdelava in označevanje besedil,
5. poizvedovanje po korpusu in obdelava korpusnih podatkov.

V nadaljevanju razpravljamo o vsaki od navedenih tem.

2.2 Tip korpusa

Korpuse delimo na eno- in večjezične, pri čemer so slednji lahko vzporedni ali primerljivi; diahrono in sihrono glede na to, ali želijo predstavljati jezikovno rabo v določenem trenutku ali skozi daljše obdobje; govorne in pisne glede na prenosnik; zaključene in spremljevalne glede na dotok novih besedil (prim. Erjavec 1997, Gorjanc 2005: 8–11). Kot smo razložili že v uvodu, imamo pri prevodoslovnih raziskavah skoraj neizogibno – vsaj posredno – opravka z najmanj dvema jezikoma, čeprav ni nujno, da je vsaka prevodoslovna raziskava večjezična ali da zahteva večjezični korpus.

Če raziskujemo zgolj prevode, bi morda zadoščal enojezični korpus prevodov, vendar je prevodoslovne pojave izjemno težko interpretirati brez vpogleda v izvorno besedilo. Če namreč v korpusu prevodov odkrijemo določeno jezikovno posebnost, se brez omenjenega vpogleda postavlja vprašanje, ali gre za sistemsko značilnost ciljnega jezika ali za s prevajanjem povezani pojav, saj je bi lahko šlo tudi za interferenco med izvornim in ciljnim jezikom.

Iz zgornjega sledi, da moramo pri vsaki prevodoslovni hipotezi, ki jo želimo dokazati s pomočjo korpusa, poskrbeti za “kontrolni korpus”. Če denimo raziskujemo jezikovne lastnosti prevodov v nematni jezik, jih moramo primerjati s prevodi v materni jezik in po možnosti še z izvornimi besedili, da bodo pridobljene trditve predstavljene v ustreznem kontekstu.

Kadar se odločamo za vzporedni korpus, je dobro že vnaprej predvideti tehnične rešitve za poravnavo besedil ter načine iskanja po končanem korpusu. Za vzporedne korpusse je namreč manj kakovostnih programskih rešitev kot za enojezične, pogosto pa je treba posegati po programskih orodjih lastne izdelave.

2.3 Velikost in reprezentativnost korpusa

So when you design a corpus it is probably best to write down what you would ideally like to have, in terms of the amount and the type of language, and then see what you can get; adjust your parameters as you go along, keeping a careful record of what is in the corpus, so that you can add and amend later, and if others use the corpus they know what is in it. It is important to avoid perfectionism in corpus building. (Sinclair 2005)

Zagotoviti, da bo korpus dobro predstavljal izbrano jezikovno zvrst, je verjetno eno najkompleksnejših vprašanj korpusnega jezikoslovja, saj je reprezentativnost težko meriti. Kadar gradimo velike referenčne korpusse jezikov, zajemamo besedila v čim širšem žanrskem, geografskem in medijskem razponu, velikosti takšnih korpusov pa danes dosegajo že prek pol milijarde pojavnic (npr. Cosmas II,¹⁹ Collins WordBanks,²⁰ Fidaplus²¹). A še vedno se lahko zgodi, da iskane besede ni v korpusu – mar to pomeni, da je ni v jeziku? Ker so pojavi, ki jih raziskujemo v prevodoslovju, pogosto kompleksni in zaobjemajo več jezikoslovnih ravni, je toliko težje zbrati res reprezentativen vzorec za njihovo opazovanje, ker jih je tudi toliko težje prešteti. Kako lahko na primer samodejno preštejemo izpuste v prevodu? Z današnjimi korpusnimi metodami zgolj tako, da jih najprej ročno označimo.

Zares reprezentativen je lahko le t. i. kumulativni korpus, se pravi korpus, ki zbere vsa besedila raziskovane jezikovne zvrsti. Tak korpus je bil denimo ustvarjen v okviru raziskovalnega projekta Slovenski prevodi nemških besedil 1848–1919 pod vodstvom dr. Ericha Prunča in je prek bibliografije TraDok²² dostopen prevodoslovni javnosti. V tem projektu so bila zabeležena vsa objavljena besedila ciljnega obdobja, ki so bila prevedena iz nemščine v slovenščino, večina besedil pa je bila nato digitalizirana in oblikoskladenjsko označena. Pri takšnem korpusu ne vzorčimo, zato predstavlja takšna zbirka najboljši približek reprezentativnemu korpusu.

Ker je kumulativni korpus pogosto nemogoče zgraditi, moramo biti pri izboru vzorca nadvse pazljivi, da bo korpusne dokaze res mogoče posploševati na celot-

¹⁹ <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/>

²⁰ <http://www.collinslanguage.com/wordbanks/Default.aspx>

²¹ <http://www.fidaplus.net>

²² <http://itat2.uni-graz.at/pub/tradok/>

no raziskovano jezikovno zvrst. Prvi korak pri tem je, da ciljno populacijo čim bolj zamejimo. Če denimo raziskujemo prevode sodobnih književnih avtorjev in nameravamo zajemati prevode del, ki so nastala v zadnjih desetih letih, smo populacijo sicer navidez zamejili, vendar se bodo v tem izboru znašli tako prvenci mladih avtorjev kot dela zrelih književnikov, ki se morda slogovno in jezikovno med seboj bolj razlikujejo, kot če bi izbrali daljši časovni razpon in obdobje raje zamejili z avtorjevo letnico rojstva.

Nato moramo določiti osnovno korpusno enoto, ki bo predstavljala posamezne vzorčene jezikovne zvrsti. Korpusna enota je lahko članek, novela, pesem, roman, poglavje, spletna stran ali kaj drugega. Biber in dr. (1998) pri napotkih za sestavo korpusa poudarja raznolikost, ki je za zagotavljanje reprezentativnosti pomembnejša od velikosti korpusa. Korpus, ki bo sestavljen iz krajših izsekov iz čimveč različnih besedil, dolgih denimo 1.000 besed, bo bolj reprezentativen v smislu predstavljanja jezikovne raznolikosti kot korpus, sestavljen iz manjšega števila daljših besedil. Pomemben dejavnik pri izbiri vzorčnih korpusnih enot pa je seveda tudi predmet preučevanja. Nekatere slovnične strukture dosegajo reprezentativne pogostosti že pri kratkih, denimo 1.000-besednih izsekih, po drugi strani pa za raziskovanje kompleksnejših pojavov potrebujemo neprimerno več gradiva. Danes diskovne kapacitete niso več težava in ni posebnih razlogov, da bi besedila pri vključevanju v korpus krajšali.

Obstaja več načinov, kako ovrednotiti reprezentativnost korpusa. Dickinson (2009) v navezavi na Biberja (1993) reprezentativnost korpusa definira kot "mero, do katere vzorec vsebuje variabilnost celotne populacije" in ki nam omogoča, da pridobljene rezultate posplošujemo na celotno vzorčeno jezikovno zvrst. Če želimo opazovati določeni jezikovni pojav X v korpusu velikosti N in nas pri tem zanima, ali je korpus dovolj velik za načrtovano opazovanje, je informativna statistika standardne napake:

$$s_{\bar{x}} = \frac{s}{N}$$

V formuli s pomeni standardna deviacija izbrane spremenljivke, N pa velikost korpusa. Intuitivno jasno je, da za čim manjšo standardno napako potrebujemo čim večji N .

Podobno razmišljanje nas lahko vodi tudi pri vrednotenju reprezentativnosti, in sicer denimo pri merjenju stabilnosti pogostosti izbranega jezikovnega pojava v različno velikih korpusih. Zelo pogosti jezikovni pojavi, denimo besedna vrsta samostalniki, so razmeroma stabilni že pri majhnih korpusnih vzorcih, redkejši

pojavi pa zahtevajo daljše vzorce. Tako bo denimo pogostost samostalnika v več 200-besednih vzorcih približno enaka, kar zagotovo ne bo veljalo za pogostost priredij z *niti-niti*.

Medtem ko za nekatere prevodoslovne raziskave potrebujemo korpus, ki bo čim bolj predstavljal jezikovno raznolikost opazovane zvrsti, pa za druge, denimo terminološke raziskave, potrebujemo čim bolj homogene specializirane korpuse. Kilgarriff (2001) predlaga metodo za merjenje homogenosti korpusa, ki v grobem korpus primerja s samim seboj, in sicer tako, da korpus razdeli na več enako velikih delov in nato izračunava podobnost vsakega dela z vsemi ostalimi, za testiranje različnih cenilk pa vzpostavi kontrolno populacijo, za katero je podobnost znana. Svojo metodo zato poimenuje metoda korpusov znanih podobnosti oziroma *Known-Similarity Corpora*.

Kako simuliramo znano podobnost? Postopek je precej preprost. Vzamemo dva korpusa precej različnih jezikovnih zvrsti, A in B. Nato zgradimo skupino kontrolnih korpusov KK tako, da KK1 vsebuje 100 % A, KK2 90 % A in 10 % B, KK3 80 % A in 20 % B, KK4 70 % A in 30 % B in tako naprej. Zdaj lahko trdimo, da je KK2 bolj podoben korpusu A kot KK3, KK4 je bolj podoben korpusu B kot KK1 in podobno. S temi kontrolnimi skupinami lahko testiramo različne metode merjenja podobnosti med korpusi.

Rezultati pokažejo, da ta statistika dobro predstavi razlike v pogostosti besed med dvema korpusoma, vrednost cenilke pa postopoma narašča z naraščajočo pogostostjo besede. To ustreza intuitivni predpostavki, da so bolj pogoste besede boljše merilo različnosti oziroma podobnosti korpusov kot manj pogoste. Za preskus homogenosti strokovnega korpusa bi opisano metodo uporabili tako, da bi test enkrat izvedli s korpusoma različnih področij, drugič pa z istim korpusom, naključno razdeljenim na dva dela (Vintar 2008).

2.4 Avtorske pravice

Pri gradnji korpusov se prej ali slej srečamo tudi z vprašanjem avtorskih pravic. Četudi zbiranje besedil in njihovo vključevanje v korpus navadno predpostavljata raziskovalno rabo in izključujeta reproduciranje in distribucijo teh besedil ter materialno okoriščenje z njimi, pri tem vseeno nemalokrat prihaja do težav in spornih praks, ki v eni skrajnosti pretirano ščitijo avtorje oziroma predvsem založbe ter s tem onemogočajo jezikoslovno raziskovanje, v drugi pa povsem razvrednotijo avtorske vsebine in jih razširjajo kot javno dobro, kar niso.

V Sloveniji vprašanje avtorskih pravic ureja *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah* (Ur.l. RS, št. 16/2007). Po tem zakonu je avtorska pravica skupno poimenovanje za več različnih pravic, ki pripadajo avtorju avtorskega dela in ki se delijo v tri sklope:

- moralne avtorske pravice (npr. pravica priznanja avtorstva, pravica spoštovanja avtorskega dela);
- materialne avtorske pravice (npr. pravica reproduciranja, pravica javnega izvajanja, pravica javnega prenašanja, pravica dajanja na voljo javnosti);
- druge pravice avtorja (npr. pravica dostopa k izvorniku ali primerku dela, pravica do nadomestila za tonsko ali vizualno snemanje in za fotokopiranje).

Kot v drugih državah po svetu tudi slovenska zakonodaja določa, da avtorska pravica nastane s samo stvaritvijo avtorskega dela in zanjo ni potrebna nobena registracija ali drugo uradno dejanje. To pomeni, da je načeloma za vsako uporabo avtorskega dela potrebno pridobiti dovoljenje avtorja oziroma nosilca avtorskih pravic.

Čeprav o spletnih vsebinah zakon ne govori izrecno in je pogosto slišati mnenja, da so avtorska dela na spletu javna dobrina, ki jo lahko vsak prosto uporablja, je dejstvo, da ta avtorska dela uživajo povsem enako varstvo kot dela, objavljena na klasični način.²³

Uporaba avtorskih del pomeni njihovo objavo, distribucijo, dajanje na voljo javnosti (objava na spletni strani), predvajanje in podobno. Kot v "fizičnem" tudi v digitalnem svetu velja pravilo, da moramo za uporabo avtorskega dela pridobiti dovoljenje avtorja ali drugega nosilca avtorskih pravic (založbe, upravitelja spletnega portala ipd.) Vsaka uporaba brez dovoljenja je prepovedana in ima lahko za posledico odškodninsko ali celo kazensko odgovornost tistega, ki krši avtorske pravice.

Korpus je v mnogih vidikih specifična oblika reproduciranja in distribuiranja. Večina spletnih korpusnih iskalnikov ne omogoča vpogleda v celotno delo, temveč uporabniku v obliki konkordance ponuja zgolj kratke izseke iz besedil, bibliografski podatki o vsakem delu posebej pa so navedeni na koncu vsake konkordančne vrstice. Načeloma bi lahko trdili, da gre pri taki vrsti dostopa do korpusa za posebno obliko citiranja, ki – še posebej pri prosto dostopnih korpusih brez komercialne izrabe – služi javnemu dobru. Žal večina avtorjev in založnikov ni tega mnenja, zato za spletno dostopne korpusne velja napotek, da je za vsako avtorsko-pravno zaščiteno besedilo potrebno pridobiti dovoljenje oziroma z besedilodajalcem skleniti pogodbo; takšna praksa je ustaljena tudi pri vseh resnejših korpusnih projektih v Sloveniji.

²³ Več o tem v zanimivi razpravi na portalu pravozatelebane.com, http://www.pravozatelebane.com/index.php?option=com_content&task=view&id=11&Itemid=107, objavljeno 27.8.2007.

Korpus, ki ga gradi posameznik ali institucija za lastne raziskovalne namene in ga ne namerava javno objaviti prek iskalnika, se lahko sklicuje na 50. člen ZASP, ki pravi:

- (2) Fizična oseba lahko prosto reproducira delo:
1. na papirju ali podobnem nosilcu z uporabo fotokopiranja ali druge fotografske tehnike s podobnimi učinki,
 2. na katerem koli drugem nosilcu, če to stori za privatno uporabo, če primerki niso izročeni ali priobčeni v javnosti in če pri tem nima namena dosežati neposredne ali posredne gospodarske koristi.
- (3) Javni arhivi, javne knjižnice, muzeji ter izobraževalne in znanstvene ustanove lahko za lastne potrebe prosto reproducirajo delo na kateremkoli nosilcu, če to storijo iz lastnega primerka in če pri tem nimajo namena dosežati neposredne ali posredne gospodarske koristi.

2.5 Predobdelava in označevanje besedil

Ko smo se odločili za nabor besedil in razjasnili vprašanja v zvezi z avtorskimi pravicami, se začne fizično zbiranje. Pri besedilih, ki niso na razplago v elektronski obliki, je prva faza skeniranje in optično razpoznavanje znakov (OCR), nato pa po potrebi še ročno pregledovanje elektronske različice. Že v tej fazi se moramo tudi odločiti, katere podatke o fizičnem nosilcu bomo ohranjali; za nekatere raziskave je denimo pomembno ohraniti elektronski faksimile izvirnika, številko strani v izvorni izdaji, sklice na slike in druge nejezikovne prvine.

Ko so besedila na razpolago v elektronski obliki, se jih pretvori v enotno obliko. Ta je navadno golo besedilo (txt), določiti in zagotoviti moramo še enoten kodni nabor (navadno UTF-8). Če iz oblikovanih in strukturiranih dokumentov, kot so formati Word, QuarkExpress, HTML itd., izluščimo zgolj besedilo, se precej metajezikovnih informacij izgubi. Če so za našo raziskavo podatki o funkciji besedila (naslov, citat, celica v tabeli) in njegovi obliki (krepko, ležeče, pisava, velikost pisave) pomembni, jih moramo ohraniti v obliki korpusnih oznak. Iz spletnih dokumentov navadno odstranimo tudi navigacijske elemente (Domov, Nazaj, Naprej).

Tako poenoteni in prečiščeni dokumenti so primerni za nadaljnje jezikoslovne analize, denimo za poravnavo ali oblikoskladenjsko označevanje. Najprimernejše sosledje teh korakov je odvisno od specifik korpusnega projekta, ne glede na to pa se je treba še prej odločiti za format zapisa korpusa in za strukturo ter nabor metabesedilnih oznak. Ker so napotki za standardizacijo korpusnih zapisov in strukturiranje glave podrobno podani drugod (Erjavec 1997; Erjavec 2003; Gorjanc 2005: 56–63), se v nadaljevanju ukvarjamo predvsem z vprašanji, ki se porajajo pri gradnji večjezičnih korpusov.

2.5.1 Stavčna poravnava

Kadar imamo na razpolago izvornike in njihove prevode v enem ali več jezikih, govorimo o vzporednem korpusu. Polna funkcionalnost vzporednega korpusa je omogočena šele, ko za vsak segment v izvorniku poznamo njegov pripadajoči segment v vsakem od prevodov. Vzporedni korpus, ki vsebuje več kot dva jezika, je lahko poravnan za vsak jezikovni par posebej (za štirijezični vzporedni korpus je to 6 jezikovnih parov), ali pa je vsak prevod poravnan zgolj z izvornikom (za štirijezični korpus torej 3 poravnave), odvisno od potreb in namenov raziskave.

Za stavčno poravnavo imamo na razpolago več brezplačnih orodij, ki povečini delujejo v okolju Linux/Unix, in številna komercialna, ki so vključena v prevajalska namizja. Spodaj jih omenjamo le nekaj:

- Hunalign, <http://mokk.bme.hu/resources/hunalign>, Windows in Linux, brezplačen
- Vanilla, <http://nl.ijs.si/telri/Vanilla/>, Linux, brezplačen
- Uplug, <http://stp.ling.uu.se/cgi-bin/joerg/Uplug>, Windows in Linux, brezplačen
- SDL Trados WinAlign, <http://www.sdl.com>, Windows, plačljiv
- DVX, <http://www.atril.com>, Windows, plačljiv

Rezultat stavčne poravnave je v najosnovnejši različici dvostolpčna tabela, kjer vsak stolpec predstavlja en jezik, vsaka vrstica pa en ujemajoči se segment. To obliko je mogoče pretvoriti v marsikaj drugega; za zapis v XML je najprimernejše, če so segmenti obeh jezikov enoznačno oštevilčeni, podatki o ujemanju med segmenti pa so shranjeni v posebni datoteki [t.i. *stand-off alignment*].

Vzporedna besedila je mogoče poravnati tudi na leksikalni ravni. Besedna poravnava [*word alignment*] se nanaša na statistični postopek ugotavljanja parov leksikalnih ustreznic, njen rezultat pa je dvojezični leksikon, ki za lekseme izvirnega jezika predlaga najverjetnejše prevodne ustreznice ciljnega jezika. Ker gre pri tem za zapleten statistični algoritem, ki je načeloma zasnovan neodvisno od poravnanih jezikov, so rezultati besedne poravnave zelo različnih kakovosti. Uspeh je odvisen od velikosti vzporednega korpusa, ravni predobdelave (npr. lematizacija, odstranjevanje praznih besed), sorodnosti jezikov in nastavitve algoritma. Najbolj razširjena orodja za besedno poravnavo so:

- Twente Word Alignment Tool (Hiemstra 1998), <http://wwwhome.cs.utwente.nl/~irgroup/align/download.html>, Linux, brezplačen,
- Giza++ (Och in Ney 2003), <http://www.fjoch.com/GIZA++.html>, Linux, brezplačen,
- Uplug (Tiedemann 2003), <http://stp.ling.uu.se/cgi-bin/joerg/Uplug>, Windows in Linux, brezplačen.

2.5.2 Oblikoskladenjsko označevanje

Opremljanje korpusa z oblikoskladenjskimi oznakami tipično vključuje lematizacijo, se pravi pripis osnovne oblike besede, ter besednovrstno in oblikoslovno analizo, se pravi pripis besedne vrste in slovničnih kategorij, kot so število, spol, sklon itd. Ker imajo mnoge besedne oblike lahko več možnih interpretacij, ta postopek navadno vključuje tudi razdvoumljanje leme in oblikoskladenjske oznake. Za številne jezike so danes na voljo prosto dostopna orodja za avtomatsko označevanje, ki pa od uporabnika nemalokrat zahtevajo tudi nekaj računalniškega znanja, predvsem pri pretvarjanju formatov vhodnih in izhodnih korpusnih datotek.

Prvi spletni servis za oblikoskladenjsko označevanje slovenščine ToTaLe²⁴ je bil vzpostavljen v okviru raziskovalnega projekta Jezikoslovno označevanje slovenščine (JOS) na Institutu Jožefa Stefana (Erjavec in dr. 2005). Storitve omogoča tudi nalaganje korpusa na strežnik, rezultati pa se vrnejo v obliki datoteke .zip. Velikost korpusa ne sme presežati milijona besed.

Za precej drugih jezikov, med njimi za angleščino, nemščino, francoščino, italijanščino, španščino, nizozemščino, ruščino in bolgarščino, je na voljo označevalnik TreeTagger v okviru spletne korpusne orodjarne SketchEngine.²⁵ Poleg tega, da SketchEngine omogoča samodejno gradnjo korpusa spletnih dokumentov (funkcija WebBootCat), lahko uporabnik naloži tudi lastna besedila, jih označi in analizira s številnimi orodji. SketchEngine ponuja tudi osnovno podporo za preiskovanje vzporednih korpusov, vendar razen prikaza poravnanege segmenta žal ne omogoča drugih večjezičnih opravil.

Na Ohio State University vzdržujejo obsežen imenik korpusnih tehnologij in pripomočkov za številne jezike, vključno z označevalniki in lematizatorji.²⁶

2.5.3 Ročno označevanje

Številnih jezikoslovnih in prevodoslovnih pojavov računalniška orodja ne zmorejo identificirati. V teh primerih se korpus lahko označuje ročno, kar pomeni, da v skladu z vnaprej določeno označevalno shemo v korpus vnašamo slovnične, semantične, fonetične, metajezikovne ali kake druge podatke, z namenom širjenja uporabnosti korpusa.

²⁴ <http://nl2.ijs.si/analyze/>

²⁵ <http://www.sketchengine.co.uk/>

²⁶ <http://www.ling.ohio-state.edu/~dickins/corpus.html>

Primarni razlog in hkrati cilj ročnega označevanja korpusa bi moral biti, da bo oznake mogoče ponovno uporabiti onkraj okvirov tekoče raziskave. Leech (2004) zato podaja podrobne napotke, kako se lotiti označevalnega projekta in zagotoviti čim boljše kakovost in doslednost oznak na eni strani ter dokumentiranost in tehnično skladnost s standardi na drugi strani.

Nekaj orodij za ročno označevanje, ki podpirajo XML:

- MMAX2, <http://www.eml-research.de/english/research/nlp/download/mmax.php>,
- Callisto, <http://callisto.mitre.org/>,
- GATE, <http://www.gate.ac.uk/>.

Če strnemo misli o gradnji specializiranih korpusov za prevodoslovne namene, je morda prvenstveno treba poudariti temeljni namen korpusnih zbirk, in sicer ponovno uporabnost. Z drugimi besedami to pomeni, da *ad hoc* besedilnih zbirk, ki so bile sestavljene in obdelane za namene zgolj ene raziskave, katerih sestava in označevalna shema nista nikjer dokumentirani in ki posledično niso na voljo drugim raziskovalcem, ne moremo imenovati korpus. Pod vprašaj pa se s tem postavlja tudi kredibilnost t. i. korpusne raziskave, saj zanje, kot za druge empirične vede, velja zahteva po ponovljivosti eksperimentov.

3 ANALIZA KORPUSOV

Z analizo korpusov v prevodoslovnih raziskavah razumemo uporabo tehnik kvantitativne in kvalitativne analize prevodov ter prevajalskega procesa z uporabo tako induktivnih kot deduktivnih raziskovalnih pristopov, zato jo je kot raziskovalno metodo mogoče uporabiti znotraj številnih teoretskih pristopov. Korpusna metodologija je znanstveno rigorozna, saj zagotavlja ponovljivost in primerljivost izvedenih raziskav, hkrati pa tudi fleksibilna in prenosljiva, saj je podobne tehnike mogoče uporabiti za različne namene in na različnih raziskovalnih področjih. Vendar se je treba zavedati, da so korpusi v prevodoslovju zgolj orodje, s pomočjo katerega raziskujemo različne vidike prevodov, zato moramo metodološki aparat vsakič previdno razviti in prilagoditi fenomenu, ki ga želimo raziskati, in hipotezi, ki jo želimo preveriti.

Za korpusne raziskave je zelo pomembno, da so tako podatki kot metodologija, ki jo v raziskavi uporabljamo, dostopni zainteresirani javnosti, saj je le tako eksperiment mogoče reproducirati in s tem potrditi oz. ovreči dobljene rezultate (Stubbs 2001: 123). Nemalokrat metodologijo preverjamo tudi na drugačnih, neodvisnih, vendar primerljivih podatkih, s čimer ugotavljamo, ali gre zgolj za značilnosti enega samega korpusa ali pa je ugotovitve mogoče

posploševati. Kadar so korpusi, metodologija in računalniška orodja, uporabljena v raziskavi, javno dostopna, je ugotovitve mogoče neodvisno preveriti, potrditi, kritizirati in razvijati, kar nedvomno prinaša številne aplikativne izboljšave, prav tako pa utrjuje in nadgrajuje prevodoslovno znanstveno vedo v celoti.

3.1 Orodja za korpusno analizo

Z računalniškimi orodji si poenostavimo in pospešimo analizo korpusa, pogosto pa orodja omogočajo tudi vpogled v korpusne podatke in posledično odkrivanje vzorcev ter zakonitosti, ki presegajo meje ročnega obvladovanja korpusov. Odločitev za orodje, ki ga bomo za raziskavo izbrali, je odvisna od raziskovalnega vprašanja, od vrste korpusa in od ravni označenosti korpusa. Analizo referenčnih in primerljivih korpusov ter analizo posameznih delov vzporednih korpusov izvajamo z enojezičnimi orodji, za primerjavo izvornega in ciljnega jezika v vzporednem korpusu pa so potrebna orodja, ki podpirajo delo z več jeziki hkrati. Za kompleksnejše raziskave je velikokrat potrebna kombinacija različnih orodij, nemalokrat pa tudi razvoj lastnih programskih rešitev. V nadaljevanju predstavljamo najpogostejše vrste korpusnih orodij in navajamo nekatere najpopularnejše predstavnike, pri čemer je poudarek na prosto dostopnih programih, ki so primerni tudi za delo s slovenščino.

3.1.1 Konkordančniki

Konkordančniki so osnovno korpusno orodje, ki omogočajo iskanje besed in besednih zvez v korpusu, najdene zadetke pa prikažejo skupaj s sobesedilom, kar imenujemo konkordance. Konkordance prikazujejo pojavitve iskane besede v korpusu, ki je zaradi boljše preglednosti sredinsko poravnana in poudarjena, levo in desno od nje pa je sobesedilo, v katerem se pojavlja. Vrstni red prikazanih konkordanc je naključen in je drugačen pri vsakem iskanju, vendar je konkordance mogoče razvrstiti glede na levi in desni kontekst, s čimer omogočimo hitreje prepoznavanje relevantnih vzorcev in pomenov, v katerih se izkana beseda oz. besedna zveza pojavlja, ter izločanje nerelevantnih zadetkov. Kadar za svoj iskalni pogoj dobimo veliko zadetkov, je analizo mogoče pospešiti z omejevanjem števila prikazanih zadetkov oz. izdelavo seznama naključno izbranih zadetkov.

Primer konkordanc za besedo »kartica« v korpusu FidaPLUS prikazuje Slika 2. Prvi izsek je iz surovih konkordanc, v drugem pa smo konkordance razvrstili glede na sobesedilo levo od iskane besede, pri čemer se lepo izpostavi besedna

zveza »bančna kartica«. Na podoben način bi lahko konkordance razvrstili glede na desni kontekst.

Slika 2: Primerjava surovih konkordanc in konkordanc, ki so sortirane glede na levi kontekst

vrednostnih papirjev. Pečevanje je možno s plačilnimi, kreditnimi katicami in položnicami. Gotovino takojm prvi obrok vam zapade standardiziranih algoritmov, ki jo pppdirajo skoraj vse boljše grafične kartice . Služi prikazovanju v 2D- in predvsem v 3D
Nudimo vam GOTOVINSKA POŠOJILA na podlagi kreditnih kartic , osebnega dohodka, pokojnine ter zastavitve premičnih stvari.
komiteite smo opremili s starimi računi in novimi na isti kartici in tako lahko poslujejo na način, da ne čutijo
-zapisovalna enota, priključena na USB-vhod. Kartica ima vgrajen krmilni del. Fotoaparar je kompakten, brez
naj bi stal okoli dvesto evrov, za plačilo kodne kartice pa bo lahko ob obveznem televizijskem programu sprejemal tudi signale
občinstvo med drugim izvedeli, da na leto največ kreditnih kartic v konkurenci držav članic EU ukradejo v Španiji (po
fotokopijo osebne izkaznice, davčno številko, EMŠO in bančno kartico . Pravico uveljavljajte 60 dni pred predvidenim datumom poroda ali
računalnik omogočata vmesnik, priključen na vhod za PC- kartice , ali bralno-zapisovalna enota, priključena na USB
na primer, ki sta dolgo časa obvladovala trg grafičnih kartic . Za ta del računalništva so se borili mnogi.
pozavezo dveh PC-jev s pomočjo dveh HWD AnyPoint kartic . V kompletu sta še dva paralelna kabla, dolga
Ozadje problematike avtorizacije kartic prek Interneta je verjetno precej zapleteno, podobno kot razlogi
zapleteno, podobno kot razlogi, zakaj npr. BA kartice - ki se množično uporablja na bankomatih - ni mogoče
Odnesel je prenosnik, nakit, ročne ure in bančne kartice . Škode je za tri milijone tolarjev in pol.
Ob kar 300 tisoč tolarjev pa je nepredvidni lastnik bančnih kartic iz okolice Metlike. Med torkom in petkom je v
ših transakcijah, da se vrstijo napake pri pošiljanju bančnih kartic in gesel, ampak se je z avgustovskimi bačnimi izpiski
, kjer je našel denarnico z dokumenti in dvema bančnima karticama , skupaj s pin-kodo, zato se je
pijo osebne izkaznice, davčno številko, EMŠO in bančno kartico . Pravico uveljavljajte 60 dni pred predvidenim datumom poroda ali
nju številki dvakrat zmotli, mi je bankomat zadržal bančno kartico . V tamkajšnji banki so mi neprijazno rekli, da
ču stanovanjske hiše, vlomil neznanec in ukradel bančno kartico in še listek, na katerem je bila napisana pin

Poleg preprostega iskanja besed in besednih zvez večina konkordančnikov omogoča tudi iskanje po osnovnih oblikah besed oz. lemah ter po oblikoskladenjskih oznakah. S tem iskanje sistematično razširimo na vse pojavitve nekega leksema oz. leksikalno-skladenjskega vzorca v korpusu. Za iskanje po besednih oblikah se odločimo, kadar nas zanima raba neke besede v točno določeni obliki neke besede (npr. primerjava rabe besedne oblike »starša« in »starši«), kadar pa želimo raziskati rabo neke besede na splošno, izberemo iskanje po lemah (npr. raba besede »kriza«). Z oblikoskladenjskimi oznakami si lahko pomagamo, če želimo iskanje večpomenske besedne oblike oz. leme omejiti na eno samo besedno vrsto (npr. beseda »grob«, kadar je v korpusu rabljena kot samostalnik, ne pa kot pridevnik). Oblikoskladenjske oznake uporabljamo tudi, kadar nas ne zanima neka določena beseda, temveč celotni razred (npr. pri iskanju besednih zvez [pridevnik]_šola). Primer iskanja po lemah in oblikoskladenjskih oznakah v iKorpusu²⁷ ter tako dobljene konkordance vsebuje Slika 3. Pri tem je treba poudariti, da je večina korpusov lematiziranih in označenih avtomatsko, zato moramo biti pri tovrstnem iskanju pozorni na morebitne napake, kot so na primer napačno označene pojavitve besede »grob« v prvi, drugi, četrti in osmi konkordanci.

²⁷ <http://nl2.ijs.si/dsi.html>

Slika 3: Iskanje po lemah in oblikoskladenjskih oznakah

Korpus: DSI + iFpX DSI iFpX

Prikaz: Seznam Besedilo KWIC **Kontekst:** 80 160 300

Iskanje:

pojavnica 1 **pojavnica 2** **pojavnica 3** **pojavnica 4** **pojavnica 5** **Prikaži**

beseda:

lema:

bes.vrsta:

obl. oznaka:

86 hits (limited to 1250)

1	word	vse možne ključne in z vsakim poizkusom razkriti sporočilo . Navadno se taki	grobi	postopki kombinirajo s statističnimi obdelavami prikritih sporočil . Napadalcu
2	word	-localhost : admin Ok get : email : admin root - localhost S tem imamo končan	grob	strežniški del sistema. Seveda bi lahko še veliko dodali (ustavljane map ,
3	word	ali nesmiselna , saj bi z javno podporo Linuxu Microsoft sam sebi izkopal	grob	. Že res , če Microsoft enačimo z Okni , poizkusimo ga enačiti z osebnimi
4	word	so bile barve vključno s rčno nekoliko premočne , raster pa je bil pričakovano	grob	, a ne preveč moteč . Kljub temu je bila slika ostra . Nobena barva pri odisu
5	word	256 MB zapisljivi optični disk . Žal ni bil združljiv s PC , kar mu je skopalo	grob	. Leta 1989 so definirali C -- 2.0 . Število računalnikov v Internetu je
6	word	, zakaj ga potem enostavno ne odklopljejo . Res pa je , da je pravi Atilov	grob	še vedno ena od večjih in zanimivejših ugank arheologije , iščejo pa ga seveda
7	word	_ in _ kazni , zip gre najbrž na eno samo disketo (Fjodor se že obrača v	grob) . Da bi spravili na disk več nagic , so si izmislili stisnjem format GIF ,
8	word	, jih pošiljamo naprej ali celo premaknemo v drugo mapo . Program omogoča	grobi	(draft) , normalni in popolni ogled datotek . Pri velikih datotekah je
9	word	lastnost , da takrat , ko se pokvari disk , odnesejo vse podatke s seboj ^ v	grob	^ . Izbor teh programov je velik , od brezplačnih dokomercialnih izdelkov .
10	word	zdržitve negativno oceno . Groba sila Z nalogo zlahka opravimo takole : def	groba	_ sila (stvari) : skupine - map (lambda x : (x) , stvari) while 1 :

Iskanje po korpusu lahko nadgradimo še z uporabo regularnih izrazov, s katerimi je mogoče prepoznati množico nizov, ki izrazu ustrezajo, ne samo konkretnih primerov. Regularni izrazi so sestavljeni iz literalov, nadomestnih znakov in operatorjev. Literali so številke in črke, ki jih lahko nadomestimo z nadomestnimi znaki, z operatorji pa kombiniramo posamezne dele iskalnega pogoja. Večina sodobnih konkordančnikov podpira uporabo regularnih izrazov s standardnim jezikom CQP, ki je zelo zmogljiv jezik za iskanje po korpusih, saj poleg regularnih izrazov omogoča hkratno iskanje po besedilu in oznakah v korpusu (Christ idr. 1994). Primer iskanja z jezikom CQP po iKorpusu vsebuje Slika 4. S tem iskanjem dobimo seznam besednih zvez [pridevnik]_samostalnik, pri čemer je pridevnik poljuben, samostalnik pa se zažne na črko a in je dolg natanko 4 znake. Pomoč za oblikovanje iskalnih pogojev v jeziku CQP in uporabo regularnih izrazov je dostopna na: <http://nl.ijs.si/jos/cqp/>.

Slika 4: Iskanje z jezikom CQP

Korpus: DSI + iFpX DSI iFpX

Prikaz: Seznam Besedilo KWIC **Kontekst:** 80 160 300

Iskanje:

pojavnica 1 **pojavnica 2** **pojavnica 3** **pojavnica 4** **pojavnica 5** **Prikaži**

beseda:

lema:

bes.vrsta:

obl. oznaka:

Iskanje CQP:

629 hits (limited to 1250)

1	word	na razpolago vrsto orodij in tehnik , s katerimi lahko iz sebe iztisemo še	zadnje atome	zbranosti , hitra transportna sredstva , hitre in dostopne kon
2	word	sestavljeno spremenljivo , smo njeno notranjo veljavnost ocenili z izračunom	Cronbachove alfe	. Koeficient zanesljivosti je bil višji kot 0,74 , kar kaže, da s
3	word) ter (e) izjemnih ugodnosti (angl. perks) , kot so velika pisarna ali	službeni avto	(1 , str. 234) . Motivacija je v tem prispevku obravnavana k
4	word	teh dveh gospodarskih panog) : Kdo od bralce ne bi kupil svoj	najljubši avto	za eno desetino cene ? Jaz bi z veseljem odšel \$ 5.000 za na
5	word	in dostop do transakcijskih storitev preko ustreznih programskih vmesnikov in	izdelanih API-jev	(x32y8) , nadzor in upravljanje poslovnih metod (x33) : v
6	word	kapital podjetja in pomemben vir prihodkov (Drucker , 1974) . Znanje je	glavni adut	pri konkurenčnosti podjetja , pri njegovih razvojnih in produ
7	word	. Na primer , če je ločljiv vhodnih rasterskih podatkov 100 m , potrebuje	osebni avto	, ki voz s povprečno potovalno hitrostjo 70 km h , za preho
8	word	tem . Za izvedbo sistema sortiranja glede na oddaljenost smo uporabili	spletni avto	oglasnik AvtoCenter.si () , saj smo z njimi deloma sodelova
9	word	odgovorilo, da so si v času študija priskrbeli boljše internetno povezavo (v	glavnem ADSL	in kabelski internet) , 83,3 % pa jih je odgovorilo, da je nač
10	word	uri sploh ne ve, da je klanec v resnici hrib zunaj v naravi , kлада pa morda	terenski avto	ki se vzpenja po strmem pobočju , ali pa morda celo on sam

Poleg ustreznega oblikovanja iskalnega pogoja je za kakovostno korpusno zasnovano raziskavo zelo pomembna interpretacija dobljenih zadetkov, ki vključuje pozorno opazovanje iskanega izraza v sobesedilu, prepoznavanje tipičnih sopojavitvenih vzorcev, oblikovanje in potrjevanje hipoteze. Dodatne nasvete pri opazovanju konkordanc, razlikovanju med posameznimi pomeni besed, prepoznavanju dobesedne oz. metaforične rabe, razkrivanju skritih pomenov besed in določanju pomena stalnih besednih zvez vsebuje priročnik *Reading Concordances* Johna Sinclairja (2003).

S konkordančniki so opremljeni vsi pomembnejši obstoječi korpusi, ki so namenjeni širšemu krogu uporabnikov. Iskanje z njimi je zelo podobno, o posameznih razlikah pa se pred uporabo poučimo v spremni dokumentaciji. Zelo zmogljiv konkordančnik ima slovenski referenčni korpus FidaPLUS,²⁸ ki omogoča tudi iskanje po besedilnih zvrsteh in letu objave ter statistično obdelavo zadetkov in izdelavo seznamov kolokacij. Enotni konkordančnik, ki omogoča preprostejšo tabelarično iskanje ter iskanje z jezikom CQP, si delijo korpusi na portalu <http://nl2.ijs.si/>, konkordančnik pa je tudi osrednje orodje v najpopularnejših programskih paketih za korpusno analizo, ki jih uporabljamo za analizo korpusov, ki smo jih zgradili sami, kot sta na primer SketchEngine²⁹ in WordSmith Tools.³⁰ Omenjena paketa sta sicer plačljiva, vendar ju je mogoče dobiti v začasni oziroma okrnjeni demo različici.

²⁸ <http://www.fidaplus.net/>

²⁹ <http://www.sketchengine.co.uk/>

³⁰ <http://www.lexically.net/wordsmith/>

Čeprav je ponudba orodij za vzporedne korpuse veliko bolj omejena, so na voljo tudi konkordančniki za vzporedne korpuse, pri katerih iskanje poteka podobno kot pri enojezičnih korpusih, s to razliko, da pri vzporednih korpusih najprej izberemo jezik, po katerem iščemo, rezultati pa so prikazani v obeh jezikih. Preprost konkordančnik za večjezični vzporedni korpus prevodov evropske zakonodaje Evrokorpus³¹ omogoča iskanje po korpusih v petih parih jezikov, vendar je omogočeno iskanje samo po besednih oblikah, saj ti korpusi niso lematizirani in oblikoskladenjsko označeni. Precej zmogljivejši je konkordančnik za vzporedne korpuse SVEZ-IJS, ELAN in TRANS, ki ga najdemo na portalu <http://nl2.ijs.si/> in omogoča iskanje z jezikom CQP. Primer iskanja po vzporednih korpusih na IJS prikazuje Slika 5. S tem iskanjem smo želeli najti primere, kadar se izraz »predsednik« v angleščino ne prevaja kot »president« oz. »President«. Kot vidimo, se predsednik komisije ali odbora prevaja z izrazom »chairman«, predsednik vlade pa z izrazom »Prime Minister«.

Slika 5: Iskanje prevodnih ustreznic v vzporednih korpusih

Display: Bilingual KWIC Word List

Context: 10 20 40 80 160

Corpus: SVEZ-IJS-SL SVEZ-IJS-EN
 ELAN-SL ELAN-EN
 TRANS2-SL TRANS2-EN

Corpus Query:

On aligned:

require forbid

Upravljalni odbor za goveje in telečje meso ni dal mnenja v roku, ki ga je določil njegov **predsednik**

Whereas the Management Committee for Beef and Veal has not delivered an opinion within the time limit set by its chairman

se opravi v okviru posvetovalnega odbora (v nadaljevanju "Odbor"), ki ga sestavljajo predstavniki vseh držav članic in predstavnik Komisije kot njegov **predsednik**

Consultation shall take place within an advisory committee (hereinafter called " the Committee "), which shall consist of representatives of each Member State with a representative of the Commission as Chairman

da mnenje o osnutku v roku, ki ga določi **predsednik** glede na nujnost

The Committee shall express its Opinion on this draft within a period specified by the Chairman in the light of the urgency of the matter in question

ga njegov **predsednik** na zahtevo Sveta ali

The Committee shall be convened by its chairman at the request of the Council or of the Commission

Svet ali Komisija meni, da je to potrebno, postavi doburo rok za predložitev njegovega mnenja, ki ne sme biti krajši od deset dni od datuma, ko **predsednik** odbora prejme ustrezno uradno

The Council or the Commission shall, if it considers it necessary, set the Committee, for the submission of its opinion, a time limit which may not be less than ten days from the date which the chairman receives notification to this effect

usta: obtožbi začasno ne more opravljati svoje funkcije. Č. Vlada 110. člen (sestava vlade) Vlado sestavljajo **predsednik** in ministri. Vlada in posamezni ministri so v okviru svojih pristojnosti samostojni in odgovorni državnemu zboru. 111.

The Government shall be composed of the Prime Minister and the Ministers of State.

usta: na predlog najmanj desetih poslancev z večino glasov vseh poslancev izvoli novega predsednika vlade. S tem je dotedanji **predsednik** vlade razrešen, mora pa skupaj s svojimi ministri opravljati tekoče posle do prisega nove vlade. Med vložitvijo

Where such a vote is carried, the outgoing Prime Minister shall be deemed to have been relieved of his official duties, but shall, together with the Ministers of his Government, continue to perform their respective duties after a new Government is sworn into office.

usta: vseh usplancev ne sklene drugače, ali če je država v vojnem ali izrednem stanju. Če je bil **predsednik** vlade izvoljen na temelju četrtega odstavka 111. člena, mu je izrečena nezaupnica, če državi zbor na predlog

Where an incumbent Prime Minister has been elected to office in accordance with paragraph 4 of Article 111 hereof, a majority of the Deputies of the National Assembly present and voting may, upon the motion of no less than 10 Deputies, elect a new Prime Minister and thereby carry a vote of no confidence in the incumbent Prime Minister.

kuca: v novem letu! Govor predsednika Predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana ob razglasitvi samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije Spoštovani **predsednik**, spoštovane poslenke in poslanci! Pred vami je danes odločitev, s katero bo postala Republika Slovenija samostojna

Mr Speaker, honourable deputies, before you today lies a decision by which the Republic of Slovenia will become an independent state.

kuca: da vas bo **predsednik** vlade na današnjem zasedanju seznanil s pripravljenostjo in z realnimi možnostmi za dejanski prevzem oblasti na miren način in posebej se z razmerami, pripravi in predvidnimi ukrepi, da ne bo prišlo do resnih motenj in zastojev v gospodarstvu.

I expect that the prime minister will in today's session acquaint you with the level of preparation and with the realistic possibilities for the actual take-over of power by peaceful means, and in particular with the conditions, preparations and envisaged measures designed to avoid serious obstacles and break-downs in the functioning of the economy

³¹ <http://evrokorpus.gov.si/>

Kadar vzporedni korpus zgradimo sami, ga lahko preiskujemo s konkordančnikom v programskem paketu ParaConc,³² ki je zaenkrat edino tovrstno orodje za vzporedne korpusne. Podpira stavčno poravnavo, iskanje po korpusu, ki vključuje tudi uporabo regularnih izrazov, možnosti razvrščanja zadetkov in iskanje kolokacij. Vendar je njegova velika pomanjkljivost v tem, da ne podpira znakovnega nabora Unicode in posledično povzroča težave pri delu s slovenskim naborom črk.

3.1.2 Besedni sezname

Besedni sezname vsebujejo besede, ki se pojavljajo v korpusu, in njihove frekvence. Urejeni so lahko abecedno ali po frekvencah, uporabljamo pa jih za ugotavljanje pogostega besedišča v korpusu oz. iskanje redkih besed v njem. Besedni sezname se od konkordanc razlikujejo v tem, da ne vsebujejo konteksta, v katerem se besede pojavljajo, prav tako pa tudi ne prikazujejo vsake pojavitve posebej. Besedne sezname izdelujemo za celotno besedišče v korpusu, pri čemer iz njih pogosto izločimo nerelevantne, t. i. prazne besede.

Slika 6 prikazuje 20 najpogostejših lem v korpusu jos100k in iKorpusu. Korpusa sta med seboj zelo različna, tako po vsebini kot po velikosti: prvi je korpus splošnega jezika in vsebuje 100.000 pojavnic, drugi pa je korpus za področje informatike in šteje 14 milijonov pojavnic. Vendar lahko opazimo, da sta frekvenčna sezname pri vrhu zelo podobna. To je splošna značilnost korpusov, saj med najpogostejše besede v jeziku sodijo funkcijske besede in zelo splošni samostalniki in glagoli. Razlike se začnejo kazati v drugi polovici seznamov (npr. »sistem«, »podatek«, »proces« za korpus informatike).

³² <http://www.athel.com/para.html>

Slika 6: Frekvenčni seznam

N°	Hits	Atts	Hit
1	8443	lemma	biti
2	2721	lemma	v
3	2636	lemma	in
4	1768	lemma	se
5	1548	lemma	na
6	1288	lemma	da
7	1340	lemma	z
8	1222	lemma	on
9	1220	lemma	za
10	1051	lemma	ki
11	1050	lemma	ta
12	948	lemma	pa
13	687	lemma	ne
14	661	lemma	tudi
15	534	lemma	po
16	489	lemma	kot
17	405	lemma	jaz
18	397	lemma	ves
19	397	lemma	o
20	375	lemma	imeti

N°	Hits	Atts	Hit
1	4961	lemma	biti
2	3250	lemma	in
3	2637	lemma	v
4	1711	lemma	z
5	1652	lemma	na
6	1597	lemma	za
7	1344	lemma	ki
8	1060	lemma	se
9	1045	lemma	ta
10	818	lemma	da
11	722	lemma	sistem
12	673	lemma	on
13	641	lemma	tudi
14	626	lemma	pri
15	622	lemma	pa
16	607	lemma	lahko
17	590	lemma	podjetje
18	587	lemma	proces
19	546	lemma	podatek
20	474	lemma	posloven

Na podlagi frekvenčnih seznamov lahko pridobimo kvantitativne podatke o korpusu, kot je število pojavnic in različnic v korpusu ter bogatost besedišča oz. razmerje med polnopomenskimi in slovničnimi besedami. Nekatera orodja preštejejo tudi število odstavkov in stavkov v korpusu ter izračunajo povprečno dolžino odstavkov, stavkov in besed. Primer statistične analize korpusa z orodjem WordSmith Tools vsebuje Slika 7.

Slika 7: Korpusna statistika

N	Overall	1
text file	Overall	S-KAT95.txt
file size	94,339	94,339
tokens (running words) in text	12,712	12,712
tokens used for word list	12,080	12,080
sum of entries	0	0
types (distinct words)	3,421	3,421
type/token ratio (TTR)	28.32	28.32
standardised TTR	51.38	51.38
standardised TTR std.dev.	43.73	43.73
standardised TTR basis	1,000	1,000
mean word length (in characters)	5.88	5.88
word length std.dev.	3.45	3.45
sentences	12,664	639
mean (in words)	18.85	18.90
std.dev.	4.96	22.08
paragrapis	1	1
mean (in words)	12,080.00	12,080.00
std.dev.		
headings	0	0
mean (in words)		
std.dev.		
sections	1	1
mean (in words)	12,080.00	12,080.00
std.dev.		
numbers removed	632	632
stoplist tokens removed	0	0
stoplist types removed	0	0

frequency alphabetical statistics filenames notes

Slika 8: Seznam ključnih besed

N	Key word	Freq.	%
1	MG	112	0.88
2	R	90	0.71
3	CELOVANJE	56	0.44
4	TABLETE	49	0.39
5	UPORABA	48	0.38
6	G	49	0.39
7	SESTAVA	41	0.32
8	#	632	4.97
9	STATUS	39	0.31
10	REGISTRACIJSKI	39	0.31
11	DOZIRANJE	36	0.28
12	INDIKACIJE	35	0.28
13	KONTRAINDIKACIJE	35	0.28
14	SREDSTVO	33	0.26
15	ZDRAVLJENJE	32	0.25
16	VSEBUJE	30	0.24
17	UËINKI	30	0.24
18	ZDRAVILO	28	0.22
19	STRANSKI	29	0.23
20	ML	27	0.21
21	ZDRAVILA	26	0.20
22	DO	103	0.81
23	ZDRAVILNO	25	0.20
24	POMOŽNO	24	0.19
25	PRIPRAVKI	24	0.19
26	LEKOVIT	24	0.19

S primerjavo besednega seznama podkorpusa oz. specializiranega korpusa z besednim seznamom, izdelanim za referenčni korpus, lahko izdelamo seznam ključnih besed za specializirani korpus, na katerem so uvrščene vse besede, ki se v primerjavi z referenčnim korpusom v proučevanem korpusu pojavljajo nesorazmerno pogosto. Primer seznama ključnih besed je na Sliki 8.

Poleg enobesednih seznamov nekatera orodja omogočajo še izdelavo dvo- ali večbesednih seznamov, ki vsebujejo vse bi- oz. n-grame in njihove frekvence iz korpusa, torej vse pare oz. skupine besed, ki se pojavijo v korpusu. Na podlagi teh seznamov pridobivamo kolokacijske in terminološke kandidate za proučevani korpus. Primer večbesednih seznamov, izdelanih za samostalniško besedno zvezo [samostalnik]_[samostalnik-v-rodilniku] v korpusu JOS in iKorpusu, prikazuje Slika 9. Seznama se močno razlikujeta, saj iKorpus vsebuje predvsem besedišče s področja informatike, JOS pa splošna besedila, v katerih je manj strokovnih izrazov.

Slika 9: Večbesedni sezname

N°	Hits	Atts	Hit
1	16	lemma	milijon tolar
2	10	lemma	člen zakon
3	10	lemma	republika Slovenija
4	8	lemma	milijarda tolar
5	8	lemma	leto dan
6	7	lemma	predlog zakon
7	6	lemma	milijon dolar
8	6	lemma	banka Slovenija
9	5	lemaa	list RS
10	5	lemma	konec leto
11	4	lemma	članica EU
12	4	lemma	zveza Slovenija
13	4	lemma	zaščita planet
14	4	lemma	vlada republika
15	4	lemma	uvedba postopek
16	4	lemma	uresničevanje sporazum
17	4	lemma	politika plača
18	4	lemma	odstotek glas
19	4	lemma	del bok
20	3	lemma	člen ZPP

N°	Hits	Atts	Hit
1	337	lemma	baza podatek
2	264	lemma	zbirka podatek
3	236	lemma	izmenjava podatek
4	223	lemma	prenos podatek
5	192	lemma	informatizacija poslovanja
6	191	lemaa	republika slovenija
7	188	lemma	poslovanje podjetje
8	158	lemma	količina podatek
9	157	lemma	način delo
10	154	lemma	ponudnik storitev
11	141	lemma	večina primer
12	141	lemma	direktor informatika
13	130	lemma	izvajanje proces
14	129	lemma	varovanje informacija
15	126	lemma	baza znanje
16	121	lemma	kakovost podatek
17	115	lemma	primer uporaba
18	114	lemma	vodja projekt
19	113	lemma	reševanje problem
20	110	lemma	vodstvo podjetje

Izdelavo besednih seznamov omogočata tako SketchEngine kot WordSmith Tools, vendar je v orodju SketchEngine postopek nekoliko bolj zapleten, medtem ko WordSmith Tools sezname izdelava avtomatsko. Poleg besednih seznamov WordSmith Tools avtomatsko izdelava tudi podrobno analizo korpusa in seznam ključnih besed, zato je za tovrstno analizo primernejši. Po drugi strani pa lahko v orodju SketchEngine izdelujemo tudi frekvenčne sezname lem, besednih oblik in oblikoskladenjskih oznak, ki so opremljeni tudi s stolpčnimi grafikoni, kar v WordSmith Tools ni mogoče, saj je to orodje namenjeno predvsem delu z nelematiziranimi in neoznačenimi korpusi. WordSmith Tools sicer omogoča ročno lematizacijo in osnovne oznake, vendar je to precej zamudno in okorno. SketchEngine prav tako omogoča izdelavo frekvenčnih seznamov za referenčni korpus FidaPLUS in vse podkorpuse, izdelane na podlagi FidePLUS.

Primer frekvenčnega seznama in stolpičnega grafikona oz. histograma za besedne oblike glagola »govoriti« v korpusu FidaPLUS prikazuje Slika 10. S seznama, ki je bil izdelan z orodjem SketchEngine, je razvidno, da osnovna oblika glagola

»govoriti« sploh ni najpogostejša v rabi, kar velja za vse glagole. Najpogostejši sta tretjeosebna sedanjiška oblika »govori« in tretjeosebna pretekliška oblika glagola v moškem spolu »govoril«. Z izjemo večpomenske oblike »govorili« na seznamu desetih najpogostejših besednih oblik prav tako ni nobene dvojinške oblike.

Slika 10: Frekvenčni seznam besednih oblik

	<u>word</u>	<u>Freq</u>	
p/n	govori	55435	
p/n	govoril	32509	
p/n	govoriti	29399	
p/n	govorijo	25024	
p/n	govorili	23687	
p/n	govorimo	21575	
p/n	govorila	12612	
p/n	govorim	9236	
p/n	govorilo	6212	
p/n	govorite	3558	

3.1.3 Kolokacije

Zmogljivejši konkordančniki omogočajo statistično obdelavo konkordanc in izdelavo seznama kolokacijskih kandidatov, pri čemer uporabnik določi dolžino in smer sobesedila (npr. 5 besed levo in desno od opazovanega jedra) ter besedne vrste, ki ga pri tem zanimajo. Ponavadi konkordančniki omogočajo več statističnih mer za izračun kolokacij, kot so Mutual Information,³³ Log Likelihood,³⁴ vrednost T³⁵ idr. Te statistične mere temeljijo na razmerju med absolutno frekvenco neke besede v korpusu in frekvenco sopojavljanja te besede z iskano besedo. Višje kot je to razmerje, močnejša kolokabilnost velja med izbranimi besedama. Konsenza, katera mera najboljše napoveduje kolokabilnost, ni, zato je vredno preizkusiti več mer in izbrati tisto, ki za našo raziskavo daje najboljše rezultate.

³³ Mutual Information (MI) ali vzajemna informativnost meri moč povezave med dvema besedama, in sicer primerja verjetnost sopojava izbranih dveh besed z verjetnostjo pojavljanja vsake besede posebej.

$$MI(x, y) = \log \frac{p(x, y)}{p(x)p(y)}$$

³⁴ Log Likelihood Ratio (LLR) ali logaritem razmerij verjetja je način testiranja hipoteze, ki se pogosto uporablja pri odkrivanju kolokacij. Gre za razmerje med hipotezo neodvisnosti (H_1), ki predpostavlja neodvisno pojavljanje besed w_1 in w_2 v korpusu, in hipotezo odvisnosti (H_2), kjer verjetnost pojavitve w_1 skupaj z besedo w_2 ni enaka verjetnosti pojavitve w_1 brez w_2 .

³⁵ Vrednost T ali T-score je še en statistični test, ki izraža verjetnost pojavitve določenega dogodka in se pogosto uporablja pri odkrivanju kolokacij, upošteva pa aritmetično sredino in varianco vzorca, pri čemer se korpus obnaša kot zaporedje N dvo-besednih enot oz. bigramov.

$$t = \frac{\bar{x} - \mu}{\sqrt{\frac{s^2}{N}}}$$

Seznam kolokacij za referenčni korpus je mogoče izdelati v spletnem konkordančniku FidaPLUS, za korpuse lastne izdelave pa je to zelo enostavno tudi v programskem paketu WordSmith Tools. Primer seznama kolokatov za besedo »šola«, pri čemer je upoštevano sobesedilo 3 besede levo in 3 desno od jedra, vsebuje Slika 11. Kolokati so sortirani glede na mero *Log Likelihood*, prikazana pa je tudi frekvenca pojavitev, vrednost *T* in *Mutual Information*. S seznama lahko razberemo nekaj pogostih besednih zvez, kot so »osnovna šola«, »srednja šola«, »glasbena šola«, opazimo, da se beseda »šola« veže s predlogi »v«, »na« in »iz« ter z glagoloma »obiskovati« in »hoditi«.

Slika 11: Seznam kolokacijskih kandidatov za besedo »šola«

	Freq	T-score	MI	log likelihood
p/n osnoven	73691	271.129	9.678	894168.702
p/n	312764	448.172	2.332	786973.915
p/n v	134411	342.988	3.955	533342.626
p/n srednji	33047	181.500	9.302	375551.303
p/n biti	117376	271.567	2.290	212203.900
p/n in	71871	236.671	3.093	192699.295
p/n na	56885	217.039	3.474	177975.424
p/n glasben	15912	125.513	7.647	139396.472
p/n za	36874	169.609	3.099	96212.844
p/n učenec	10483	101.941	7.844	94726.764
p/n visok	13351	113.839	6.081	87152.607
p/n vrtec	7968	88.956	8.179	75908.295
p/n Srednje	5881	76.619	10.124	75354.699
p/n podružničen	4043	63.541	10.513	55452.844
p/n ravnatelj	5180	71.806	8.761	53934.434
p/n iz	15585	115.173	3.691	51614.723
p/n obiskovati	5122	71.353	8.381	50322.588
p/n pomožen	3860	62.075	10.173	49837.595
p/n športen	7113	82.827	5.802	43572.714
p/n razred	5745	75.081	6.728	42610.997
p/n šola	7686	85.308	5.214	40886.748
p/n z	23084	123.335	2.409	40592.149
p/n hoditi	4811	68.777	6.892	36788.604
p/n kmetijski	5107	70.452	6.143	33673.995

Za podrobnejše leksikografske študije je vsekakor najprimernejše orodje SketchEngine, saj poleg možnosti izdelave seznama kolokacij preko konkordančnika omogoča tudi dodatno funkcijo, ki je ne vsebuje nobeno drugo tovrstno orodje, to so besedne skice [*Word Sketches*]. S funkcijo *Word Sketch* lahko še podrobneje kot s pregledom konkordanc proučujemo rabo in pomen neke besede. Besedne

skice temeljijo na vnaprej pripravljenih tipičnih skladijskih vzorcih za slovenščino, s pomočjo katerih se izdelajo neke vrste izvlečki vedenja iskane besede v korpusu (Krek in Kilgarriff 2006). Ti izvlečki so zelo koristni za prepoznavanje posameznih pomenov večpomenske besede, kolokacij, v katerih nastopa, najpogostejših predlogov, s katerimi se veže ipd., in tako predstavljajo visoko dodano vrednost zbranega korpusnega gradiva.

Primer besednih skic za besedo »sol« iz korpusa FidaPLUS vsebuje Slika 12. Prvi vzorec vsebuje pridevnike, ki se tipično pojavljajo pred besedo »sol«. Že iz teh pridevnikov lahko razberemo dva pomena besede »sol«: v enem pomenu mislimo na dodatek k prehrani, v drugem pa na kemijsko spojino. Drugi vzorec vsebuje glagole, ki se pojavljajo v zvezi »x namesto soli«, tretji in četrti vzorec vsebujeta glagole in samostalnike, ki se pojavljajo v zvezi »x s soljo« in »x brez soli«, peti vzorec pa besede, ki se pojavljajo v zvezi »sol in x«. Definiranih vzorcev za besedne skice je še veliko več, s prikazanimi smo želeli le ponazoriti uporabo besednih skic za leksikografsko delo. Pri tem je treba poudariti, da je zaradi statističnega pristopa, na katerem funkcija temelji, kvaliteta izdelanih besednih skic močno odvisna od velikosti našega korpusa; večji kot je korpus, bolj uporabne in zanesljive bodo izdelane besedne skice.

Slika 12: Besedne skice za besedo »sol«

sol Fida PLUS 620m freq = 3514

a modifier	4776	1.0	prec namesto-d	24	17.3	prec z-d	3369	11.7	prec brez-d	94	5.8	coord	9745	3.6
kuhinjski	424	72.83	uporabljati	5	13.26	začiniti	2005	102.44	juha	14	30.25	poper	3390	111.74
jodiran	69	68.78				natreti	230	73.35	biti	32	18.5	sveže	533	72.17
morski	614	65.87				potresti	107	43.77	ostati	5	9.92	sladkor	407	54.13
kalijev	82	57.06				kopel	51	36.7				ester	54	49.12
kamen	98	54.91				posuti	38	35.07				kis	132	45.61
kopalen	116	53.07				zmešati	60	31.68				kajenski	43	44.31
rudninski	72	52.16				posipati	24	31.56				kvas	60	42.27
Schüsslerjev	22	52.05				zdrgniti	12	24.36				pesek	125	40.98
kalcijev	67	48.73				razžvrkljati	9	22.75				kumina	39	38.65
mineralen	116	47.19				posipanje	8	23.06				moka	98	34.4

Podobno deluje funkcija *Sketch Diff*, ki namesto besednih skic za eno samo besedo pripravi izvleček podobnosti in razlik rabe dveh podobnih besed (npr. »območje« in »cona«). Ta funkcija je zelo koristna pri iskanju razlik med zelo podobnimi besedami oz. približnimi sinonimi. Vzorci, pogostejši za prvo besedo, so obarvani svetlo sivo, vzorci, v katerih pogosteje nastopa druga beseda, pa temno. Posebej so navedeni vzorci, ki se pojavljajo samo s prvo oziroma samo z drugo besedo. Primer razlikovalnih skic za pridevnika »močen« in »krepek« vsebuje Slika 13. Iz njih

lahko razberemo, da pogosteje rečemo »krepka zaušnica« kot »močna zaušnica«, po drugi strani pa pogosteje uporabljamo »močan sunek« kot »krepek sunek«. Iz vzorcev, ki so značilni samo za enega od obeh pridevnikov, pa razberemo, da govorimo o »gospodarsko, finančno in številčno močnih« državah ipd., po drugi strani pa poznamo »krepko pisavo, črke in tisk«.

Slika 13: Razlikovalne skice za pridevnika »močen« in »krepek«

Home Concordance Word List Word Sketch Thesaurus Sketch-Diff												
močen/krepek preloaded/fidaplust2 freq = 204357/6979												
Common patterns												
močen	6.0	4.0	2.0	0	-2.0	-4.0	-6.0	krepek				
adj_modified	43407	763	18.2	10.7				modifies	149461	5289	4.5	5.3
dovolj	3473	62	73.1	37.2				zaušnica	27	80	21.2	56.0
zelo	6716	25	63.9	16.3				sunek	761	8	54.3	14.1
izredno	1578	10	63.3	17.1				postava	1227	71	51.4	34.0
tako	7255	44	59.2	19.5				udarec	1196	58	47.1	28.9
precej	1218	42	48.4	29.3				požirek	12	51	8.0	39.6
nekaj	287	106	29.2	44.6				argument	547	9	38.3	11.4
dokaj	458	8	43.3	15.5				juha	72	103	12.4	38.3
telesno	171	12	41.9	26.0				dedec	11	30	11.9	38.0
vedno	1284	28	40.5	20.1				možak	13	40	10.0	37.9
nekoliko	475	14	36.2	17.9				stisk	57	46	21.1	37.4
								coord	19777	869	1.1	1.6
								zdrav	245	104	36.2	45.8
								šibek	254	8	44.7	16.6
								velik	1140	19	31.1	9.1
								postaven	26	11	24.1	26.3
								visok	243	20	22.5	15.2
								dolg	174	10	21.8	11.0
								močen	58	21	12.9	19.2
								lep	106	9	17.7	10.9
								mlad	60	17	9.3	14.3
									310	13	13.7	6.1

ZAKLJUČEK

V tem poglavju smo predstavili izhodišča za gradnjo in analizo korpusov za prevodoslovne raziskave. Po pregledu temeljnih pojmov korpusnega jezikoslovja smo se posvetili vrstam korpusnih raziskav v prevodoslovju in njihovih namenih ter razpravljali o načelih gradnje reprezentativnih specializiranih korpusov. Predstavili smo tudi različne ravni procesiranja izdelanih korpusov, s katerimi omogočamo čim učinkovitejše izkoriščanje zbranih podatkov. Nato smo opisali pristope korpusne analize za različne tipe prevodoslovnih raziskav ter predstavili računalniška orodja za kvantitativno in kvalitativno analizo eno- in večjezičnih korpusov. Pri uporabi računalniških orodij je treba poudariti, da zaradi avtomatizacije zbiranja in obdelave korpusa, pa tudi zaradi statistično zasnovanih funkcij lahko prihaja do napak, zato moramo biti nanje pozorni in jih iz analize izločati. Prav tako je zelo pomembno, da smo z izdelavo konkordanc, besednih seznamov in drugih izvlečkov korpusnih podatkov naredili šele prvi korak v svoji raziskavi in da je ključna predvsem njihova interpretacija. Kvalitetna korpusna analiza in računal-

niškopodprto luščenje informacij iz korpusov sta nujna za znanstveno potrjevanje izbranih raziskovalnih tez, vendar še zdaleč ne zadoščata, zato jima mora slediti faza interpretacije, vrednotenja in preverjanja rezultatov.

Bibliografija

- Atkins, Sue, Jeremy Clear in Nicholas Oster, 1992: Corpus Design Criteria. *Literary and Linguistics Computing* 7/1. 1–16.
- Baker, Mona, 1993: Corpus Linguistics and translation studies: Implications and applications. Baker, Mona, G. Francis in E. Tognini-Bonelli (ur.): *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam: John Benjamins. 17–45.
- Baker, Mona, 1995: Corpora in Translation Studies. *An Overview and Suggestions for Future Research, Target* 7(2). 223–43.
- Baker, Mona, 1996: Corpus-based translation studies: The challenges that lie ahead. Somers, Harold (ur.): *Terminology, LSP and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 175–186.
- Biber, Douglas, 1993: Representativeness in Corpus Design. *Literary and Linguistic Computing* 8/4. 243–257.
- Biber, Douglas, Conrad, Susan in Reppen, Randi, 1998: *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christ, Oliver. 1994: *A modular and flexible architecture for an integrated corpus query system*. COMPLEX'94, Budimpešta.
- Corpas Pastor, Gloria in Seghiri, Miriam, 2007: Specialized Corpora for Translators: A Quantitative Method to Determine Representativeness. *Translation Journal*, št. 11/3, <http://accurapid.com/journal/41corpus.htm>. (Dostop 7. 9. 2009)
- Dickinson, Marcus, 2009: Študijska gradiva za seminar Corpus Linguistics, University of Indiana, <http://jones.ling.indiana.edu/~mdickinson/09/615/>. (Dostop 7. 9. 2009)
- Erjavec, Tomaž, 1997: Računalniške zbirke besedil. *Jezik in Slovastvo*, 42/2–3. 81–96.
- Erjavec, Tomaž, 2003: Označevanje korpusov. *Jezik in slovastvo*. 48/3–4, 61–76.
- Erjavec, Tomaž, Camelia Ignat, Bruno Pouliquen in Ralf Steinberger (ur.), 2005: Massive multi-lingual corpus compilation: Acquis Communautaire and totale. *Proceedings of the 2nd Language & Technology Conference*, April 21–23, 2005, Poznan, Poland. 32–36.
- Eskola, Sari, 2004: Untypical frequencies in translated language. Mauranen, Anna in Pekka Kujamäki (ur.) *Translation Universals – Do They Exist?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 83–99.
- Gorjanc, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit.

- Hiemstra, Djoerd, 1998: Multilingual domain modeling in Twenty-One: Automatic creation of a bidirectional translation lexicon from a parallel corpus. Coppen, Peter-Arno, Hans van Halteren in Lisanne Teunissen (ur.): *Proceedings of the eighth CLIN meeting*. 41–58.
- Kenny, Dorothy, 2001: *Lexis and Creativity in Translation: A corpus-based study*. Manchester: St Jerome.
- Kilgarriff, Adam, 2001: Comparing Corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*, 6 (1). 1–37.
- Kožuh, Boris, 2008: *Statistične metode v pedagoškem raziskovanju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Krek, Simon, Kilgarriff, Adam, 2006: Slovene Word Sketches. *Zbornik konference ISJT06 (Jezikovne tehnologije)*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan.
- Laviosa, Sara, 2002: *Corpus-based Translation Studies: Theory, Findings, Applications*. Amsterdam: Rodopi.
- Leech, Geoffrey, 2004: Adding Linguistic Annotation. Wynne, Martin (ur.): *Developing Linguistic Corpora: a Guide to Good Practice*. Oxford: Oxbow Books. 17–29. <http://ahds.ac.uk/linguistic-corpora/> (Dostop 14. 8. 2009).
- McEnery, Tony in Andrew Wilson, 2001: *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Och, Franz Josef in Hermann Ney, 2003: A Systematic Comparison of Various Statistical Alignment Models. *Computational Linguistics*, 29/1. 19–51.
- Olohan, Maeve, 2004: *Introducing Corpora in Translation Studies*. London: Routledge.
- Quirk, Randolph, 1992: On Corpus Principles and Design. Svartvik, Jan (ur.) *Directions in Corpus Linguistics. Proceedings of Nobel Symposium 82, Stockholm, 4–8 August 1991*, Berlin/NewYork: Mouton de Gruyter. 457–469.
- Sinclair, John, 2003: *Reading Concordances: An Introduction*. London: Longman.
- Sinclair, John, 2005: Corpus and Text – Basic Principles. Wynne, Martin (ur.) *Developing Linguistic Corpora: a Guide to Good Practice*. Oxford: Oxbow Books. 1–16. <http://ahds.ac.uk/linguistic-corpora/> (Dostop 14. 8. 2009).
- Stubbs, Michael, 2001: *Words and Phrases*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Stubbs, Michael, 2002: Two quantitative methods of studying phraseology in English. *International Journal of Corpus Linguistics*. 7, 2. 215–44.
- Tiedemann, Jörg, 2003: *Recycling Translations – Extraction of Lexical Data from Parallel Corpora and their Application in Natural Language Processing*. Doktorska disertacija, *Studia Linguistica Upsaliensia* 1.
- Tognini-Bonelli, Elena, 2001: *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Toury, Gideon, 1995: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Tymoczko, Maria, 2000: Translation and political engagement: Activism, soci-

al change and the role of translation in geopolitical shifts. *The Translator* 6. 23–27.

Vintar, Špela, 2008: Corpora in Translation: A Slovene Perspective. *Journal of Specialized Translation*, Issue 10. http://www.jostrans.org/issue10/art_vintar.php

Raziskovanje govorjenega jezika

Jana Zemljarič Miklavčič

The present chapter focuses on spoken language, or more precisely, spontaneous speech. Spoken language is a topic explored by a subfield of translation studies: in this context, it is necessary to use an established research and terminological framework. In the past, spoken language was neglected by traditional linguistic research which centred above all on written language, a language variety considered to be of high status and culturally prestigious. A change in the perspective in recent decades meant that the linguistic approach changed as well. Interest in spoken language has been growing and technological advances have greatly improved the research methodology. It is the purpose of this chapter to provide an introduction and a more detailed definition of the subject for those researchers who wish to deal with spoken language in the context of translation studies. A further purpose is to present the possibilities and limitations in spoken language data collection and various approaches used in transcribing speech and non-speech events.

Ključne besede: govorjeni jezik, spontani govor, govorni korpusi, zapisovanje govora, (ne)standardni jezik

V pričujočem poglavju se podrobneje ukvarjamo z govornim jezikom oziroma s spontanim govorom. Prevodoslovje se namreč v določenem delu svojih raziskav ukvarja tudi z govornim jezikom, za kar potrebuje izdelan znanstveni oz. terminološki aparat. Govorjeni jezik je bil tradicionalno zanemarjeno področja jezikoslovnega raziskovanja, v nasprotju s pisnim jezikom, ki je bil kulturno in statusno prestižna vrsta. Spremenjena jezikoslovna filozofija zadnjih desetletij je ta pogled spremenila, zanimanje za govorni jezik med raziskovalci raste, s tehnološkim razvojem pa so se bistveno izboljšale tudi možnosti za njegovo raziskovanje. Namen poglavja je raziskovalcem, ki se bodo v okviru prevodoslovnih študij ukvarjali z govornim jezikom, približati in podrobneje definirati predmet opazovanja, predstaviti možnosti in omejitve pri zbiranju gradiva ter različne načine zapisovanja govora in dogodkov, ki spremljajo govor.

V uvodnem delu je na kratko predstavljeno raziskovanje govornega jezika na Slovenskem; pozornost je usmerjena predvsem na raziskave, ki glede na obravnavano gradivo, metodologijo in filozofijo pomenijo nov pristop v raziskovanju govorne slovenščine. Predstavljen je pomen govornih korpusov in nekateri najbolj znani referenčni govorni korpusi. Sledi obravnava temeljnih pojmov in razmislek o možni taksonomiji govornih besedil. Nadaljevanje je posvečeno problematiki zapisovanja govornega jezika in s tem povezane avtentičnosti govora. V zadnjem delu razprave so predstavljene nekatere možnosti za analizo govornega jezika, ki jih je omogočil *Učni korpus govorne slovenščine*, skupaj s poskusom interpretacije izluščenih podatkov. Celovitejši opis govorne slovenščine zaenkrat ostaja še stvar prihodnosti.

1. RAZISKOVANJE GOVORJENEGA JEZIKA NA SLOVENSKEM

Za raziskave govornega jezika v preteklosti je bilo značilno, da so opazovale predvsem odstopne od knjižne norme (kadar ni šlo za dialektološke študije). Na tak način je govorni jezik obravnavan tudi v osrednjih jezikovnih priročnikih: opis »splošno- in knjižnopogovornega jezika« ter »pokrajinskih pogovornih jezikov« v *Slovenski slovnici* obsega osem strani (Toporišič 2000⁴: 16–23), kar predstavlja približno 1 odstotek cele slovnice; razmerje nazorno kaže, kakšen delež je bil govornemu jeziku, ki predstavlja večji del človeške komunikacije, dodeljen znotraj temeljnega jezikovnega opisa. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* so besede, ki so jih leksikografi prepoznali kot neknjižne, označene s kvalifikatorji, ki »kažejo na normo knjižnega jezika ali opozarjajo na razmerje do nje« (SSKJ I, XVIII): npr. stilno-plastni (*nar.*, *pog.*, *nizje pog.*), ekspresivni (*nizko*, *vulg.*) in posebni normativni (*neprav.* in *neustal.*).³⁶ Tudi SP 2001 vrednoti besedišče

³⁶ Kvalifikator *pog.* ima 3344 izrazov ali posameznih pomenov (npr. a, adijo, aja, apezejevec, arduš, baby itd.), od tega 543 kvalifikator *nizje pog.* (med njimi afna, bolovati, britof, cagavec, džumbus, fentati, fris itd.). Z *nizko* je označenih okrog 200

s številnimi kvalifikatorji, ki so razvrščeni v naslednje skupine: *socialnozvrstni*, *funkcijskozvrstni*, *čustvenostni*, *časovni*, *pogostnostni*, uvedene pa so tudi splošne normativne oznake *prepovedano*, *nepravilno* in *odsvetovano*.³⁷

Med starejšimi razpravami poskus celovitejše obravnave govornega jezika predstavlja razprava *Vprašanja govornega jezika* (Pogorelec 1965). Avtorica se dotakne vseh jezikovnih ravnin, pa tudi okoliščin oz. situacijskega konteksta ter odnosa med govorniki, zaradi omejenih tehničnih možnosti pa razprava ostaja bolj ali manj na ravni hipotetičnega razmisleka. Med odmevnejše razprave v zadnjem desetletju sodijo *Govor celjskega predmestja Gaberje* (Škofic-Guzej 1998), *Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih* (Pogorelec 1998), *Govorjeni knjižni jezik v televizijskih dnevnoinformativnih oddajah* (Verovnik 2004), *Nekateri vidiki zvrstnosti govornega diskurza s stališča poslušalca* (Vogel 2004), *Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti* (Tivadar 2004) in druge. Novejše raziskave izkoriščajo sodobne možnosti raziskovanja; tako npr. Vitez in Zwitter Vitez (2004) z računalniškimi orodji raziskujeta prozodične lastnosti spontanega govora. Korak naprej predstavljata tudi doktorski disertaciji, ki temeljita na gradivu, posnetem posebej za namen raziskav, pri transkribiranju posnetkov pa ohranjata specifične (tudi fonetične in deloma prozodične) lastnosti govora; to sta *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru)* Mojce Smolej (2006) in *Analiza diskurza kot podpora sistemom strojnega simultanege prevajanja govora* Darinke Verdonik (2006).³⁸ Uveljavitev korpusnega pristopa pri raziskovanju govornega jezika je predstavljena v monografiji *Govorni korpusi* (Zemljarič Miklavčič 2008a), s fonetičnimi značilnostmi govornega jezika se ukvarja disertacija *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govornem knjižnem jeziku* (Tivadar 2008), širši humanistični pogled na govorni jezik (poleg jezikoslovnega) pa predstavljajo *Spisi o govoru* (Vitez (ur.) 2008).

Kljub naraščajočemu številu in vplivu razprav s področja govornega jezika pa o celostnem opisu govornega jezika, posebej spontanega govora, v slovenščini zaenkrat še ne moremo govoriti; ta bo predvidoma lahko nastal šele na podlagi referenčnega govornega korpusa.

izrazov oz. pomenov (aufbiks, baba, crkavati, debeloritnik itd.), *neprav.* 27 (tu gre predvsem za skladenjske zveze - brez da, izgubiti na privlačnosti/vrednosti, delovno mesto, za katerega je potrebno ..., upravljati s skladom itd.).

³⁷ *Prepovedano*, npr. Rebulin (nam. Rebulov), *nepravilno*, npr. toliko, gospej (nam. toliko, gospe) in *odsvetovano*, npr. dvomiti v ... (nam. dvomiti o ...).

³⁸ Kasneje monografija - *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru* (Verdonik 2007).

2. VLOGA KORPUSOV PRI RAZISKOVANJU GOVORJENEGA JEZIKA

Kljub temu, da je korpusni pristop v jezikoslovju dandanes najširše priznan, ga vsi raziskovalci ne razumejo na enak način. T. i. *delni korpusni pristop* metodo korpusne analize uporablja samo kot podporo tradicionalnemu strukturalističnemu jezikoslovju, korpusnega jezikoslovja pa ne vidi kot samostojne jezikoslovne vede z lastnim teoretičnim izhodiščem (Gorjanc 2005: 185). Nasprotno *popolni korpusni pristop* uporabo korpusa narekuje neodvisno od uveljavljenih jezikoslovnih teorij in interpretacij; pri tovrstnem razumevanju korpusnega jezikoslovja »opazovanje jezikovnih podatkov vodi v oblikovanje hipotez, nadalje v posploševanje in nazadnje v oblikovanje teoretičnih stališč oz. trditev« (Tognini-Bonelli 2001: 85). Vloga jezikoslovca v tem procesu je neizpodbitna: v vseh fazah sodeluje s svojim znanjem, izkušnjami in zmožnostjo interpretiranja (ibid.). Glede na to, da gre pri opisovanju govornega jezika za celostno dokaj neraziskano področje, je bil popolni korpusni pristop v številnih jezikovnih skupnostih prepoznan kot najboljša pot raziskovanja – v filozofskem in metodološkem pogledu. V tem smislu je treba razumeti tudi Teubertovo ugotovitev, da »je analiza govornega jezika tista, ki je prva zasidrala korpusno jezikoslovje kot disciplino, samostojno tudi v svoji teoretični težnji« (Teubert 1999). Tako je bil že najstarejši govorni korpus London-Lund (*London-Lund Corpus*), ki nastal na podlagi korpusa *Survey of English Usage* (SEU), namenjen za preučevanje govornega in pisane britanske angleščine odraslih govorcev in je služil kot vir za slovnico angleškega jezika *A comprehensive grammar of the English language* (Quirk et al. 1985).

Govorni korpusi so elektronske zbirke transkribiranih posnetkov (predvsem) spontanega govora; s specifično metodologijo gradnje se oblikujejo kot podkorpusi referenčnih korpusov (govorni komponenti *BNC*, *The Bank of English*), lahko pa tudi kot samostojni korpusi (*Nizozemski govorni korpus*, *Švedski govorni korpus*). Referenčni govorni korpusi so namenjeni predvsem opazovanju skladenjsko-leksikalnih jezikoslovne lastnosti, prozodičnih pa le, če je korpus ustrezno označen. Korpusi za potrebe fonetično-fonoloških raziskav nastajajo drugače, do nedavnega predvsem kot studijski posnetki, zajemajo pa največkrat samo izbrane (in prebrane) stavke; imenujemo jih korpusi govora ali *govorne zbirke* (Gorjanc 2005, 8).

Za razvoj govornih korpusov so bila odločilna osemdeseta in prva polovica devetdesetih let; v tem času so bili zgrajeni veliki govorni korpusi in oblikovane delovne skupine, ki so načrtovale enotno označevanje korpusov. Najprej so nastali korpusi za vse različice angleškega jezika (britansko, ameriško, mednarodno), nato pa so začeli nastajati govorni korpusi tudi za druge jezike, poleg že omenjenih tudi govorna komponenta *Češkega nacionalnega korpusa*, *C-ORAL-*

ROM (korpusni paket francoščine, italijanščine, španščine in portugalščine) in drugi. Med vsemi naštetimi je bil Britanski nacionalni korpus v devetdesetih letih najplivnejši referenčni vir za gradnjo korpusov; s svojimi načeli gradnje in industrijskimi razsežnostmi produkcije je postavil temelje novemu obdobju gradnje govornih korpusov. Vendar pa je mlajšim načrtovalcem korpusov časovni zaostanek petih ali desetih let prinesel tudi veliko tehnološko prednost: napredek jezikovnih tehnologij v tem obdobju je omogočil sinhronizacijo zvočka in transkripcij. V tem smislu za naprednejšega danes npr. velja Nizozemski govorni korpus: po velikosti je primerljiv z govorno komponento BNC (8-10 milijonov besed); raznovrstne oznake, od ortografske do fonetične in prozodične transkripcije, oblikoskladenjske in skladenjske oznake, poleg tega pa še sinhroni dostop do zvočnih posnetkov pa nizozemski korpus trenutno uvrščajo med vodilne govorne korpuse na svetu.

V zadnjem desetletju je bila potreba po izdelavi govornega korpusa za slovenščino večkrat izražena. Na to so opozarjali sestavljalci prvega referenčnega korpusa FIDA (1998), pobude za gradnjo pa so prihajale tudi s strani drugih jezikoslovnih in sorodnih vej, npr. dialektologije, analize diskurza in govornih tehnologij. Za raziskovanje govora je bil v letih 2004–2009 dostopen *Učni korpus govorne slovenščine*, ki je nastal v okviru doktorskega študija na Univerzi v Bergnu na Norveškem.³⁹ Kljub omejenemu obsegu je bilo s pomočjo korpusa mogoče opazovati številne značilnosti govornega jezika, posebej tiste z visoko frekvenco pojavljanja. Rezultatov analiz zaradi neuravnoteženosti in relativno majhnega obsega korpusa ni mogoče posploševati na govor v slovenščini kot celoto, lahko pa na njih gradimo hipoteze, ki jih bo mogoče preverjati na referenčnem korpusu. Gradivo in opisi govornega jezika, ki bodo uporabljeni v nadaljevanju razprave, so sestavni del *Učnega korpusa govorne slovenščine*.

Leta 2008 so bila v okviru projekta *Sporazumevanje v slovenskem jeziku* (2008–2013)⁴⁰ zagotovljena sredstva za izgradnjo referenčnega govornega korpusa slovenščine v obsegu 1 milijon besed, s čimer so bili natanko desetletje po prvem pozivu izpolnjeni pogoji za začetek gradnje. Trenutno poteka snemanje, transkribiranje in označevanje posnetkov na celotnem območju, kjer se strnjeno govori slovenski jezik. Gradnja korpusa ima tri osnovne cilje:

- zajeti vzorčne primere različnih govornih besedil v različnih situacijah,
- zajeti govorna besedila demografsko reprezentativnega vzorca govorcev,
- zajeti predvsem tiste govorne situacije, v katerih so uporabniki jezika najpogosteje produktivno-receptivno udeleženi.

³⁹ *Učni korpus* je podrobneje opisan v Zemljarič Miklavčič 2008a; zaradi težav s strežnikom na Univerzi v Bergnu korpus od junija 2009 ni več dostopen.

⁴⁰ <http://www.slovenscina.eu/Vsebine/Sl/Domov/Domov.aspx>

Referenčni govorni korpus za slovenščino bo javnosti predvidoma dostopen konec leta 2010, predstavlja pa samo enega izmed delnih ciljev projekta; skupaj z nadgrajenim referenčnim korpusom pisnega jezika naj bi služil kot izhodišče za prenovo temeljnih jezikovnih priročnikov, in sicer slogovnega priročnika, leksikalne baze in pedagoške korpusne slovnice.

Čeprav so govorni korpusi postali temeljni vir za raziskovanje govornega jezika, pa pri analizi govornih besedil nikakor ne smemo pozabiti na pomen celih besedil. Posamezne pojave lahko namreč raziskujemo predvsem ali samo na ravni besedila, npr. nekatera kohezivna sredstva, ponavljanja, popraviljanja, prozodične lastnosti, prekrivni govor in drugo. V tem smislu je ob gradnji govornega korpusa smiselno načrtovati tudi zbirko besedil, dostopnih v avtentični in transkribirani obliki, saj se na ta način izognemo podvojenemu zbiranju gradiva. Razmerje med besedilom in korpusom na zanimiv način vzpostavlja Tognini Bonelli (2001: 3). Ugotavlja, da korpusno analizo lahko razumemo kot raziskovanje jezika, kakor je realiziran v besedilih. To pomeni, da korpusno jezikoslovje izhaja iz istih predpostavk kot besediloslovje (besedilo je glavni nosilec pomena); kljub temu gre za dva pristopa k raziskovanju, ki se razlikujeta v več pogledih:

BESEDILO	KORPUS
beremo kot celoto	beremo kot fragment
beremo horizontalno	beremo vertikalno
beremo zaradi vsebine	beremo zaradi vzorcev
beremo kot enkratni dogodek	iščemo ponavljajoče se dogodke
beremo kot individualno dejanje	beremo kot primere družbene prakse
je primer <i>parole</i>	omogoča vpogled v <i>langage</i>
je koherenten komunikacijski dogodek	je nekoherenten komunikacijski dogodek

Slika 1: Besedilo in korpus (Tognini Bonelli 2001: 3)

Za raziskovanje govornega jezika sta, enako kot velja za pisni jezik, pomembna oba pristopa.

Zbiranje gradiva pri raziskovanju govornega jezika poteka v dveh korakih: najprej snemanje, nato zapis posnetega gradiva. Ob tem se zastavlja vprašanje avtentičnosti: zavedanje govorcev, da se njihovo govorenje snema, zagotovo vpliva na njihovo produkcijo; najbolj avtentične posnetke govora bi dobili, če bi snemali brez vednosti govorcev. To žal ni mogoče, saj je tajno snemanje pri nas (in podobno tudi drugod) prepovedano in kaznivo.⁴¹ Na podlagi posnetkov spontanega govora, narejenih za Učni korpus govornega slovenščine, in nekaterih tujih

⁴¹ Kazenski zakonik RS (KZ-UPB1), <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200495&stevilka=4208>.

izkušenj lahko sklepamo, da govorniki dokaj hitro pozabijo na mikrofonski in govorniški popolnoma neobremenjeni, sem ter tja pa se na mikrofonski spet spomnijo, kar je razvidno iz njihovih reakcij. Zaradi zakonskih določil moramo biti pripravljeni na to, da pri analizi govornega jezika nikoli (vsaj zaenkrat) ne bomo razpolagali s stoddostno avtentičnim gradivom – v tem smislu je torej spontani govor za raziskovalce neulovljiv.

3. VRSTE GOVORJENIH BESEDIL

Z naraščanjem zanimanja za raziskovanje govornega jezika se utrjuje, deloma pa tudi na novo vzpostavlja izrazoslovje obravnavanega področja. *Govorjeni jezik* nam pomeni vrsto jezika, ki jo definira prenosnik, torej tisto, kar govorimo oz. slišimo, v nasprotju s pisnim jezikom. Vendar ta definicija ni dovolj natančna: opredeliti se je treba tudi do stopnje spontanosti govora. Kadar govorimo o govornem jeziku, pogosto mislimo na *spontani govor*, pri čemer gre lahko za različne stopnje spontanosti, od povsem nepripravljenega do pripravljenega govora. Branjen besedil v tem smislu ne razumemo kot govorni jezik, saj gre samo za oralizacijo pisnega jezika. Kot enoto govornega jezika pogosto uporabljamo izraz *govorjeno besedilo*, nekateri tudi *govorjeni diskurz* (npr. Verdonik 2006); govorno besedilo mora, enako kot pisno besedilo, zadostiti sedmim merilom tekstualnosti (de Beaugrande in Dressler 1981, 3).

V nasprotju z razmeroma enotnim knjižnim jezikom obstajajo številne podobe govornega jezika. Razlike nastanejo po eni strani zaradi demografskih značilnosti govorcev, npr. regijske pripadnosti, starosti in izobrazbe; ti dejavniki dokazano vplivajo na razlike v govoru. Vsak posameznik lahko znotraj svojih demografskih okvirov producira različne oblike govornega jezika – glede na okoliščine sporočanja, odnos do sogorcev, prenosnik, namen in drugo. Govorjena besedila se tako razlikujejo vsaj glede na:

- stopnjo spontanosti: spontani, pripravljeni, brani govor,
- število govorcev: monolog, dialog, multilog,
- okoliščine: javno, zasebno, uradno, neuradno
- govorni položaj: formalni, neformalni,
- prenosnik: osebni stik, telefon, mediji, internet
- namen besedila.

Posameznih besedil ni vedno lahko uvrstiti v posamezno kategorijo, saj so meje med njimi zabrisane. Kategorija *uradno/neuradno* se ne prekriva s pojmom *javno/zasebno*, saj imamo uradna in neuradna besedila tako znotraj javnih kot znotraj zasebnih besedil. V slovenskem jezikoslovju na podoben razmislek naložimo pri novejši klasifikaciji zvrsti govornih besedil (Vogel 2004: 461), kjer

avtorica razlikuje med “javnimi govornimi nastopi, javnimi pogovori (pogovori pred javnostjo), uradnimi zasebnimi pogovori in neuradnimi zasebnimi pogovori.” Da je definicija javnega/zasebnega v govoru nujno potrebna, ne pa tudi zadostna, potrjuje tudi Kranjc (1996/97: 308): »Poleg javnosti/zasebnosti je treba upoštevati tudi družbeno distanco med sogovorcema, njuno starost in to, ali sta prijatelja ali le bežna znanca, skratka, pozorni moramo biti na sociolingvistične danosti /.../.« Avtorica v bistvu govori o formalnem in neformalnem govornem položaju znotraj javnega in zasebnega govora, z drugimi besedami: »Govorne položaje ločujemo na formalne in neformalne. V obeh vrstah govornih položajev pa se lahko odvija javni ali zasebni diskurz« (ibid.).

Razmerje med govorcema pogosto označujemo z izrazoma *formalno/neformalno*. Formalnost/neformalnost govornega položaja po Kranjc (1996/1997: 309) določa “socialna razdalja med govorcema ter njun status in vloga v družbi.” Sigley v študiji o formalnosti besedil (1997: 206–208) pojasnjuje, da pojem formalnosti lahko razumemo kot situacijski kontekst (tu lahko opazujemo vzrok), lahko pa gre za jezikovno dejstvo (tu opazujemo jezikovno izbiro, ki je posledica situacijske formalnosti, pri nas npr. *vikanje*). Obenem velja, da jezikovni podatki ne merijo oz. ne izkazujejo vedno ustrezno formalnosti situacije, in obratno, na podlagi formalnosti situacije ne moremo zanesljivo predvidevati, kakšne učinke bo imela na jezik govorcev. Sigley nadalje navaja situacijske dejavnike, ki vplivajo na stopnjo formalnosti:

Formalno		Neformalno
visoka, pomembna	<i>družbena vrednost dogodka</i>	nizka, nepomembna
vnaprej določena	<i>struktura govornega dogodka</i>	prosta
javno, institucionalno	<i>okolje</i>	domače, zasebno
tujci socialne vloge	<i>udeleženci, odnos, vloge</i>	intimen odnos, individualne osebe
informativni	<i>namen dogodka</i>	interakcija
abstraktna, specifična, vnaprej določena	<i>tema</i>	zasebna, splošna, nedoločena

Slika 2: Situacijski dejavniki formalnosti (Sigley 1997: 209)

Gre za zapleten preplet mehanizmov, ki jih nezavedno pregledujejo človeški možgani, ko se človek odloča za izbiro jezikovnih sredstev. Kar zadeva slovensko jezikovno situacijo, lahko k Sigleyjevi shemi dodamo vsaj še en demografski dejavnik – starost udeležencev; ta v še tako neformalnih okoliščinah lahko vpliva na izbiro formalnega jezikovnega sredstva – vikanja. Vprašanje je, v kolikšni

meri se med seboj prekrivajo pojmi *uradno/neuradno* in *formalno/neformalno*; v slovenski jezikoslovni teoriji, kot smo videli, ni enotnega pojmovanja teh izrazov. Načeloma naj bi uradne okoliščine pogojevale večjo mero formalnosti govora, neuradne okoliščine pa ravno nasprotno. Obenem pa vemo, da v realnem govoru ni vedno tako: analize empiričnega gradiva bodo lahko pokazale, kdaj in kakšna so odstopanja, morda pa tudi, na kakšen način odstopanja vplivajo na sporazumevanje.

Posebno problematiko predstavlja *segmentiranje* govornih besedil. Večina pisnih (knjižnih) besedil je strukturiranih po standardiziranih načelih in jih lahko razdelimo na manjše enote, kot so poglavja, odstavki, povedi in stavki. Naslovi, ločila in različna tipografska orodja še nadalje strukturirajo pisna besedila in jim dajejo prepoznavno obliko. Popolnoma drugače pa je pri govornih besedilih: tu gre za bolj ali manj strnjen dogodek v času, ki ga je težko razdeliti na manjše enote. Segmentacija govornih besedil poteka na podlagi prozodičnih lastnosti govora, bodisi na podlagi tonskih enot ali pa zgolj premorov v govoru in menjav govorcev. V zvezi z enoto govora najpogosteje govorimo o *izjavi*: »Praviloma gre za enoto govora, izgovorjeno med premoroma, običajno tudi med vdihom govornika« (Verdonik 2006: 50). Tako definirana izjava je predvsem prozodična enota govora, kljub temu pa je pogosto tudi »skladenjsko-semantično zaokrožena enota« (ibid.), čeprav to ni pogoj. Vitez in Zwitter Vitez (2004: 8) ob analizi spontanega govora ugotavljata, da je »opredelitev analiziranih govornih enot v osnovi usklajena z negramatikalnimi.« *Izjava* kot najmanjša enota spontanega govora je torej prozodična in ne nujno skladenjsko-semantična enota.

4. ZAPISOVANJE GOVORJENIH BESEDIL

Tudi naslednji korak pri zbiranju gradiva za analizo govornih besedil, zapis govora, predstavlja svojevrstno problematiko na različnih ravneh. Temeljno vodilo zapisovalcev govora bi moralo biti ohranitev čim več značilnosti govornega jezika. Obstajajo različne vrste transkripcij in raziskovalci se med njimi odločajo glede na vrsto in namen raziskave: kogar zanimajo predvsem ponavljajoči se (skladenjski) vzorci v jeziku, pogostnost pojavljanja ter pomeni besed, ne bo potreboval fonetične transkripcije, ampak bo zanj bolj pomembna (velika) količina transkribiranega gradiva. Fonetik nasprotno potrebuje manjšo količino podatkov, vendar morajo biti ti mnogo bolj podrobno transkribirani v smislu prozodije in akustične realizacije. Za sociolingvistiko in analizo diskurza so spet bistvene informacije o okoliščinah in sobesedilu. Večje količine gradiva je najlažje transkribirati po načelih t. i. ortografske transkripcije, ki za zapisovanje govornih besedil uporablja standardni (knjižni) zapis besed, kadar ta obstaja. Fonemska transkripcija temelji na zapisu izgovornih fonemov, pri čemer upošteva izgovor besed v

kontekstu ter tudi morebitno izpuščanje ali dodajanje fonemov; še podrobnejša, fonetična transkripcija, si prizadeva natančno zapisati, kaj in kako je govorec izgovoril, tudi z variantami fonemov;⁴² ločuje vse segmente govora, ki so prepoznavni kot samostojne enote na sliki akustičnega valovanja ali na spektrogramu.

Spodaj so prikazani različni načini transkribiranja – najprej ortografska (poknjžena) transkripcija, nato fonemska in nazadnje fonetična transkripcija po sistemu SAMPA:

G19: sem pa danes spila že kakšne tri kofete

G20: jaz sem ga dopoldne enega sem kuhal potem sem pa nič potem pa ko je enkrat ko imaš tukaj prištmano ko je enkrat potem {neraz} ne kaj pa križanka pa kavica pa cigaret pa vse sorte

G19: sɛm pa dɔns spila že êne tri kofête

G20: jəs sɛm ga dopɔudne ênga sɛm kuhou po sɛm pa nɛç po pa kə je ênkat kə maš tlê prštman kə je ênkat pol {neraz} ne ka pa križanka pa kavica pa cigarét pa vse sôrte

G19: s@m pa "dO:ns "spi:la Ze "E:ne "tri: ko"fe:te

G20: j@s s@m ga do"po:Udne "E:nga s@m "ku:hoU po s@m pa "n@tS po pa k@ je "E:Nkat kə "ma:S "t_IE: p@r"Sti:man kə je "E:Nkat "pO:l' {neraz} ne ka pa "kri:ZaNka pa "ka:vica pa tsig"re:t pa WsE "so:rte

Prvi način je za zapisovanje najlažji, saj je uporabljen standardni črkopis; slaba stran takega zapisa je, da so izgubljene številne imanentne lastnosti govornega jezika; druga dva zapisa govoru bolj dosledno ustrezata, vendar sta zaradi posebnih znakov zahtevna za zapisovanje. Nobeden izmed navedenih zapisov se torej ne zdi vsestransko primeren za zapisovanje spontanega govora, zato je bilo potrebno poiskati ustrežnejšo rešitev.

V nekaterih novejših razpravah o govornem jeziku se zato srečujemo s problematiko zapisa govora. Verdonik (2006: 69) v analizi telefonskih pogovorov, opravljenih med turistično agencijo in strankami,⁴³ pri zapisu govornih besedil sledi priporočilom EAGLES.⁴⁴ Besedilo je zapisano »ortografsko, skladno s knjižnim standardom – to pomeni, da so tudi pogovorno, narečno, površno ipd. izgovorjene besede zapisane tako, kot je predvideno v knjižnem standardu, ne tako, kot so dejansko izgovorjene.« Izjema pri tem so naslednje besede:

⁴² Najpogosteje v mednarodni računalniški fonetični abecedi SAMPA, <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/sampa/index.html>.

⁴³ Turistična agencija se nahaja v Mariboru.

⁴⁴ Expert Advisory Group on Language Engineering Standards, <http://www.ilc.cnr.it/EAGLES/home.html>.

- pogovorni nedoločnik je prepisan brez končnega –i, če je tako izgovorjen,
- *mogli* v pomenu morali,
- *najdli* (od najti),
- *taki* (v pomenu tak, takšen),
- *pol* (v pomenu potem),
- *more* (namesto oblike mora),
- *večih, večim* (sklanjanje nesklonljive besede *več*).

Vidimo lahko, kako raziskovalka v določenih primerih (zdi se, da gre v primerih z veliko frekvenco pojavljanja) odstopa od siceršnjega standardiziranega zapisa v prid ohranjanja avtentičnosti govora, saj predvideva, da s tem ohranja pomembne podatke za raziskovanje. Podobno Smolej za zapis govora uporablja »/.../ knjižni oz. ortografski zapis. Kljub odločitvi za knjižni zapis pa so pri transkribiranju upoštewane nekatere izjeme, ki niso skladne s standardnim slovarjem (SSKJ) – odločili smo se za tiste izjeme, ki so skupne vsem govorcem posnetih besedil⁴⁵ in kljub drugačnosti od knjižnega zapisa ne otežujejo berljivosti« (Smolej 2006: 13).

Izjeme v tem primeru so:

- izguba nenagl. končnice -o pri samostalnikih srednjega spola (*mlek*),
- izguba glasu i pri deležnikih množinske oblike moškega sploa (*igral, spal*) in izguba glasu o pri deležnikih srednjega spola (*dogajal*),
- izguba i-ja in u-ja v predponah in v osnovi (*prpravt, prjatu, drgač*),
- izguba končnice -i v dajalniku in mestniku (*men, pr men*),
- izguba nenaglašene e in a v besedah (*clo, zlo*),
- ohranjeno ukanje v prednaglasnem zlogu (*utrok, purudnišnica*),
- deležnik na -l za moško obliko se razen izjemoma zapisuje z -u (*naredu*) (Smolej 2006: 13–14).⁴⁶

V tem primeru gre za nekakšen hibrid med ortografski in fonetičnim zapisom, ki pa je ustrezal namenu raziskave (skladenjske strukture v govoru). Smolej navaja tudi seznam t. i. *besedilnih aktualizatorjev*, ki prav tako niso del knjižnega jezika, v govoru pa so nepogrešljivo sredstvo vzpostavljanja kohezije in koherence ter medbesedilnosti. To so:

- *en* (sredstvo nedoločnega uvrščanja v besedilni svet),
- *ta* (v funkciji določnega člana in v deiktični vlogi),
- *tist* (v deiktični vlogi in drugo),
- *un* (splošno znana referenca in drugo).

Ko zapisujemo govorni jezik, prestopamo v kod, ki so ga do nedavnega strogo obvladovala pravila, kar v zapisovalcih še vedno prikrito deluje na intuitivni ravni. Zapisovanje (za knjižni jezik) nestandardnih besed in oblik od nas pravzaprav

⁴⁵ Posnetki so nastali v Ljubljani.

⁴⁶ V nadaljevanju so navedene besede, ki se kljub drugačnemu izgovoru zapisujejo knjižno, npr. *jaz, brat, zdaj*, predlog *v* itd.

terja, da najprej definiramo, kaj je v jeziku standardno. S pojmom *jezikovnega standarda* se je pri nas mdr. ukvarjal Skubic, ki pojem definira na dva načina:

“Izraz ima potencialno dva pomena: (1) jezik določene *kakovosti*, ki jo je treba doseči (jezik kot merilo), ter (2) najbolj *običajna*, splošno uveljavljena različica jezika jezika (standard kot običajnost). V prvem pomenu, ki je v literaturi najpogostejši, je ta izraz najbližje v slovenščini uveljavljenemu izrazu *knjižni jezik* /.../ Večkrat pa se v slovenskem jezikoslovju ta izraz uporablja v tem drugem smislu (običajni jezik, lahko npr. določene družbene skupine ali občila (Pogorelec 1967, 1982), in takrat z izrazom *knjižni jezik* seveda ni prekriven. Zdi se, da v zadnjem času pojem pravopisne kodifikacije pri mlajših, korpusno usmerjenih slovenskih jezikoslovcih implicira nekakšno sintezo obeh pomenov – ko naj bi jezikoslovec na podlagi dejansko najbolj razširjene rabe posplošil pravilo in ga povzdignil v kakovostno normo, torej iz standardnega jezika v drugem v standardni jezik v prvem pomenu” (Skubic 2004: 211).

Razumevanje standarda v prvem pomenu za govorni jezik pride v poštev samo v določenih govornih položajih. Za pisni jezik je še do nedavnega veljalo, da imamo en sam standard; z razvojem novih tehnologij in vzpostavitvijo elektronskih komunikacijskih kanalov (SMS, elektronska pošta, forumi, klepetalnice, blogi itd.) se je to razumevanje močno relativiziralo. Sedaj se tako v govornem kot v pisnem jeziku standard v pomenu zahtevane kakovosti lahko pričakuje samo v določenih okoliščinah in govornih položajih, v vseh drugih okoliščinah in govornih položajih pa je raba določene oblike, leksema ali skladenjske strukture lahko povsem *običajna* (standardna v drugem pomenu besede), odstopa pa od meril, ki veljajo za standard v prvem pomenu besede, to je kodificirani knjižni jezik. Odstopi od idealne (predpisane) normativne izreke in zapisa v teh položajih predstavljajo poglobitve jezikovne realnosti (Stabej in Vitez 2000: 80), in jih je kot take treba tudi razumeti, brez nenehnega sopostavljanja nasproti normativnemu predpisu.

Kolikor lahko sklepamo iz dosedanjih razprav, se odločitev o tem, kaj je “nestandardno”, raziskovalcem vsiljuje na intuitivni ravni, kar seveda ni v skladu s filozofijo korpusnega jezikoslovja. Verdonik v svoji razpravi označuje nekatere besede in oblike kot “pogovorna oblikoslovno-skladenjska raba oz. pogovorni izraz”, npr. *boste mi dal, tam en hotelček, pa morate vedet, lahko pokličete čez enih pet minut, če slučajno vejo na ministrstvu, pa se mogoče pol čujeva, te pa dorečema pozneje, se pomenima, toto animacijo, šalter, ziher, fajna, glij, garantiram, duplih rezervacij, brezveze, nonstop, gor na spletni strani* itd. (Verdonik 2006: 180–223). Kot lahko vidimo, so označene besede in oblike nestandardni izrazi, seveda v odnosu do knjižnega standarda; v pogovornem jeziku so nekatere navedene besede in oblike

povsem nevtralne, nekatere pa občutimo kot pokrajinsko (narečno) obarvane. Verdonik ne pojasnjuje kriterija, po katerem je nastal ta seznam; predvidevam, da na podlagi avtoričine jezikovne intuicije. Podobno so bile pri transkribiranju Učnega korpusa govornega jezika v prvi fazi nekatere besede označene kot nestandardne, npr. *angažma, benz, cajt, carsko, dek, dila, dofilati, faks, fila, fora, frej, ful, furajo, gužva, v iber hudih, jabki, jabčki, jebala ...* (Zemljarič Miklavčič 2008a: 157), kar kaže, kako težko je pravzaprav sprejeti nov zorni kot opazovanja jezika – ne več v odnosu do knjižnega jezika, ampak neodvisno od njega.

Zdi se, da so bili ti nekoliko obotavljajoči se koraki zapisa govora potrebni, da se je postopno izoblikovala zavest o neodvisnem zapisovanju pogovornega jezika. Pri transkribiranju za referenčni govorni korpus, ki nastaja v okviru projekta *Sporazumevanje v slovenskem jeziku* (prim. op. 5), je tovrstni način označevanja nestandardnih besed v celoti presežen oz. ukinjen. Na prvem nivoju zapisa se poskuša čim bolj ohraniti glasovno podobo govora, in sicer z uporabo veljavnega slovenskega črkopisa. To pomeni, da se npr. v zapisu ohranjajo redukcije (glasovi, ki niso izgovorjeni, se ne zapisujejo) – *tud, tko, mam, mislm, prijatci, navm (ne bom)* oz. se zapisujejo glasovi, kot so izgovorjeni – *jest, pršu, vidu*, pokrajinsko specifični fonemi pa se zapisujejo z najbližjimi ustreznimi črkami – *šiest, šuola, hriem* (primorsko *grem*); podrobneje je transkribiranje za referenčni govorni korpus predstavljeno v Zwitter Vitez et al. (2009).

Poleg odločitve o vrsti transkripcije se je glede na namen raziskave potrebno opredeliti tudi do zapisa besedilnih delov, ki so v pisnem jeziku nestandardizirani, vendar izrazito značilni za govorni jezik, npr. polverbalni (*mhm, polglasnik*) in neverbalni zvoki (*smeh, kašelj*), nedokončane besede, popravljanja, prekrivni govor, premori in drugo; pri tem je smiselno upoštevati mednarodne standarde in priporočila,⁴⁷ znotraj teh pa iskati najprimernejše rešitve in prilagoditve. Vedno pa je treba imeti pred očmi predvsem ohranjanje avtentičnosti govora.

5. NEKATERE IMANENTNE ZNAČILNOSTI GOVORJENEGA JEZIKA

Med govorenjem zaznavamo tudi glasove in glasovne sklope, ki lahko imajo komunikacijsko funkcijo, pa niso besede ali vsaj ne polnopomenske besede; to so medmeti kot *mhm, uaa, oh*, pa tudi drugi glasovi, ki jih proizvaja človek med govorenjem – smeh, tleskanje, vzdihovanje, kašljanje ipd. Razlikujemo polverbalne glasovne dogodke (*mhm*)⁴⁸ od neverbalnih dogodkov (vzdih). Kot smo vi-

⁴⁷ Npr. TEI (Text Encoding Initiative) in EAGLES (Expert Advisory Group on Language Engineering Standards).

⁴⁸ V Učnem korpusu govorne slovenščine so se pojavili *ajd, ah, aha, aja, ane, ej, evo, hjah, ə, əm, jah, joj, m, ma, mah, mhm, no, oh* in *oja*.

deli, večino glasovnih sklopov, ki se kot besedna vrsta uvrščajo med medmete (ali členke), v okviru sodobnih tokov analize diskurza opazujemo v vlogi diskurznihih označevalcev (prim. npr. Verdonik 2006); gre za izrazito in pogosto lastnost govorjenega jezika, ki je v slovenščini zaenkrat še slabo raziskana. Spodaj je prikazan primer rabe diskurznehih označevalca – besede *ne* v Učnem korpusu:

mesece ma se je <neraz>] per <lz>	ne	+G01+	ampak oni bojo ziher vedeli
ga je <lz> ko je vozil se s kolesom	ne	+G01+	pa nima blatnika +G01+ ima
je vpliv veš to je ob Adiži v bistvu	ne	+G01+	skozi od morja +G10+
glej Oslo Bergen je v bistvu daleč	ne	+G03+	[tako da <pavza> ja zdaj
je v +G03+ je v <nst> penziji </nst>	ne	+G03+	[<shift=vpr> a to je domači
no glej <nst> klele </nst> je Bergen	ne	+G03+	[čisto tukaj a <neraz> zato
obilo dežja <pavza> [mhm] ne v Bergnu	ne	+G03+	a je <nst> scalo </nst> <n
če bi bila tukaj kakšna karta Evrope	ne	+G03+	da je od Ljubljane do
izhodišče za vse te taglavne fjorde	ne	+G09+	[kako dobro] +G09+ kako
+G01+ Adiža <pavza> a to je tole	ne	+G10+	<pavza> ne jaz mislim da je
aja to pa ja <nst> valjda </nst>	ne	+G11+	na <nst> konteste </nst> se
koliko jih <nst> sfuraš </nst> koliko	ne	+G11+	večinoma se <?> park </?>
[ali pa] karkoli je kaj takega	ne	+G13+	[ja] +G11+ ker je to v bis
pod resno misliš <neraz> literaturo	ne	+G16+	[<neraz>] se štejejo pač ti
<shift=vpr> kako lahko </shift=vpr>	ne	+G17+	[ja ja zastopim] ki se itak
sem gledal zdaj ko ta ðm Vega	ne	+G17+	toži Mobitel
[zakaj ne] zato ker računalnik	ne		[dela ali je kaj drugega
se <?> park </?> <nst> fura </nst>	ne	[na kontestih] +G12+	[ja v
Američan] a veš <nst> pizda </nst>	ne		[oni ki imajo] <pavza> [ne

Slika 3: Delni prikaz kolokacij besede *ne* iz neformalnih besedil UKGS⁴⁹

Prikazanih je prvih 19 vrstic (10 %) od skupno 199, kolikor je pojavitev te besede v neformalnih besedilih korpusa. Vidimo lahko, da je *ne* 18-krat v funkciji diskurznehih označevalca (po katerem skoraj brez izjeme sledi predaja besede), in samo enkrat v vlogi klasične nikalnice pred glagolom;⁵⁰ to pomeni precejšnje prevrednotenje pomske napolnjenosti obravnavane besede v neformalnih govorjenih besedilih.

Naslednja lastnost govorjenega jezika, ki je knjižni (niti pisni) jezik ne pozna, so *ponavljanja*.⁵¹ Ta imajo v spontanem govoru lahko več funkcij. Poleg tega, da so sredstvo vzpostavljanja besedilne koherence (kadar npr. govorec ponavlja dele besedila v znak razumevanja ali strinjanja), imajo hkrati tudi vlogo kohezivnega sredstva. Eden izmed vzrokov, ki v spontanem govoru pogosto privede do nenačrtovanega ponavljanja, je pridobivanje časa: govorniki so pogosto prisil-

⁴⁹ Označe G01-G17 so identifikacijske označe govorcev in stojijo pred njihovimi izjavami; v zgornjem izpisu kažejo, da je po besedici *ne* v vlogi diskurznehih označevalca pogosto sledila predaja vloge.

⁵⁰ Če pogledamo vse pojavitve v neformalnih besedilih, je približno ena četrtna pojavitev v funkciji nikalnice.

⁵¹ Oz. tam delujejo redundantno, če niso v ekspresivni funkciji.

jeni proizvajati svoje prispevke z minimalnim načrtovalnim časom; tega si lahko podaljšajo s ponavljanjem. Nadaljnje funkcije ponavljanj so še poudarek pomena leksema, poudarjanje trajanja dogodka, odprava nejasnosti, potrditev pravilnosti izjave, čustvena angažiranost govorca in druge; navedeni so nekateri primeri ponavljanj iz Učnega korpusa:

- (1) kar fajn dala sva za vsako sva dala petnajst jurjev
- (2) razlika je za najširšo javnost težko <pavza> težko natančno dojemljiva
- (3) mora biti to kar udeleženec opazi mora biti pa veliko bolj lahkotno
- (4) [ja zdaj mogoče bi res lahko] mogoče ločili
- (5) kar se tiče kar se tiče tega ne kar se tiče ne pa da da na rezervo dudlajo vzorce
i= in in skladen= in in in ne vem besede
- (6) ful je veter pihal ful ful ful
- (7) in se zelo zelo intenzivno učijo
- (8) to si mislila ja bravo bravo

Poleg ponavljanj v skladnji spontanega govora lahko opazujemo tudi *napačne začetke*. Ti so eden izmed najočitnejših razlikovalnih elementov glede na pisni jezik. Termin označuje dogodek, ki se zgodi na ravni besede; govorec besedo začne, pa je ne dokonča – je prekinjen, si premisli, se zmoti itd. V slovenščini je pojav zaenkrat slabo raziskan, manjša raziskava na učnem korpusu pa je pokazala, da do prekinitev na ravni besede pogosteje prihaja v formalnih govornih položajih in da je delež napačnih začetkov v neformalnem govoru zanemarljiv (Zemljarič Miklavčič 2008b); eden izmed vzrokov za to je morda večja sproščenost in tekočnost neformalnega govora. V formalnem govoru govorniki tvorijo daljše in zahtevnejše sintaktične strukture, zato potrebujejo več časa za načrtovanje govora; zaradi zahtevnosti formulacij so tudi napačni začetki pogostejši. V neformalnih besedilih je do napačnih začetkov prišlo v primerih, ko so nastopile zunanje motnje pogovora in v primerih, ko so se govorniki pogovarjali o vsebinsko zahtevnejših temah (konkretno o umetnosti, politiki itd.). Za potrditev te hipoteze bi bilo potrebno analizirati večjo količino gradiva.

Popravljanja so razširjena kategorija napačnih začetkov. Termin se nanaša na besede in besedne zveze, ki so do konca izgovorjene, vendar jih govorec zaradi določenega razloga popravi oz. ponovno izreče – v drugačni obliki, drugačnem zaporedju, z drugo besedo itd. S popravljanji se v okviru analize diskurza podrobneje ukvarjata Smolej (2006) in Verdonik (2006); slednja raziskuje težave, ki jih ta značilnost spontanega govora povzroča pri razvoju sistemov strojnega prevajanja govora; vsekakor govorec s popravljanji delno razkriva procese psihološke in sociološke narave, ki potekajo ob tvorjenju govora. Prikazani so nekateri primeri iz Učnega korpusa:

- (1) v začetku že skušaš poskusiš govoriti spregovoriti
- (2) kot danes ko je bila dosežena dosežen konsenz

- (3) so tukaj navade kakšni əm ne vem kakšen je delovni čas
 (4) hočeš vse imeti iz ne vem od iz Obsessiona
 (5) mislim və primerljiv seveda z ne vem s francoskim inštitutom.

Izrazita značilnost govornega besedila je tudi *prekrivni* ali *hkratni govor* več govorcev. Gre za pojav, ki ga zaznamo praktično v vseh dialoških ali multiloških besedilih, ne glede na okoliščine ali stopnjo formalnosti, čeprav se količina prekrivnega govora v bolj formalnih okoliščinah predvidoma znižuje (kar bi bilo potrebno še dokazati), ker hkratno govorenje več govorcev v formalnih okoliščinah velja za manj sprejemljivo. Tudi razloge za nastanek prekrivnega govora bo treba še natančneje raziskati, znana pa je npr. ena izmed funkcij prekrivnega govora, to je nakazovanje, da govorec sledi diskurzu, ne da bi želel prevzeti vlogo; prikazan je primer iz Učnega korpusa:⁵²

ne] +G01+ [mhm]	+G09+	[mhm]	+G10+	[mhm]	+G15+	[mhm]
[mhm] +G09+ [mhm]	+G10+	[mhm]	+G15+	[mhm]	+G03+	obilica
časa za [druženje]	+G04+	[mhm]	[ampak tista prioriteta]			
[s Slovenci]	+G07+	[mhm]	[mhm] əm kaj vam je to			
usposobljena za slovenščino	+??+	[mhm]	[mhm] əm <ime>			
[da] +G02+ [mhm]		[mhm]	[ə doktorica <ime>			
na seminarju [ane]	+G03+	[mhm]	ampak res predvsem v			
kaj bom zdaj jaz	+G04+	[mhm]	bo mogoče <smeh> še ona			
čez [štirideset] let	+G04+	[mhm]	bog ve kaj bo ne jaz			
funkcijo] čeprav je res	+G04+	[mhm]	da je potreba po [nečem			
dejansko je pa res	+G04+	[mhm]	da je- ə bo treba po			
mi včasih smo to	+G04+	[mhm]	doživljali tako ne dosti			
[dežela] za nas	+G04+	[mhm]	drugače jaz sem študiral			
<ime> +G15+ je pa obilo dežja	<pavza>	[mhm]	ne v Bergnu ne +G03+ a je			
in slovenščini [ne]	+G04+	[mhm]	no kot je bilo že prej			
<repet/> naj bi bil razlog		[mhm]	potem ə če lahko govorim			
[drugi] del publike	+G04+	[mhm]	recimo ki študira			
govo- n- [govorcev]	+G04+	[mhm]	saj v končni fazi ne gre			
posebej [dopovedovati]	+G04+	[mhm]	torej seminar je zasnovan			
[ljudi] v	+G04+	[mhm]	tujih državah da bodo			
od ponedeljka do petka	ne ja]mhm]	<neraz> pa naši semenir-			
življenje [<neraz>]	+G04+	[mhm]	<pavza> [Slovenija] in to			
kot za eno državo	+??+	[mhm]	[mhm] <pavza> mislim in to			
precej na delovnem mestu	+G04+	[mhm]	ə doktor <ime> <priimek>			
razsežnosti ə [Slovenije]	+G04+	[mhm]	ə je pa razlika			
kulture +G07+ [seminarja]		[mhm]	ə ki prihaja iz			
oziroma] morajo biti	+G04+	[mhm]	ə na razpolago tako da se			
se mi zdi] ne	+G04+	[mhm]	ə no morda v tem			
</nv>] [ne]	+G04+	[mhm]	ə no saj ə zanimivo bi			

⁵² Besedilo v oglatem oklepaju je izgovorjeno hkrati z drugim besedilom, kar je mednarodno uveljavljen zapis hkratnega govora; G01-G10 so oznake govorcev in v transkripciji označujejo, da je vstopil nov govorec; več o označevanju govornih besedil za potrebe referenčnega korpusa v Zemljarič Miklavčič 2008b.

pa isto misel ne +G04+ [mhm	mhm]	ε to da je na Slovenstvu
[da ga ima] +G04+	[mhm]	ε to je mogoče se slišijo
od ponedeljka do petka ne ja	mhm]	<neraz> pa naši semenir-
življenje [<neraz>] +G04+	[mhm]	<pavza> [Slovenija] in to
kot za eno državo +??+ [mhm	mhm]	<pavza> mislim in to
precej na delovnem mestu +G04+	[mhm]	ε doktor <ime> <priimek>
razsežnosti ε [Slovenije] +G04+	[mhm]	ε je pa razlika
kulture +G07+ [seminarja]	[mhm]	ε ki prihaja i

Slika 4: Primeri prekrivnega govora iz UKGS

Prekrivanja v teh primerih s stališča organizacije diskurza niso moteča, ampak pričakovana, za govorca je lahko moteča pravzaprav njihova morebitna odsotnost.

Zadnja specifična lastnost govornega jezika, ki si jo bomo ogledali v okviru te razprave, so *prozodična sredstva*, ki so prav tako immanentna lastnost govornega jezika.⁵³ Omenjena je že bila njihova funkcija pri segmentiranju govora – tu so pomembni premori, stavčna intonacija, pa tudi višina in spremembe višine osnovnega tona, jakost ter hitrost govora. Sodobne raziskave prozodije govornega jezika temeljijo na meritvah, saj so orodja splošno dostopna, in ne več na posluhu raziskovalcev. Med dokaj neraziskana prozodična sredstva v govoru sodijo *premorji*. Nekatere njihove funkcije so vsaj približno znane, npr. poudarjanje ali pridobivanje časa za načrtovanje govora. Analiza premorov na učnem govornem korpusu je pokazala naslednje: v korpusu je bistveno večji delež premorov v neformalnih besedilih (Zemljarič Miklavčič 2008a); v formalnem govoru so vsi premori brez izjeme dolgi največ 1 sekundo, v neformalnem govoru pa je ena četrтина premorov daljših (od 2 do 11 sekund). Gradivo torej kaže, da so premori manj moteči oz. bolj običajni v neformalnem govoru. V formalnem govoru se 93 % premorov zgodi v okviru monologa, naredi jih govorec sam od sebe, ne da bi ga kaj zmotilo; v 10 odstotkih premor podaljša še z zapolnjenim premorom (polglasnik). V neformalnem govoru so premori popolnoma drugačne narave, okoli premora se vedno »nekaj dogaja«: 24-krat po premoru spregovorita oba govorca hkrati, kot da se nista dobro razumela, komu pripada vloga govorca; 13-krat sta hkrati govorila pred premorom, očitno sta se oba ustavila v puščanju prednosti; 6-krat premoru sledi vprašanje, ki načenja novo temo; 5-krat je premor posledica motenj v okolici (ropot) ali pa glasovni zvoki iz okolice nakazujejo, da so govorniki prekinili govorjenje zaradi zunanjih okoliščin (gledajo televizijo, listajo knjigo). Že ta površna analiza gradiva je pokazala, da se premori v govoru zelo razlikujejo med seboj in da niso nekaj redundantnega in motečega, ampak imajo vedno svoj vzrok in pogosto tudi svojo funkcijo, kar je vse treba še natančneje raziskati.

⁵³ Prozodične lastnosti govora se po tradicionalnem pojmovanju prenašajo v pisavo predvsem v obliki ločil (kar potrjuje primarnost govora v primerjavi s pisanjem); v nekaterih elektronskih medijih se prozodične lastnosti, pa tudi splošnejši situacijski kontekst, še dodatno prenašajo v pisni jezik, npr. KVA? (kričimo), © (ob povedanem se smehljamo), ☺ (smo jezni).

</nst> ne [oni ki imajo	<pavza> [ne <neraz>] potem pa oni ves
[ja no] <neraz> +G01+ [<neraz>]	<pavza> [nič ne dela] +G15+ [ja mreža
fila </nst> [skozi] +G17+ <neraz>	<pavza> [pa] Irak <nv> pihne skozi
[ja jaz tudi nimam več] +G15+	<pavza> [samo na kakšno staro če se
[tukajle] +G10+ [mhm] +G03+	<pavza> [samo padeš dol] +G01+
+G10+ [<neraz> ja] +G15+	<pavza> [tudi letiš] +G01+ <pavza>
<ime> ne <ime> <neraz>] +G01+	<pavza> [<govori s polnimi usti>
pet procentov pa [za Busha]	<pavza> [<neraz [ja] +G16+ [ja
tako no danes je Himalaja problem je	<pavza> a film ja aha <shift=vpr> a
napravo in drugi šumi] +G01+ Adiža	<pavza> a to je tole ne +G10+ <pavza>
[<neraz>] +G16+ [<neraz>]	<pavza> a več <neraz> ni jasno pa
doktorat dela pa rabi posnetke ne	<pavza> a več <pavza> pa je prosila
(ostro šumenje papirja) +G03+	<pavza> aja daj [preden] začnem ej
[kar] </smeh> +G16+ [aja]	<pavza> bo prišel [iskat] +G17+ [ja]
sigurno <shift=vpr> ane </shift=vpr>	<pavza> imate <shift=vpr> kako se
ja <shift=vpr> aja delaš </shift=vpr>	<pavza> itak pa ni ne petek je no- je
Avstrija] +G10+ [Italija <pavza> med	<pavza> Italija ja] +G15+ [v Italiji]
se lotili] +G01+ [domov pojdi	<pavza> ja +G10+ <??> <nv> smeh </nv>
</shift=vpr> +G11+ [ameriške firme]	<pavza> ja +G13+ [ti <nst> skejterski
v Prištini] +G19+ ja [<pavza> ja	<pavza> ja seveda ja] +G20+ ja ti si
je v bistvu daleč ne +G03+ [tako da	<pavza> ja zdaj grem jaz z z <repet/>
aja iz <lz> v Prištini] +G19+ ja	<pavza> ja <pavza> ja seveda ja]
(telefon zazvoni) a veš ja	<pavza> ja <shift=vpr> kaj je
spet <tj : ang> message </tj> +G20+	<pavza> tri mesece je mimo <nv> smeh
bo zmagal spet malo pogoljufali a	<pavza> vprašanje tudi če ne ne ja
ane potem pa še tam neke formalnosti	<pavza> zdajle dvanajstega imam enega
če ne dela +G10+ [<??> no </??>]	<pavza> <??> aja </??> +back sounds+
v Sloveniji tako ime recimo </> +G11+	<pavza> <ime> <priimek> +G01+ ja
skozi usta </nv> to samo gledaš	<pavza> <neraz> (ropot avtomobila)
+G15+ <pavza> [tudi letiš] +G01+	<pavza> <neraz> <?> telemarkt </??>
ja] +G15+ [v Italiji] +G09+	<pavza> <nv> smeh </nv> +G09+ <pavza>
da je kvečjemu tukaj bila kje +G09+	<pavza> <nv> smeh </nv> <ime> pomoč
potem je pa malo dolgčas gledati ne	<pavza> <shift=vpr> a boš šel gledat
kje pa je to </shift=vpr> θ na Viču	<pavza> <shift=vpr> a je to gostilna
pa tudi drugače kaj pa vem no	<pavza> <shift=vpr> ja [a veš] tisto
a veš <pavza> pa je prosila če lahko	<pavza> <shift=vpr> kaj pa dela za en
</nst> a veš <pavza> tako je ne	<pavza> <shift=vpr> kaj sta bila kaj
<neraz> <pavza> (5) film ja	<pavza> <shift=vpr> si slišal kaj je
potem v bližini] +G01+ no in a veš	<pavza> θ +G01+ tja grede smo šli
do konca septembra +G15+ a svojo	<pavza> θ po mo <lz> +G15+ b <lz>
<pavza> (3) samo da vidim +G19+	<pavza> θ <pavza> +G19+ <pavza> (11)
kamorkoli] si klicala +G19+ ja +G19+	<pavza> čakaj kako je Ie to +G19+ če
ja +G16+ [<nst> frej </nst>]	<pavza> če ne bo spet kaj

Slika 5: Nekateri premori v neformalnem govoru UKGS

Sestavni del govora so poleg premorov, intonacije in tonske višine še drugi akustični dogodki, ki lahko odločilno vplivajo na razumevanje vsebine, pomena

ali namena govora. To so tudi različne oblike deformiranja glasu ali oponašanja – *smeh, kričanje, šepetanje, počasno govorjenje, odsekano govorjenje, oponašanje narečja* imajo v besedilu svojo funkcijo; so neke vrste govorni metajezik oz. diskurzni označevalci, saj označujejo odnos govorca do vsebine ali so odraz situacijskega konteksta. Podobno kot ostale prvine govora še potrebujejo podrobnejšo obravnavo.

6. ZAKLJUČEK

V okviru prevodoslovja je mogoče predvideti delež raziskav, ki se ukvarjajo z govorjenim jezikom, bodisi da gre za raziskave, ki preučujejo proces in značilnosti tolmačenja, bodisi strojno prevajanje govora, ali pa prevajanje pogovornega jezika – lahko tudi v zapisani obliki v literarnih delih. Govorjeni jezik na splošno velja za manj raziskovano in raziskano področje jezika, ki pa v zadnjih desetletjih, tudi ali predvsem v okviru korpusnih raziskav, pridobiva na pomenu. V prispevku so bile na kratko predstavljene nekatere sodobnejše raziskave govorjenega jezika in njihovi izsledki. Bistvo spremenjene filozofije je, da se govorjeni jezik opazuje kot samostojno jezikovno pojavnost s svojimi zakonitostmi in ne kot odstop od knjižne norme.⁵⁴ Predstavljeni so bili pogoji za zbiranje gradiva; za opis in analizo leksike, morfologije, skladnje in drugih značilnosti govorjenega jezika so običajno potrebna cela besedila in govorni korpusi, besedila pa morajo biti dostopna tako v zvočnih posnetkih kot v transkripcijah. Zapisovanje govora lahko poteka na različne načine, odvisno od ciljev raziskave, zato so bili predstavljeni različni načini transkribiranja. Tudi tu velja, da se vzpostavljajo novi standardi zapisovanja govora, pogosto neodvisni od knjižnega zapisa.

Iz predstavljenega je mogoče razbrati, da gre pri opisu značilnosti govorjenega jezika vendarle šele za fragmentarne izsledke posameznih raziskav. Pričakujemo lahko, da bo celovitejši opis govorjenega jezika nastal v naslednjih letih, ko bo raziskovalni javnosti dostopen referenčni govorni korpus za slovenščino.

Bibliografija

- De Beaugrande, Robert Alain, in Dressler, Wolfgang Ulrich, 1981: Uvod v besediloslovje (prev. A. Derganc in T. Miklič 1992). Ljubljana: Park.
- Fillmore, Charles, 1992: Corpus linguistics or Computer-aided armchair linguistics. Jan Svartvik (ur.): *Directions in corpus linguistics*. Berlin: Mouton. 35–60.

⁵⁴ Celo nasprotno, v nekaterih okoliščinah govorjeni jezik prevzema vlogo "standarda" (v pomenu *bolj običajno*), pisni jezik se mu začne prilagajati (SMS-sporočila, blogi, forumi).

- Gorjanc, Vojko, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Zbirka Zrenja. Domžale: Založba Izolit.
- Kranjc, Simona, 1996/97: Govorjeni diskurz. *Jezik in slovtstvo* 42, 7. 307–320.
- McCarthy, Michael, 1998: *Spoken Language & Applied Linguistics*. Cambridge University Press.
- Pogorelec, Breda, 1965: Vprašanja govornega jezika. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pogorelec, Breda, 1998: Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovenih. Štrukelj, I. (ur.): *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 56–64.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. in Svartvik, J., 1985: *A comprehensive grammar of the English language*. London, New York: Longman.
- Sigley, Robert, 1997: Text Categories and Where You Can Stick Them: A Crude Formality Index. *International Journal of Corpus Linguistics* 2/2. 199–238.
- Skubic, Andrej E., 2004: Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces. Kržišnik, E. (ur.): *Obdobja* 22. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 297–320.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. A–H*: 1980. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in DZS.
- Slovenski pravopis*, 2003. Elektronska izdaja. Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Amebis. d. o. o.
- Smolej, Mojca, 2006: *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru)*. Doktorska disertacija. Mentor: M. Stabej. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko.
- Stabej, Marko in Vitez, Primož, 2000: KGB (korpus govornih besedil) v slovenščini. Erjavec, T. in Gros, J. (ur.): *Jezikovne tehnologije za slovenski jezik*. 79–81.
- Stabej, Marko, 2008: Kako pa govoriš!? (Spis o normi in normalnem). Vitez, P. (ur.): *Spisi o govoru Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete*. 87–100.
- Svartvik, Jan, 2007: Corpus linguistics 25+ years on. Roberta Facchinetti (ur.): *Corpus Linguistics 25 Years on*. Amsterdam – New York, Editions Rodopi B. V. (Language and Computers: Studies in practical linguistics, No 62). 11–26.
- Škofic-Gujez, Jožica, 1998: Govor celjskega predmestja Gaberje. *Jezikoslovni zapiski* 4. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 89–98.
- Teubert, Wolfgang, 1999: Korpusno jezikoslovje in leksikografija. Gorjanc, V. in Krek, S. (ur.), 2005: *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ljubljana: Krtina.
- Tivadar, Hotimir, 2008: *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govornem knjižnem jeziku*. Doktorska disertacija. Mentorica: A. Vidovič Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko.

- Tognini Bonelli, Elena, 2001: *Corpus Linguistics at Work*. Studies in Corpus Linguistics 6. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
- Toporišič, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Založba Obzorja Maribor.
- Verovnik, Tina, 2004: Govorjeni knjižni jezik v televizijskih dnevnoinformativnih oddajah: študija primera. Poler Kovačič, M. in Kalin Golob, M. (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 157–173.
- Verdonik, Darinka, 2006: *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladijskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru)*. Doktorska disertacija. Mentor: M. Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Oddelek za slovenistiko.
- Vitez, Primož in Zwitter Vitez, Ana, 2004: Problem prozodične analize spontanega govora. *Jezik in slovtvo* 49, 6. [3]–24.
- Vitez, Primož (ur.), 2008: *Spisi o govoru*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut FF.
- Vogel, Jerca, 2004: Nekateri vidiki zvrstnosti govorenega diskurza s stališča poslušalca. Kržišnik, E. (ur.): *Obdobja* 22. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 453–468.
- Zemljarič Miklavčič, Jana, 2008a: Iskanje odgovorov na *Vprašanja govorenega jezika*. *Jezik in slovtvo* 53, 2. [89]–106.
- Zemljarič Miklavčič, Jana, 2008b: *Govorni korpusi*. Znanstvena založba FF, Oddetek za prevajalstvo (Zbirka prevodoslovje in uporabno jezikoslovje).
- Zwitter Vitez, Ana, Zemljarič Miklavčič, Jana, Stabej, Marko, Krek, Simon, 2009: Načela transkribiranja in označevanja posnetkov v referenčnem govornem korpusu slovenščine. Stabej, M. (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Simpozij Obdobja 28. Ljubljana, Znanstvena založba FF UL. 437–442

Metodološki postopki v kontrastivnih raziskavah

Mojca Schlamberger Brezar

Contrastive linguistics is no longer fashionable in some schools of translation studies due to its creation of a false sense of possible equivalence. Nevertheless, this article defends the stance that contrastive linguistics can still generate new knowledge about related languages within the scope of new linguistic disciplines such as pragmatics, corpus analysis, textology and critical discourse analysis. This chapter highlights some methodological approaches to contrastive grammar analysis, preparation of material for analysis, and interpretation of results. It cites selected articles exploring contrastive grammar that illustrate some of the possibilities offered by contrastive analysis and suggests certain journals for further reading.

Ključne besede: kontrastivna slovnica, metodološki pristopi, analiza korpusa, pragmatika, besediloslovje.

1. O KONTRASTIVNI SLOVNICI V PREVODOSLOVNIH ŠTUDIJIH

Kontrastivna slovnica, šolski izraz za disciplino kontrastivna lingvistika, ki ji danes v angleško govorečem svetu rečejo tudi medjezikovne študije [*cross-linguistic studies*] (Malmkjaer 2004: 82), je od nekdaj nasprotni pol primerjalne slovnice. Na eni strani primerjalna slovnica preučuje vprašanja enakosti in ekvivalenc v jeziku, na drugi strani pa kontrastivna analiza preučuje razlike v jezikih. Izvajamo jo na različnih jezikovnih ravneh: fonološki, morfološki, skladenjski, besedilni ali celo diskurzivni z upoštevanjem konteksta, brez česar si danes ne moremo zamišljati besedilne analize. Kontrastivna lingvistika primerja fonološki, leksični in slovnčni sistem jezikov z namenom, da odkrije težavna mesta in da predvidi težave, s katerimi bi se lahko srečali tisti, ki se jezika učijo ali pa prevajajo.

Iz zgodovine kontrastivne slovnice naj povzamemo le to, da je bila zelo popularna v obdobju strukturalizma iz petdesetih let prejšnjega stoletja kot pomoč za učinkovitejše učenje tujega jezika. Začetnik njene moderne veje kot podzvrsti uporabne lingvistike naj bi bil Robert Lado (1957).

V sedemdesetih letih je interes za kontrastivno slovnico padel in se zopet pojavil v devetdesetih s porastom korpusne lingvistike, ki je lahko s pomočjo tehničnih sredstev v kratkem času obdelala ogromno količino podatkov – za potrebe raziskav medkulturnih kompetenc, prevodoslovja, nenazadnje tudi učenja tujih jezikov.

Za traduktologijo prvo pomembno delo s področja kontrastivne analize avtorjev Vinaya in Darbelneta (1958) *La stylistique comparée du français et de l'anglais* je v krogih, ki se ukvarjajo s francosko-angleško kontrastivno slovnico, tako rekoč ponarodelo. Določeni izrazi, ki izvirajo iz tega dela in zaznamujejo stilistične postopke pri prevajanju, so v prevodoslovju postali tako splošni, da jih niti ni več potrebno citirati – npr. amplifikacija oziroma razširitev, ekvivalenca, implicitacija, modulacija oziroma preoblikovanje, in podobno. Drugo znano delo s frankofonega področja je *La stylistique comparée du français et de l'anglais* Jacqueline Guillemine-Fleischer iz 1987, ki temelji na Culiolijevi teoriji izrekanja in prinaša dognanja na podlagi analiz literarnih besedil, v prvi vrsti Flaubertove *Madame Bovary*, in štirih prevodov tega dela v angleščino.

Predvsem v krogih frankofonih prevodoslovcev je po vzoru D. Seleskovitch in M. Lederer (*Interpréter pour traduire*, 1984), sicer tolmačic, kontrastivna analiza zapostavljena, ker naj bi prevajanje in tolmačenje potekalo po smislu, in naj se ne bi osredotočalo na iskanje ekvivalenc. Poučevanje tolmačenja se popolnoma ogradi od strukturalistične predstave zgradbe jezika in saussurovske sheme langue-parole

oziroma jezikovni sistem – njegova realizacija v govoru, ki je v frakofonih krogih še danes močno prisotna. Mnenju kolegic se pridružuje tudi D. Gile (2005: 197-198), ki v poglavju *La linguistique contrastive et l'apprentissage de la traduction* celo zapiše, sicer tako, da to mnenje polaga v usta prevajalcem-praktikom in učiteljem prevajanja, da:

Dans le milieu des enseignants de la traduction professionnelle, on constate une forte opposition à la linguistique contrastive. Celle-ci est perçue comme peu pertinente, car le traducteur compétent analyse le texte de départ, le déverbalise et traduit à partir du message sans se préoccuper des ressemblances et différences entre les deux langues concernées. On craint aussi que la linguistique contrastive conduite l'étudiant à adopter des «équivalences» interlinguistiques toutes faites.⁵⁵

(Gile, 2005: 197)

Gile je seveda tudi mnenja, da lingvistične študije ne sodijo v prevodoslovje (2005: 246). Ne da bi hoteli izražati apologijo kontrastivni lingvistiki, moramo njemu in drugim tako mislečim oporekati iz vsaj treh razlogov.

Prvega predstavlja sama definicija »smisla« (v francoščini *le sens*), ki ni znanstveno operativna, Gile pa se tudi ne trudi, da bi jo za tako naredil in jo definiral bodisi v generičnem bodisi v kontekstualnem okviru. Že od strukturalizma dalje pojma »smisla« in jezikovne intuicije nista relevantna za opise jezika in za razmišljanje o njem, v časih korpusne lingvistike pa v poplavi primerljivih vzorcev, ki so na voljo, povsem izgubita pravico do obstajanja v znanstvenem diskurzu.

Drugi se morda sliši kot apologija strukturalističnemu jezikoslovju, a gre za navajanje še starejše Descartesove metode. Vsakdo, ki se je naučil tujega jezika drugače kot z direktno metodo, ki je učinkovita le, če se jezika začnete učiti zelo mladi in veliko časa prebijete v danem jezikovnem okolju, ve, da ustrezni slovnični opisi, ki so narejeni ob upoštevanju jezikovnih ravnin, lahko pomagajo pri razumevanju sporočila. Analitična metoda po zakonitostih gradnje, kakor jih opisuje strukturalistična slovnica, vključuje razgradnjo težjih sintagem na manjše, lažje razumljive elemente, sledi pa sinteza teh elementov v ciljnem jeziku.

Tretji je upoštevanje razvoja jezikoslovja. Vzrok zavračanja lingvistike in posledično kontrastivne slovnice pri francoskih traduktologih lahko vidimo v nepoznavanju novih tokov v jezikoslovnih raziskavah, ki prinašajo v preučevanje jezika nova interdisciplinarna spoznanja iz psihologije, teorije množic, semantike, semiologije, pragmatike in podobno. Ti novi pristopi k preučevanju jezika

⁵⁵ Učitelji profesionalnega prevajanja močno nasprotujejo kontrastivni lingvistiki. Zdi se, da ta disciplina ni relevantna, ker izkušen prevajalec analizira izvorno besedilo, ga spremeni v pomen in prevede kot sporočilo, ne da bi se ukvarjal s podobnostmi in razlikami med obema jezikoma. Bati se je tudi, da kontrastivna analiza navaja študenta, da sprejema vnaprej izdelane medjezikovne »ekvivalence«.

iz druge polovice 20. stoletja so na novo osmislili preučevanje jezika v povezavi z novimi spoznanji iz drugih disciplin, npr. pragmatike z vedenjem o kontekstu in njegovem vplivu na pomen, funkcijske slovnice, ki v jezikovne opise nujno vključuje tudi semantiko, na podlagi katere so tradicionalne slovnične vloge na novo razdeljene.

Odmik od tradicionalne slovnice in iskanje besedilnih značilnosti predstavljata tudi besediloslovje oziroma tekstologija ter analiza diskurza. To so discipline, ki so se bolje razvile v nefrankofinih državah. Kot začetnike discipline naj omenimo M.A.K. Hallidaya (1985), Hallidaya in Hassanovo (1976), Sinclairja in Coultharda (1975), E. Werlicha (1976) in De Beaugranda in Dresslerja (1981). Na frankofonih področjih pa so na plodnejša tla kot v sami Franciji naletele v Švici (E. Roulet, J. Moeschler, J. M. Adam) in Belgiji.

Z novejšimi jezikoslovnimi opisi prevodoslovje kot interdisciplinarna veda oziroma znanost lahko samo pridobiva. Tudi v novih, računalniško podprtih tehnologijah, za označevanje korpusov potrebujejo natančne slovnične funkcijske definicije in razmejitve. V tem pogledu ostaja kontrastivna analiza aktualna.

2. METODOLOŠKI POSTOPKI V KONTRASTIVNIH SLOVNIČNIH RAZISKAVAH

Kontrastivna slovnica je torej bistvena sestavina prevodoslovnih študij, vendar ne sme biti sama sebi namen, ampak mora temeljiti na slovnično podprti analizi besedil oziroma diskurza (ki ga razumemo v najširši možni definiciji kot besedilo v danem kontekstu, prim. Adam (1994: 6)).

Za prevodoslovno usmerjeno kontrastivno analizo je važno, da si postavimo ciljno usmerjeno slovnično vprašanje, ki je relevantno za razumevanje razlik med jezikoma, ne pa samo sebi namen. Na današnji stopnji razvoja preučevanja slovničnih vprašanj ne gre za morfološko analizo, ampak funkcijsko, ki jo je nujno umestiti v pragmatični okvir preučevanja.

S prevodoslovnega stališča je zanimiva predvsem analiza besedil, ki ne temelji na kvantitativni analizi jezikovnih vzorcev v enem in drugem jeziku, ampak predvsem na kvalitativni analizi in osmišljanju rabe določene oblike v ustreznih kontekstih ter njene vloge v sporazumevalnem procesu. Tako dobimo vpogled v različne stilistične rabe določenih jezikovnih sredstev, vezane na tipe besedil, ali pa zgolj strukturno-funcijske razlike med obravnavanimi jeziki. Običajno lahko ta sredstva povežemo še z različnimi tipi oziroma prototipi besedil, kot so na primer

pri J. M. Adamu (1994) opisna, pripovedna, razlagalna in argumentacijska (gl. tudi E. Werlich, 1976).

Kontrastivno analizo med dvema jezikoma vedno pripravljamo iz teoretskih virov, ki vsebujejo novejšje poglede na vprašanja morfosintakse, pa tudi besediloslovja oziroma diskurzivnih študij.

V tem oziru za slovenščino še manjka ustreznih virov, ki bi na enem mestu raziskovalcu prinašali izčrpen pregled problematike in ga napotili na ustrezne članke in monografije, ki se s tem podrobneje ukvarjajo, kar nam v francoščini nudi npr. *Grammaire méthodique* avtorjev M. Riegela, J.C. Pellata in R. Rioula (1994), v angleščini pa *A Comprehensive Grammar of the English Language* avtorjev Quirka, Greenbauma, Leecha in Svartvika (1985). Za slovenščino je bolj kot teoretični opisi v klasični Toporišičevi strukturalistični slovnici za primerjalne oziroma kontrastivne namene raziskave uporaben slovnični del priročnika *Sporazumevalni prag slovenskega jezika* 2004 (Ferbežar et al.) in novejši članki, ki upoštevajo nove pristope k preučevanju jezika in ne gradijo opisov zgolj na primerih iz literarnih besedil (prim. Schlamberger Brezar 2004).

Poleg tega naredimo pregled dosedanjih relevantnih raziskav za področje. Njihova uporabnost za reševanje vprašanja, ki smo si ga zastavili v raziskavi, ni vedno očitna: raziskave so lahko preveč pod vplivom teorije, ki jo skuša nekdo dokazati s pomočjo interpretacije podatkov, nam pa naj bi šlo na tej stopnji bolj za prikaz gradiva in sklepanje, ki izvira predvsem iz gradiva samega. Kadar imamo dvome o primernosti razprav, ki obdelujejo izbrano tematiko, se poskušamo ograditi predvsem od razprav, ki v raziskavo pritegujejo zunanjejezikovne teorije in se ne ozirajo na gradivo, katerega analiza bi morala biti izpostavljena.

Po načrtanju teoretičnega okvira sledi izbor področja preučevanja. Sestoji iz določitve elementov, ki jih bomo primerjali, njihove identifikacije v besedilu in vzpostavitev razmerij v izvirnem in prevedenem oziroma dveh izvirnih besedilih. V začetni fazi raziskave je morda najlažje izbrati strukturalni okvir, kjer se jasno začrtajo podobnosti in razlike med jeziki. Primerjava lahko poteka na različnih jezikovnih ravneh: fonološki, skladenjskooblikoslovni in besedilni oziroma tekstološki – vse so v odnosu do želenega tipa besedila lahko relevantne za prevodoslovje. V naslednjih fazah je nujno vključiti še teorije, ki strukturalizem presejajo, npr. vedenje o funkcijski vezanosti posameznega jezikovnega vzorca, frekventnost določene strukture v različnih tipih besedil in podobno.

Sama fonološka ravnina je na primer za prevodoslovje manj zanimiva, razen če gre za besedila, kjer je jezikovno slikanje bistvenega pomena za razumevanje besedila. Tako izražanje je bolj ali manj omejeno na literarno prevajanje in oglaševal-

ska besedila. Morda raziskave na tej ravnini pridejo v poštev tudi v tolmačenju, vendar je za raziskave v tej disciplini mnogo primernejša raven diskurza.

Skladenjskooblikoslovna oziroma morfosintaktična ravnina odkriva strukturne razlike med jezikoma. Tu se na primer razkriva razlika v mestu pridevnika, ki je v francoščini običajno za, v slovenščini pa pred samostalnikom. Na tej ravnini pridejo do izraza tudi razlike v rabi naklonov – indikativ in subjunktiv ter rabe brezosebni glagolskih oblik, ki so v francoščini bistveno pogostejše kot v slovenščini. Odslikujeta pa se tudi samostalniški ali glagolski tip izražanja, ki sta nemalokrat odvisna tudi od (proto)tipa oziroma žanra besedila ali pa kar od avtorjevega sloga.

Na besedilni ali tekstološki ravnini preučujemo problem izmenjave trpnika in tvornika, kadar ga pogojujejo besedilni vzroki, npr. ohranjanje teme. To je tudi ravnina, kjer so najboljše razvidni postopki pozaimljanja, anaforike in deiktike, pa tudi določnosti v besedilih. Ob upoštevanju značilnosti posameznih besedilnih prototipov (Adam, 1994) se lahko primerja tudi besedilne žanre med seboj, na primer zgradbo časopisnega članka v francoščini in slovenščini in različne stilistične postopke v obeh jezikih, zgradbo pisem bralcev v francoskih in slovenskih časopisih s poudarkom na kontrastivni analizi argumentacijskih znamenjalcev in podobno. V to ravnino lahko vključimo tudi raziskave s področja stilistike.

Sledi oblikovanje hipoteze. Njeno potrjevanje oziroma zavračanje mora temeljiti na kritičnem pregledu gradiva in sklepanju na podobnosti oziroma različnosti med pojavi v obeh primerjanih jezikih. Za poglobljeno študijo, kjer imamo (pre) malo besedilnih podatkov ali pa preučujemo pojave, ki so del splošnega zavedanja o jeziku in njegovi rabi in jih po drobcih najdemo v različnih priročnikih ali jih intuitivno usvojimo v času obveznega šolanja (problem nastane, če tak pojav preučujemo v tujem jeziku, kjer nismo bili deležni obveznega izobraževanja), si lahko pomagamo z anketo pri rojenih govornikih tega jezika. Z anketo lahko preverjamo odnos uporabnikov do jezika in določenih struktur – v tem primeru potrebujemo večji vzorec, ali pa odnos določenega tvorca do jezikovnih rešitev, ki jih je izbral v odnosu do določenih vprašanj, ki so lahko predmet raziskovanja kontrastivne slovnice, in ki lahko predstavljajo njegovo prevajalsko strategijo ali so odraz osebnega sloga. Rezultate ankete moramo obravnavati z določeno mero kritičnosti, ker so vedno subjektivni. Dobro je, če jih lahko preverimo tudi v enojezičnih korpusih, če so ti na voljo.

Ko si pripravimo teoretski okvir, moramo pripraviti gradivo, ki služi kot osnova za analizo. Če se odločimo za delo na vzporednih korpusih slovenskega in francoskega jezika, si jih lahko pripravimo iz že obstoječih virov oziroma korpusov v

obeh primerjanih jezikih, lahko pa jih pripravimo na novo. O tem bomo govorili v nadaljevanju.

3 PRIPRAVA GRADIVA ZA ANALIZO

Za analizo izbranega jezikoslovnega ali stilističnega vprašanja si vedno izdelamo »korpus«. Korpusi v jezikoslovju niso nič novega, že od prodora tradicionalnega strukturalnega jezikoslovja dalje jezikoslovci za svoje jezikoslovne opise iščejo potrditve svojih trditev v besedilih (prim. Toporišič, 1976, 2000, ki ilustrira slovnične zakonitosti s primeri iz slovenske literature). Tudi slovarji so nastajali na podlagi korpusov, sicer predvsem iz literarnih besedil. Korpusi so bili takrat ročno pripravljene in obdelane, shranjeni na t. i. "karticah" oziroma "listkih", kar je veljalo tudi za SSKJ (1994) skozi vse faze nastajanja, kjer so besede nabrali iz kartoteke s 6 milijoni listkov in 300 000 iztočnicami iz leposlovnih, znanstvenih, strokovnih, poljudnoznanstvenih, publicističnih in drugih besedil (Jakopin, 1994).

Danes korpusi v jezikoslovju označujejo predvsem skupke ustrezno označenih zapisanih ali transkribiranih govorjenih besedil v računalniški obliki, ki služijo za terminološko in jezikoslovno analizo in opis (prim. Kennedy 1998, 1; Olohan 2004, 11 – 14; Habert 1997, 11). Največja razlika med nekdanjimi osebnimi korpusi raziskovalcev in današnjimi označenimi korpusi je, da se z računalniško tehnologijo da obvladovati veliko količino besedil. Ali bo to resnični korpus, katerega obdelava bo potekala računalniško, je odvisno od naših zmožnosti v tej disciplini.⁵⁶

Za računalniško ali ročno obdelavo si lahko pripravimo korpus vzporednih ali primerljivih besedil. Paralelni ali vzporedni korpusi so lahko enosmerni, in sicer iz izvornega v ciljni jezik, ali dvosmerni iz dveh izvornih v dva ciljna jezika, na primer francosko-slovenski in slovensko-francoski prevodi (Olohan 2004, 17). Vzporedni korpusi so odvisni predvsem od obstoječih prevodov za dane jezikovne kombinacije. Zato so besedila, ki jih zajamejo, nujno omejena: tako lahko pojasnimo pogosto rabo besedil institucij Evropske unije in literarnih prevodov. Tak slovenski primer predstavlja Evrokorpus (g. zgoraj) in angleško-slovenski vzporedni korpus ELAN (<http://nl.ijs.si/elan>). Za slovenščino je bil dograjen še slovensko-italijanski korpus (Mikolič Južnič 2007). Francosko-slovenski korpus sestavlja Adriana Mezeg.

Korpusi vzporednih besedil so pri raziskovalcih bolj priljubljeni od primerljivih korpusov: tu gre za besedilo in njegov prevod v tuji jezik. Ti korpu-

⁵⁶ Več o tem v člankih Š. Vintar in D. Fišer v pričujoči monografiji.

si so enostavno obvladljivi, ker se jih da poravnati in so nam konkordance hitro dostopne. Vendar lahko vzporedni korpusi predstavljajo do neke mere popačeno sliko jezikovne resnice, če v raziskave ne vključimo tudi primerljivih elementov, na kar smo opozorili v razpravi o prevodih političnih besedil (Schlamberger Brezar 2005a), ki je izpostavila problem prevodov političnih besedil v odnosu do izvornih besedil v tujem dokumentu in do obstoječih originalnih dokumentov.

Pri korpusi primerljivih besedil gre za isti tip besedila z enako vsebino in primerljivo dolžino, ki je predstavljen v dveh izvornih jezikih, npr. francosko in slovensko navodilo, francoski in slovenski recept, ipd., francosko in slovensko vabilo in podobno. Tu je le malo pozornosti namenjene procesu prevajanja, več pa zelenemu rezultatu. Ti korpusi v raziskovanju niso tako priljubljeni, ker so manj primerni za računalniško analizo kot vzporedni korpusi, ki so enostavno poravnani. Uporabljajo se lahko na različne načine, med drugim tudi za raziskave vplivov originalov na prevode in primerjavo prevodov od originalnih besedil, kot navaja M. Baker (Baker, 1995: 233-234):

[Comparable corpora consist of] two separate collections of texts in the same language: one corpus consists of original texts in the language in question and the other consists of translations in that language from a given source language or languages /.../ Both corpora should cover a similar domain, variety of language and time span, and be of comparable length.
(Baker, 1995: 233-234)

Primerljiva besedila nam med drugim omogočajo, da ugotovimo, ali prevedena besedila kažejo odstopanja od običajnih besedilnih vzorcev v ciljnem jeziku.

V slovenščini lahko poteka vzporedna raziskava oziroma preverjanje dobljenih podatkov v splošno dostopnih označenih korpusih *Fida*, *Fidaplus*, *Beseda*, *Nova beseda*. V angleščini je primerljiv njihov predhodnik British National Corpus (BNC). Ta je s 100 milijoni besed, razdeljenih med 90% pisnih besedil in 10% govora, je leta 1994, ko je bil dokončan, postavil nove standarde za gradnjo korpusov (Kennedy, 1998: 12, 45). Drugi jeziki so sprva dobivali korpuse predvsem v povezavi z angleščino (norveščina, švedščina, danščina, nizozemščina oz. flamščina) v državah, ki so bile močno vezane na učenje, prevajanje, slovaropisje v povezavi z angleščino. Romanski svet je tu za anglosaškim in germanskim zaostajal. Korpusov, ki bi vključevali besedila različnih zvrsti, za francoščino žal ni (Schlamberger Brezar, 2009), obstaja pa korpus literarnih besedil *Frantext* (<http://www.frantext.fr/>), na katerega se da abonirati in na podlagi katerega so gradili spletni slovar *Trésor de la langue française* (www.atilf.atilf.fr).

Za kontrastivno analizo so relevantni tudi ročno pridobljeni rezultati korpusov, ki si jih v namen raziskave pripravimo sami, sploh če gre za raziskave, povezane

s stilistiko besednega reda ali besediloslovnimi značilnostmi primerjanih jezikov, npr. prevajanje vabil, ki so tudi kulturno-specifično oblikovana.

Teoretični okvir za rabo korpusnih metod analize v prevodoslovju (Olohan 2004, 16) je precej širok: vključujejo jih v deskriptivne prevodoslovne študije, za študij rabe jezika v prevodih kot nasprotje kontrastivne, torej sistemsko orientirane lingvistike, v študije, ki razkrivajo, kaj je tipično za prevode (in tudi to, kar lahko označimo kot netipično), podpirajo kombiniranje kvantitativnih in kvalitativnih na korpusih temelječih analiz, ki se osredotočajo na leksiko, skladnjo in diskurzivne poteze, omogočajo pa tudi aplikacijo metodologije za različne tipe prevodov, kot na primer prevajanje v različnih sociokulturnih okvirih in podobno.

Zanimiva sodobna veja kontrastivne lingvistike je tudi kritična analiza diskurza [*Critical Discourse Analysis*]. Ta se ukvarja z analizami, kako se vrsta diskurza in ideološka pozicija v različnih jezikih spreminja, če se spreminja jezikovni izraz, na primer uporaba pasiva v prevodu ali njegovo zamenjevanje, posledice nominalizacije na učinke besedila v ciljnem jeziku in podobno (Puurtinen, 2000).

4. OBDELAVA PODATKOV S POGLEDOM NA NEKATERE NAČINE RAZISKOVANJA

Tako pripravljena besedila (oziroma »korpus«) v nadaljevanju obdelamo glede na predpostavke, ki smo jih izluščili iz teoretičnih virov, in napišemo sklep, kjer predpostavke potrdimo ali zavržemo glede na rezultate v preučevanem gradivu. Priporoča se, da se sklepe izpeljuje predvsem na podlagi same analize gradiva in ne iz priročnikov, ki o tem govorijo na splošno.

Članki s področja kontrastivne analize prinašajo različne ideje, v kakšnem smislu bi bilo potrebno izvesti kontrastivne raziskave. Kar nekaj primernih je na voljo za raziskave angleščine, nemščine, italijanščine in francoščine v primerjavi s slovenščino. V nadaljevanju omenjamo nekatere od njih, ki kažejo na pestre možnosti obravnave kontrastivnih elementov v jeziku.

Za angleško področje sta se z obdelavo protistavne analize nedoločnika ukvarjala Nike Kocijančič Pokorn in Rastislav Šuštaršič (2001). Na podlagi analize petih angleških leposlovnih besedil sta protistavno analizirala nedoločnik v vlogi osebkovega določila in ugotavljala, katere so najpogostejše strukture v slovenščini, ki ta nedoločnik ohranjajo oziroma ga zamenjujejo, kakor tudi pomanjkljivosti pri njegovem prevajanju.

Nike Kocijančič Pokorn (1997) razpravlja o rabi nedoločnega člena *one* v angleščini in analizira slovenske prevodne različice v odnosu do tradicionalnih in novejših napotkov v prevajanju. V svojem članku iz leta 2008 pa Kocijančičeva podaja tudi pregled razvoja prevodoslovja, ki vključuje tudi kritičen odnos do trenutnega stanja v kontrastivni analizi v slovenskem prostoru.

Silvana Orel-Kos (2008) se ukvarja s kontrastivno analizo časovnih oblik v slovenščini in angleščini v fikcijskih besedilih. Glagolski časi pa so tu obravnavani tudi z vidika razmerja moči govorcev.

Agnes Pisanski Peterlin se v svojih člankih iz leta 2000 in 2005 razvija besedilo-slovno usmerjeno kontrastivno analizo s primerjavo znanstvenih člankov različnih disciplin v angleščini in slovenščini.

Za področje francoščine se v članku »Nekatere skladijske značilnosti prevodov iz francoščine v slovenščino: lekcija iz kontrastivne slovnice« (Schlamberger Brezar 2005a) osredotočamo na neustrezne skladijske vzorce, ki jih najdemo v francoskih prevodih in so kalkirane po francoskih strukturah. Prispevek govori o normativnosti, na katero pri prevodih iz angleščine ni potrebno poudarjati, francoska skladnja pa očitno predstavlja trši oreh za nekatere prevajalce. Članek »Politična besedila kot tip besedil in postopki prevajanja stalnih formul« (Schlamberger Brezar 2005b) pa se ob primerjanju prevodov in originalov sprašuje o smiselnosti prevajanja stalnih formul v političnih besedilih s slovenskim deležem. O prevajanju glagolov rekanja v spremnih stavkih premega govora na podlagi primerjave treh prevodov Flaubertove *Madame Bovary* pa piše Adriana Mezeg (2007).

Na področju italijanskega jezika se s kontrastivno obravnavo glagolskih časov, predvsem perfekta in imperfekta v odnosu do slovenskih dovršnih in nedovršnih glagolov, pa tudi z rabo prihodnjika za izražanje uresničenih preteklih dejanj, ukvarjala Tjaša Miklič (1983, 2008). Problem nominalizacije v italijanščini in slovenščini pa v doktorski disertaciji obravnava Tamara Mikolič Južnič (2007).

Priporočamo, da si ogledate tudi različne prevodoslovne revije: kanadska *Meta* (<http://www.erudit.org/revue/meta/2009/v54/n2/index.html>) je razen aktualnih letnikov prosto dostopna na spletu in objavlja zelo kvalitetne prevodoslovne članke z vseh področij, tudi reviji *Babel* in *Target* objavljata med drugim prispevke s področja kontrastivne analize. Francoska revija s tega področja je revija *Linguistique contrastive et traduction*, ki jo ureja J. Guillemin-Fleischer. Prinaša predvsem prispevke kontrastivne analize evropskih jezikov in francoščine, med prvimi pa prevladuje angleščina.

Zaključimo lahko, da kontrastivna analiza ob upoštevanju novih jezikoslovnih tokov še vedno predstavlja področje, ki lahko prinaša nova znanja o razmerjih med jeziki. Zato je še vedno zanimiva za prevajalce in prevodoslovce, njeno področje preučevanja pa predvsem za slovenščino še zdaleč ni izčrpano.

Bibliografija

- Adam, Jean-Michel, 1994: *Les textes. Types et prototypes*. Pariz: Nathan.
- Bajec, Anton et al., 1994: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, DZS.
- Baker, Mona, 1993: Corpus linguistics and translation studies. Implications and Applications. Baker, M., Francis, G. in Tognini-Bonelli, E. (ur.): *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam, John Benjamins. 17–45.
- Baker, Mona, 1995: Corpora in translation studies. An overview and some suggestions for future research. *Target* 7. 223–243.
- de Beaugrande, Robert Alain, W. U. Dressler, 1981: *Introduction to text linguistics*. London: Longman. (slovenski prevod: de Beaugrande, Robert Alain, W. U. Dressler, 1992: *Uvod v besediloslavlje*. Ljubljana: Park.)
- Ferbežar, I., Knez, M., Markovič, A., Pirih Svetina, N., Schlamberger Brezar, M., Stabej, M., Tivadar, H., Zemljarič Miklavčič, J., 2004: *Sporazumevalni prag za slovenski jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Gile, Daniel, 2005: *La traduction. La comprendre, l'apprendre*. Pariz: PUF.
- Guillemin-Fleischer, Jacqueline, 1987: *La stylistique comparée du français et de l'anglais*. Pariz: Ophrys.
- Habert, Benoît, Nazarenko, A., Salem, A., 1997: *Les linguistiques de corpus*. Pariz: Armand Colin.
- Halliday, Michael A. K., R. Hasan, 1976: *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, Michael A. K., 1985: *An introduction to functional grammar*. London/Baltimore, Md., USA: Edward Arnold.
- Jakopin, Franc, 1994: Sklepna beseda. Bajec, Anton et al., 1994: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, DZS.
- Kennedy, Graeme, 1998: *Introduction to Corpus Linguistics*. Amsterdam: Rodopi.
- Kocijančič Pokorn, Nike, 1997: A Slovene-English contrastive analysis of one. *Slovenski jezik* 1. 5–23.
- Kocijančič Pokorn, Nike, 2008: Translation and TS research in a culture using a language of limited diffusion: the case of Slovenia. *The journal of specialised translation* 10. 2–9.
- http://www.jostrans.org/issue10/art_pokorn.pdf
- Kocijančič-Pokorn, Nike, Šuštaršič, Rastislav, 2001: Slovensko-angleška protistavna analiza nedoločnika v vlogi osebkovega oz. povedkovega določila. *Slovenski jezik* 3. 32–41.

- Lado, Robert, 1957: *Linguistics across Cultures. Applied Linguistics for Language Teachers*. Michigan: Ann Arbor.
- Malmkjaer, Kirsten, 2004 (ur): *The Linguistic Encyclopedia*. London/New York: Routledge.
- Mezeg, Adriana, 2007: Načini prevajanja francoskih glagolov iz spremnih stavkov premege govora v treh slovenskih prevodih Flaubertove Madame Bovary. *Jezik in slovtvo* 52/2. 81–93.
- Miklič, Tjaša, 1983: L' opposizione italiana perfetto vs imperfetto e l' opposizione slovena dovršnost vs nedovršnost nella verbalizzazione delle azioni passate. *Linguistic*, XIII. 53–123.
- Miklič, Tjaša, 2008: Raba prihodnjika za uresničena pretekla dejanja: retorični prijem »pogled naprej« v slovenščini in v nekaterih drugih jezikih. *Jezik in slovtvo* 53/1. 49–66.
- Mikolič Južnič, Tamara, 2007: *Nominalne strukture v italijanščini in slovenščini: pogostnost, tipi, in prevodne ustreznice*: doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Moeschler, Jacques, Reboul, Anne, 1998: *Pragmatique du discours, de l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours*. Pariz: Albin Michel.
- Olohan, Maeve, 2004: *The use of corpora in translation studies*. London/New York: Routledge
- Orel Kos, Silvana, 2008: A contrastive-stylistic study into the tense distribution in English and Slovene fictional texts. *Linguistica* 48. 227–236.
- Pisanski, Agnes, 2000: Angleško-slovenska protistavna analiza makrostrukture znanstvenega članka. *Vestnik* 34/1–2. 371–385.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2005: Text-organising metatext in research articles: an English-Slovene contrastive analysis. *English for specific purposes* 24/3. 307–319.
- Puurtinen, Tiina, 2000: Translating Linguistic Markers of Ideology. Chesterman, A. (ur.), N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier: *Translation in Context*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 177–186.
- Quirk, Randolph, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik, 1985: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London/New York: Longman.
- Riegel, Martin, J.C. Pellat, R. Rioul, 1994: *Grammaire méthodique*. Pariz: PUF.
- Roulet, Eddie et al., 1985: *L'articulation du discours en français contemporain*. Bern: Lang.
- Schlamberger Brezar, Mojca, 2004: Diskurzivni pristop k problemu določnosti v slovenščini. *Jezik in slovtvo* 49/5. 35–44.
- Schlamberger Brezar, Mojca, 2005a: Nekateri skladenjske značilnosti prevodov iz francoščine v slovenščino: lekcija iz kontrastivne slovnice. Mikolič, Vesna, Karin Marc Bratina (ur.): *Slovenščina in njeni uporabniki v luči evropske integracije* (Knjižnica Annales Majora). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 261–268.

- Schlamberger Brezar, Mojca, 2005b: Politična besedila kot tip besedil in postopki prevajanja stalnih formul. Nike Kocijančič Pokorn, Erich Prunč, Alessandra Riccardi (ur.): *Beyond Equivalence, Jenseits der Äquivalenz, Oltre l'equivalenza, Onkraj ekvivalence*. Graz: Institut für Translationswissenschaft. 121–136.
- Schlamberger Brezar, Mojca, 2009 (v tisku): La préparation des corpus parallèles et comparables et leur utilité pour le traducteur. *Cahiers du GEPE Traduction et domaines de spécialités* (Actes des Journées d'études de Strasbourg "Outils de traduction, outils du traducteur?"). Université Marc-Bloch-Strasbourg 2, 18–19 septembre 2008)
- Seleskovitch, Danica, M. Lederer, 1984: *Interpréter pour traduire*. Pariz: Didier Erudition.
- Sinclair, John, M., Coulthard, 1975: *Towards an Analysis of Discourse: the English used by Teachers and Pupils*. London: Oxford University Press.
- Toporišič, Jože, 1976, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Vinay, Jean-Paul, P. Darbelnet, 1958: *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris/Montréal: Didier, Beauchemin.
- Werlich, Egon, 1976: *Typologie der Texte*. Heidelberg: Quelle und Meyer.

Spletne strani:

- Korpus Fida: www.fida.net (Dostop julij-november 2009)
- Korpus Fidaplus: <http://www.fidaplus.net> (Dostop julij-november 2009)
- Revija Meta: <http://www.erudit.org/revue/meta/2009/v54/n2/index.html> (Dostop julij-november 2009)
- Korpus Frantext: <http://www.frantext.fr/> (Dostop julij-november 2009)
- Slovar Trésor de la langue française: www.atilf.atilf.fr (Dostop julij-november 2009)
- Korpus Beseda: http://bos.zrc-sazu.si/main_si_l2.html (Dostop julij-november 2009)
- Korpus Nova beseda: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html (Dostop julij-november 2009)

Kontrastivna retorika

Agnes Pisanski Peterlin

The present paper presents contrastive rhetoric, an area of research in applied linguistics focusing on the differences in writing conventions across languages. The term contrastive rhetoric was first introduced by Robert Kaplan (1966) and the new research field emerged within the context of second language writing pedagogy. Today the scope of contrastive rhetoric has expanded beyond second language writing to areas such as language for specific purposes, academic discourse, intercultural studies and translation studies. In the first part of this paper, the basic concepts and principles of contrastive linguistics are introduced. In the second part, the development of contrastive rhetoric is summarized briefly and its main aims, research methods and its most important findings are presented. In the third part, criticism of existing approaches to contrastive rhetoric is discussed and emerging new directions in this research field are considered. Finally, the connection between contrastive rhetoric and Translation Studies is explored: recently, corpus-based methodology has contributed to better cooperation between these two closely related disciplines.

Ključne besede: kontrastivna retorika, retorične konvencije, uporabno jezikoslovje, kontrastivno jezikoslovje, korpusno prevodoslovje

1. UVOD

Kontrastivna retorika oziroma kontrastivna analiza diskurza je podpodročje uporabnega jezikoslovja, ki se ukvarja s primerjavami dveh ali več jezikov na podlagi besedil ali diskurza; sega torej prek ravni stavka in kot pomembne vidike pri analizi upošteva sobesedilo, žanrske in kulturne konvencije. Izraz kontrastivna analiza diskurza je nekoliko dvoumen: analiza diskurza namreč lahko pomeni tako analizo govorjenega diskurza (v tem primeru se seveda tudi kontrastivna analiza diskurza osredotoča na govorjeni jezik) kot analizo pisnega diskurza (v tem primeru pa je kontrastivna analiza diskurza sopomenka za kontrastivno retoriko).

Namen pričujočega prispevka je predstaviti raziskovalno področje kontrastivne retorike, metodološke pristope, ki se na tem področju uporabljajo, in implikacije kontrastivnoretoričnih izsledkov. V prvem delu prispevka je predstavljen okvir kontrastivnega jezikoslovja in njegova osnovna izhodišča, na katerih temelji tudi kontrastivna retorika. Sledi opis zgodovinskega razvoja kontrastivne retorike, kratek pregled najpomembnejših očitkov h kontrastivnoretoričnemu pristopu in predstavitev povezave med kontrastivno retoriko in prevodoslovjem. Zadnji del prispevka se osredotoča na enega od danes najbolj razširjenih metodoloških pristopov v kontrastivni retoriki, to je korpusni pristop, ki hkrati predstavlja tudi pomembno stično točko kontrastivne retorike s prevodoslovnimi študijami.

2. OSNOVNA IZHODIŠČA KONTRASTIVNEGA JEZIKOSLOVJA

Kontrastivno jezikoslovje se ukvarja s sistematično primerjavo dveh (ali več) jezikov z namenom iskanja podobnosti in razlik med njima (ali njimi) in posledično s prepoznavanjem področij, ki bi utegnili biti težavna pri učenju oziroma poučevanju tujega jezika. Je torej aplikativno usmerjeno področje in se zato uvršča v okvire uporabnega jezikoslovja. V začetku je bilo kontrastivno jezikoslovje usmerjeno izrazito pedagoško (glavni cilj je bilo izboljšanje poučevanja oziroma učenja tujega jezika), vendar je z razvojem prevodoslovja postalo jasno, da so dognanja kontrastivnega jezikoslovja zanimiva in pomembna tudi za druga področja, vključno s prevajalsko stroko in prevodoslovnimi študijami. V novejšem času je prav povezava med kontrastivnim jezikoslovjem in prevodoslovjem postala pomemben element za nadaljnji razvoj kontrastivnega jezikoslovja.

Za začetnika kontrastivnega jezikoslovja (oziroma kontrastivne analize, kot se je to področje sprva imenovalo) se ponavadi šteje Charles Fries, ki je leta 1945 objavil delo z naslovom *Teaching and Learning English as a Foreign Language*. V njem je postavil hipotezo, da je najučinkovitejše gradivo tisto, ki temelji na znanstve-

nem opisu jezika, ki naj bi se ga naučili (J2), opis pa je treba skrbno primerjati z vzporednim opisom prvega oziroma materne jezika (J1) učenca. Friesove ideje je kasneje razvijal Robert Lado z delom *Linguistics Across Cultures* (1957), v katerem je postavil hipotezo, da so tisti elementi, ki so podobni učenčevemu prvemu jeziku, zanj preprosti, tisti, ki so drugačni, pa za učenca predstavljajo težave. Ta trditev je postala izhodišče kontrastivnega jezikoslovja in je v literaturi navadno poimenovana *hipoteza kontrastivne analize* [*Contrastive Analysis Hypothesis*]. Hipoteza kontrastivne analize tako implicira, da je glavni vir napak v J2 prenos starih navad iz J1 ter da lahko s kontrastivno analizo J1 in J2 identificiramo razlike med jezikoma in tako predvidimo, kje se bodo pojavljale napake. Implicira tudi, da bo težav (in posledično napak) več tam, kjer so razlike med jezikoma velike.

V šestdesetih in sedemdesetih letih so se pojavili resni pomisleki glede legitimnosti predvidevanj kontrastivne analize, ki je temeljila na behaviorizmu. Behavioristični pogled na usvajanje jezika je pod vprašaj postavil Chomsky, hkrati pa je analiza napak, takrat razmeroma novo področje jezikoslovja, pokazala, da se največje težave pri učenju tujega jezika ne pojavljajo nujno tam, kjer se J1 in J2 najbolj razlikujeta, temveč so številne napake pri učenju univerzalne, nekatere so posledica načina poučevanja, druge stopnje kognitivnega razvoja učencev itd. Pomemben je bil tudi očitok, da hipoteza kontrastivne analize sicer predpostavlja različno velike razlike, vendar kontrastivno jezikoslovje ni razvilo orodja za merjenje velikosti teh razlik, zato je povsem nejasno, na podlagi česa naj bi ocenjevali, kako velika je neka razlika med jezikoma (prim. Eckman 1977).

Prav zaradi omenjenih očitkov ni presenetljivo, da sta izvirno verzijo hipoteze kontrastivne analize (kasneje imenovana *kreпка verzija hipoteze KA*) v začetku sedemdesetih let nadomestili dve bolj splošno sprejemljivi verziji. Prva, tako imenovana *šibka verzija hipoteze kontrastivne analize* (Wardhaugh 1970), predpostavlja, da težav pri učenju jezika sicer ne moremo natančno predvideti, lahko pa jih s pomočjo rezultatov kontrastivnih študij pojasnimo. Druga, tako imenovana *zmerna verzija hipoteze kontrastivne analize* (Oller in Ziahosseiny 1970), predpostavlja, da je mogoče jezikovne težave med dvema jezikoma predvideti v nekaterih vzorcih, a pri tem niso problematični tisti vzorci, kjer so razlike velike, kot je veljalo v izvirni, krepki verziji hipoteze, temveč se težave pojavijo tam, kjer so razlike majhne.

V začetku se je kontrastivno jezikoslovje ukvarjalo zlasti s primerjavami na ravni fonologije, slovnice ali leksikologije, navadno pa analiza ni segala prek meja stavka. V osnovi je bila želja raziskovalcev primerjati jezikovna sistema dveh (ali več jezikov), zato so kontrastivne raziskave navadno temeljile na intuitivnem ugotavljanju tega, kaj je v jeziku mogoče in kaj ni. Metodologija je obsegala tri korake, in sicer opis (izbor elementov in njihovo karakterizacijo), jukstapozicijo (iskanje

in identifikacijo elementov) in primerjavo (stopnjo in vrsto ujemanja) (prim. Krzeszowski 1990), za primerjavo pa je nujna neka skupna osnova, ki jo v kontrastivnem jezikoslovju navadno poimenujejo *tertium comparationis*.⁵⁷ Potrebo po vpeljavi *tertium comparationis* utemeljuje eden pomembnih teoretikov kontrastivnega jezikoslovja, Tomasz Krzeszowski (1990), s tem, da vsaka primerjava vsebuje osnovno predpostavko, da imajo predmeti, ki jih primerjamo, nekaj skupnega, na podlagi česar lahko opišemo razlike, *tertium comparationis* pa je prav ta skupni temelj reference.

V novejšem času pa se je perspektiva kontrastivnega jezikoslovja spremenila: namesto s primerjavo abstraktnih jezikovnih sistemov se mnogi raziskovalci danes ukvarjajo s primerjavo dejanske rabe v različnih jezikih, ki jo ugotavljajo na podlagi korpusnega gradiva. Razvoj analize diskurza je prinesel nova spoznanja o tem, da je za ustrezno interpretacijo besedila nujno upoštevanje sobesedila, žanrskega okvira (za podrobnosti prim. Limon v tej monografiji), kulturnih konvencij itd., ta spoznanja pa so postala zanimiva tudi s kontrastivnega vidika. Prek raziskav, ki so se sedaj začele ukvarjati primarno z besedili in razlikami med kulturnimi konvencijami, se je razvila kontrastivna retorika. Ta je že od vsega začetka temeljila na analizi resničnih besedilnih vzorcev, saj na ravni besedila ni mogoče analizirati izmišljenih zgledov. Prav tako so v novejšem času nekateri raziskovalci na področju kontrastivne retorike razvijali nove poglede na *tertium comparationis* (za natančnejši pregled prim. Connor in Moreno 2005): ta koncept namreč ostaja ključen tudi za kontrastivnoretorično metodologijo, vendar pa tu dodatno vključuje ideje o primerljivosti žanra, besedilne vrste, tematike, registra ipd.

3. RAZVOJ KONTRASTIVNE RETORIKE

Začetki kontrastivne retorike so povezani z danes zelo kontroverznimi stališči, od katerih se je sicer kasneje večina jezikoslovcev distancirala. To so vrednostne sodbe o tem, da je angleški oziroma anglo-ameriški⁵⁸ model pisanja zelo linearen, neposreden (medtem ko je v drugih jezikih pri pisanju pogosta digresija in so ideje izražene posredno) in s tem jasnejši in boljši od drugih ter zato vreden posnemanja. Robert B. Kaplan je z objavo prvega članka s tovrstnim stališčem leta 1966 utemeljil kontrastivno retoriko kot področje oziroma poddisciplino jezikoslovja, toda hkrati je postal tudi začetnik etnocentrističnega obravnavanja te tematike, ki so se ga mnogi jezikoslovci v naslednjih desetletjih skušali otresti. Kaplanova (1966) osnovna ideja o kontrastivni retoriki je sicer osnovana na štirih temeljih, in sicer na hipotezi kontrastivne analize, Sapir-Whorfovi hipotezi (predpostavki,

⁵⁷ V prevodoslovju se sorodni koncept enakosti navadno imenuje *ekvivalenca* (prim. tudi Connor in Moreno 2005, Chesterman 1998). Termin *tertium comparationis* se sicer izvorno uporablja v literarni teoriji, in sicer v teoriji metafor.

⁵⁸ Kontrastivna retorika ima najdaljšo tradicijo v ZDA, zato je angleško pisanje najbolj raziskano.

da jezik vpliva na pogled na svet), retoriki (v aristotelijanskem smislu) in pedagogiki tujega jezika (prim. Connor 2008).

Vendar pa je Kaplanov (1966) članek, ki brez dvoma označuje začetek kontrastivne retorike, zaradi etnocentrizma in stereotipiziranja ter morda celo omalovaževalnega odnosa do neanglo-ameriških kultur, postal predmet kritik številnih jezikoslovcev. Yamuna Kachru (1995: 22) opozarja na povsem nesprejemljive poudarke članka (Kaplan za nerojene govorce angleščine, ki jim je angleščina drugi ali tuji jezik, trdi, da se njihovo pisanje zaznava kot "neosredotočeno", "brez organizacije" ali "nepovezano") in meni, da Kaplan s svojim sklepom, da je nujno in zaželeno, da uporabniki angleščine pišejo tako kot rojeni govorniki angleščine, razvrstitev retorične vzorce, ki niso v skladu s pričakovanji bralcev, ki so rojeni govorniki angleščine. Tudi Kaplan (2000) sam priznava, da so v članku velike napake, tako v metodologiji (primerjal je strokovno pisanje rojenih govorcev s pisanjem študentov, ki jim je bila angleščina tuji jezik) kot v sklepih ter se od njega do neke mere distancira (Kaplan 2000: 82–83).

Vrednostne sodbe o tem, katere konvencije so "boljše" in katere "slabše", katere jezikovne skupnosti so "učinkovitejše" in jih je treba posnemati, navadno niso značilne za objektivni znanstveni pristop, toda prav takšne sodbe kažejo na dejstvo, da rojeni govorniki nekega jezika kršenje besedilnih konvencij v svojem prvem jeziku, ki jih "zagrešijo" nerojeni govorniki, sprejemajo izrazito negativno. Danes je, kot že rečeno, tovrsten pogled docela zavržen in etnocentrizem je v kontrastivni retoriki večinoma stvar preteklosti. Večina jezikoslovcev, ki se ukvarjajo s kontrastivno retoriko, razmeroma pozitivno ocenjuje aplikativno (pedagoško) vrednost dognanj o retoričnih razlikah med jeziki in vidi smisel v poučevanju besedilnih konvencij, čeprav aplikacija v praksi predstavlja nadvse kompleksen problem. Shirley Ostler (2002: 178) ugotavlja, da je sicer mnoge razlike v retoričnih konvencijah mogoče poučevati, a je usvajanje novih vzorcev za različne posameznike različno težko, hkrati pa so različno problematične tudi posamezne konvencije; spreminjanje retoričnega sloga torej ni lahko delo.

Kaplanovo paradigmo kontrastivne retorike je pomembno razširil ameriški jezikoslovec John Hinds, ki je menil, da ni dovolj, da se raziskovalci ukvarjajo le s pisnimi izdelki učencev v tujem jeziku, temveč je za ustrezno interpretacijo nujno poznavanje konvencij pisanja v njihovem prvem (maternem) jeziku. Hinds je v svojem vplivnem članku iz leta 1987 predlagal klasifikacijo jezikov, ki temelji na odgovornosti govornika in/ali pisca proti odgovornosti poslušalca in/ali bralca (Hinds 1987). Menil je namreč, da je v nekaterih jezikih, npr. v angleščini, tvorec besedila tisti, ki je najbolj odgovoren za uspešno komunikacijo, v drugih jezikih, npr. v japonščini, pa je odgovornost za uspešno komunikacijo prepuščena predvsem bralcu. Hinds (1987: 144) poudarja, da "želja, da bi v angleščini pisali ali

govorili jasno, prežema našo [anglo-ameriško] kulturo". Številni avtorji, ki so na podlagi Hindsve (1987) teorije raziskovali razlike med pisanjem v angleščini in v drugih jezikih, večinoma ugotavljajo, da angleško pisanje res močno temelji na odgovornosti tvorca besedila, v nekaterih drugih jezikih pa je pomembnejša odgovornost bralca (prim. npr. Clyne (1987) za nemščino, Mauranen (1993) za finščino, Čmejrková in Daneš (1997) za češčino in Vassileva (2001) za bolgarščino).

Ob Kaplanu in Hindsu je treba med teoretiki kontrastivne retorike omeniti tudi Ullo Connor, avtorico zelo vplivnega dela z naslovom *Contrastive Rhetoric* (Connor 1996) in vrste člankov (npr. Connor 2002, 2004, 2008), v katerih se ukvarja z vprašanjem nadaljnjega razvoja kontrastivne retorike. Raziskave Connorjeve prinašajo pomembne novosti na področje metodologije dela, saj so pripomogle k oblikovanju bolj rigoroznega znanstvenega opisa retoričnih struktur, hkrati pa je njeno delo prispevalo k vključitvi žanrske perspektive in korpusnega pristopa v kontrastivnoretorične raziskave.

Od prve raziskave pisnih izdelkov študentov, ki jim angleščina ni bila materni jezik (Kaplan 1966), so se področja raziskovanja kontrastivne retorike precej razvila, saj so natančnejše opredelitve prinesle tudi natančnejše rezultate. Tako so nove definicije žanra (npr. Swales 1990) omogočile boljše opredelitve izbranega gradiva, zavedanje, kako pomembno je poznavanje podatkov o informantih (avtorjih gradiva), pa je pripomoglo k boljši interpretaciji rezultatov. Ob vsem tem je razvoj tehnologije, predvsem v okviru korpusnega jezikoslovja, omogočil tudi uporabo novih metod, ki temeljijo na različnih vrstah elektronskega iskanja po velikih besedilnih zbirkah. Prav tako so spoznanja posameznih raziskav – npr. o vlogi družbeno konstruiranih konvencij pri oblikovanju retorične strukture, o sprejemanju in učinku slednje v različnih ciljnih kulturah ali o učljivosti besedilnih konvencij – odprla nadaljnja področja raziskav (prim. tudi Connor 2008 in Ostler 2002.) Ulla Connor (2002) navaja štiri glavna podpodročja kontrastivne retorike, in sicer kontrastivne besediloslovne študije (sem uvršča tako primerjave načina pisanja v dveh ali več jezikih kot tudi primerjave pisanja učencev tujega jezika in govorcev maternega jezika), študije razvoja pismenosti v J1 in J2, medkulturne študije procesa pisanja in kontrastivne žanrske študije.

Spričo precejšnjega zanimanja za ugotovitve kontrastivne retorike ni presenetljivo, da se število raziskav retoričnih struktur povečuje; čedalje več je jezikovnih pa tudi strokovnih skupnosti in žanrov, ki jih raziskave zajemajo. Po začetnem zanimanju za primerjave angleščine z neevropskimi, predvsem azijskimi, kulturami (npr. Kaplan 1966, Eggington 1987, Hinds 1987) in kontrastivnih analizah angleščine in večjih evropskih jezikov, kot sta nemščina in španščina (npr. Clyne 1987, Valero-Garcés 1996, itd.), se je v naslednjih letih močno povečalo število

kontrastivnih primerjav angleščine s severnogermanskimi jeziki in finščino (npr. Mauranen 1993, Bäcklund 1998, Dahl 2004), nekoliko kasneje pa tudi primerjave angleščine s slovanskimi jeziki (npr. Čmejrková in Daneš 1997, Vassileva 2001, Yakhontova 2002). V okviru kontrastivnoretoričnih raziskav angleščine in slovenščine velja omeniti kontrastivne žanrske študije, npr. primerjavo filmskih kritik (Plemenitaš 2008) in spletnih strani podjetij (Limon 2008), študije retoričnih konvencij v znanstvenih člankih, ki se osredotočajo na medjezikovne in meddisciplinarne razlike v rabi besedilnega metadiskurza (Pisanski Peterlin 2005), ali pa na medjezikovne in meddisciplinarne razlike v organizaciji besedila (Pisanski Peterlin 2006a); in medkulturne študije razvoja pismenosti (Sešek 2004).

4. KRITIKE KONTRASTIVNE RETORIKE

Poleg že omenjenih negativnih odzivov (npr. Kachru 1995) na etnocentrizem v zgodnjih kontrastivnoretoričnih študijah se na račun kontrastivne retorike pojavljajo tudi druge kritike. Večina jih izhaja iz predpostavke, da je stališče kontrastivne retorike poenostavljeno. Kritiki tako trdijo, da kontrastivna retorika kulturo vidi predvsem kot statično in homogeno, kot strogo zamejeno kategorijo (npr. Zamel 1997), v kateri so subjekti raziskave opredeljeni binarno: so pripadniki kulture A ali kulture B, kultura pa je opredeljena kot nacionalna kultura. Realnost je, po mnenju kritikov, precej drugačna: tudi znotraj kulture so posamezniki različni, kultura je dinamična in heterogena, v resnici bolj kot o enovitosti lahko govorimo o hibridnosti, tudi znotraj nacionalne kulture lahko govorimo o kulturah različnih strok.

Toda Ulla Connor (2002, 2004) meni, da je sodobna kontrastivna retorika takšne poglede prerasla, in očitke zavrača. Hkrati pa predlaga, da bi bilo koristno, če bi kontrastivno retoriko prav za to, da bi se takšnim kritikam izognili, znova definirali in preimenovali v *medkulturno retoriko* [*intercultural rhetoric*], v sklopu postmoderne paradigme medkulturnih ved. Opozarja, da so nacionalne kulture v kontrastivni retoriki morda sicer tradicionalno opredeljene, vendar raziskovalci na tem področju vseh odklonov v pisanju nematernih govorcev niso poenostavljeno pripisovali izključno jezikovni in kulturni interferenci, temveč so prepoznavali in obravnavali tudi druge vzroke, kot je izobrazba, kultura stroke, žanrske konvencije in neenaka pričakovanja piscev in bralcev (Connor 2002: 504).

5. KONTRASTIVNA RETORIKA IN PREVODOSLOVJE

Primarno izhodišče kontrastivne retorike je bilo (in je vsaj do neke mere še vedno) pedagoško: za večino zgodnjih raziskovalcev je bilo to raziskovalno področje, ki

proučuje vpliv materinščine na tvorjenje besedil v tujem jeziku. V novejšem času je izhodišče kontrastivne retorike preseгло pedagoške okvire in se je razširilo na področja, kot so strokovni jeziki, znanstveni jeziki, medkulturne študije in nena-zadnje tudi prevodoslovje.

Že Ulla Connor v svojem prvem pregledu kontrastivne retorike poudarja sorodnost tega področja s prevodoslovjem, a hkrati ugotavlja tudi to, da za obe disciplini velja, da ugotovitve ene v drugi navadno prezrejo (Connor, 1996: 117). Na dejstvo, da bi bilo za obe disciplini nadvse koristno, če bi upoštevali izsledke druge, pa opozarja tudi Andrew Chesterman (1998: 6). Ulla Connor (1996: 117) to obojestransko prezrtost pripisuje različnim družbenim okoliščinam, v katerih se disciplini razvijata: prevajanje je nujno zlasti za jezike z manjšim številom govorcev, v jezikih z večjim številom govorcev pa je bolj poudarjen razvoj opismenjevanja tujcev. Vseeno podobno kot Chesterman (1998) meni, da so izsledki prevodoslovja za kontrastivno retoriko lahko izredno pomembni (Connor 1996: 121–123): pri tem opozarja zlasti na Touryjev ciljno-usmerjeni pristop k prevajanju (predstavljen je npr. v Toury 1995). Touryjev model omogoča, da lahko prevod opišemo z dveh vidikov, in sicer z vidika *ustreznosti* [*adequacy*], (sledenje normam kulture izvirnika) in *sprejemljivosti* [*acceptability*], (sledenje normam ciljne kulture). Po mnenju Connorjeve sta prav koncepta ustreznosti in sprejemljivosti tudi za kontrastivno retoriko lahko zelo pomembna, saj lahko o sprejemljivost za ciljno kulturo govorimo tudi v kontekstu poučevanja pisanja v tujem jeziku.

Kot že rečeno, se je z vprašanjem stičnih točk kontrastivne retorike in prevodoslovja ukvarjal tudi Andrew Chesterman v svojem delu *Contrastive Functional Analysis*, ki je izšlo leta 1998. Čeprav se v knjigi osredotoča predvsem na vprašanje kontrastivne funkcijske analize in je delo zato v prvi vrsti kontrastivne narave, se pri konceptu *tertium comparationis* oziroma *ekvivalence* prevodoslovju močno približa. Primeri, ki jih Chesterman v svojem delu predstavlja, so sicer predvsem primeri kontrastivne analize na ravni stavka, a se kljub temu ukvarja tudi z vprašanjem, kako paradigmo funkcijske kontrastivne analize razširiti prek ravni stavka.

Potem ko se je v drugi polovici devetdesetih let začelo razširjati zavedanje o sorodnosti kontrastivnoretoričnih in prevodoslovnih študij, je začelo naraščati število raziskav, v katerih so raziskovalci iz ene discipline pri interpretaciji rezultatov upoštevali tudi spoznanja druge discipline. Vendar pa je bil za ta korak ključen tudi novi metodološki pristop, ki ga je omogočil razvoj korpusnega jezikoslovja.

6. KORPUSNE RAZISKAVE

Sodobne kontrastivne raziskave diskurzivnih prvin temeljijo na analizi vzorcev resničnih besedil. Nekaterim raziskovalcem, ki se ukvarjajo s kontrastivnim jezikoslovjem na ravni stavka, se zdi analiza primerov, ki so bili izmišljeni posebej za potrebe raziskave, še vedno sprejemljiva, na ravni besedila pa takšen pristop seveda nikoli ni bil mogoč. Do konca dvajsetega stoletja je bilo sicer avtentično gradivo, ki so ga analizirali v večini raziskav, pogosto zelo omejeno, saj je večina raziskovalcev gradivo analizirala ročno, to pa je predstavljalo precejšnjo omejitev za obseg raziskave. Zlasti zgodnje raziskave na tem področju so pomenile oranje ledine in so bile pogosto analize majhnega števila besedil, v katerih so avtorji poskušali opredeliti, kakšne vrste pojav pravzaprav raziskujejo, raziskave pa so bolj kot kvantitativne, izpostavljale kvalitativne vidike. Zelo znan primer tovrstne študije⁵⁹ je raziskava Anne Mauranen (1993), v kateri avtorica analizira dva para besedil, ki sta primerljiva po žanru (oba sta znanstvena članka), področju (ekonomija) in tematiki. Avtorja prvih dveh besedil sta bila finska ekonomista, avtorja drugih dveh besedil pa rojena govorca angleščine. Vsa štiri besedila so bila napisana v angleščini, avtorica raziskave pa se je osredotočala na razlike v rabi metabesedila (definirala ga je kot besedilo o besedilu) v člankih finskih avtorjev in člankih rojenih govorcev. Čeprav so kvantitativni podatki o številu pojavitev metabesedilnih elementov pomemben del rezultatov te študije, se analiza v svojem bistvu osredotoča na kvalitativne ugotovitve o razlikah v rabi metabesedila.

Okrog leta 2000 se je začelo močno povečevati število korpusnih kontrastivnih raziskav, elektronski korpusi pa so pomenili veliko povečanje obsega analiziranega gradiva. Že v devetdesetih letih so se pojavile tudi prve korpusne prevodoslovne študije – začetnica tovrstnih študij je Mona Baker (npr. Baker 1993) – nekoliko kasneje pa so začenjale nastajati hibridne raziskave, ki so na podlagi korpusnega pristopa združevale kontrastivno retoriko s prevodoslovjem. Pomembnosti povezave kontrastivnih študij, prevodoslovja in korpusnega pristopa so se začeli zavedati mnogi korpusno usmerjeni kontrastivni jezikoslovci in jezikoslovno usmerjeni prevodoslovci: s teoretičnega in metodološkega vidika so povezavo obravnavali npr. Kirsten Malmkjaer (1998), Sylviane Granger (2003), Stig Johansson (2007), Anthony McEnery in Richard Xiao (2007) idr.

Pomembno vprašanje, s katerim se soočajo raziskovalci, ki združujejo kontrastivno retoriko, prevodoslovje in korpusni pristop, je vprašanje gradiva oziroma korpusa. Jasno je, da je pri kontrastivnih raziskavah izjemno pomembno, da je gradivo izbrano po strogih kriterijih (npr. čas nastanka, žanr, stroka itd.), saj je le

⁵⁹ V tem razdelku so za ilustracijo nekoliko podrobneje predstavljene tri vrste kontrastivnoretoričnih raziskav (Mauranen 1993; Dahl 2004 in Smith 2004) in ena kontrastivna študija, ki temelji na prevodnem korpusu (van der Auwera in sod 2005). Nekateri podrobnejši metodološki napotki za izdelavo kontrastivnojezikoslovne raziskave so predstavljeni v Schlamberger Brezar (v tej monografiji).

tako mogoče zagotavljati primerljivost rezultatov. V sodobnih kontrastivnih raziskavah gradivo pogosto predstavljajo *primerljivi*⁶⁰ *korpusi*, [*comparable corpora*], torej korpusi primerljivih izvirnih besedil v dveh ali več jezikih, ki se ujemajo v vnaprej postavljenih kriterijih (npr. žanr, občinstvo). Primer tovrstne raziskave, ki temelji na korpusni analizi, predstavlja delo Trine Dahl (2004), v katerem analizira rabo besedilnega metadiskurza v norveško-angleško-francoskem korpusu 180 znanstvenih člankov iz treh ved (ekonomija, jezikoslovje in medicina). Avtorica se pri svojem delu opira na študije številnih raziskovalcev, ki so to tematiko raziskovali pred njo, med njimi tudi na že omenjeno študijo Anne Mauranen. S pomočjo razmeroma velikega specializiranega korpusa z elektronskim iskanjem ugotavlja, ali je raba besedilnega metadiskurza bolj odvisna od vede ali od jezika. Kvantitativni podatki, ki jih pridobi s korpusnim iskanjem, pokažejo, da je na področju ekonomije in jezikoslovja jezik zelo pomemben dejavnik, medicinski članki pa o si razmeroma podobni v vseh treh jezikih.

V svojem pregledu ustreznosti različnih vrst korpusov za kontrastivne študije Sylviane Granger (2003) kot pomembno prednost primerljivih korpusov izpostavlja to, da vsebujejo le spontano tvorjene izdelke rojenih govorcev nekega jezika, to pa pomeni, da je vsaj načeloma izključen vpliv drugega jezika, ki bi ga sicer lahko zaznavali v prevodih. Med njihove pomanjkljivosti pa Grangerjeva (2003) uvršča v prvi vrsti težavnost pri zagotavljanju primerljivosti: mnogi žanri so kulturno specifični in zanje je težko najti prave ustreznice v nekem drugem jeziku. Druga pomanjkljivost se pojavi na nižjih ravneh: ker je vsebina besedil v korpusu različna, je nemogoče zagotoviti, da bo mogoče v obeh delih primerljivega korpusa najti primere analiziranih elementov, še posebej, če se izbrani elementi pojavljajo razmeroma redko. Tretja pomanjkljivost se navezuje na sam analitični postopek: ker je korpusno iskanje omejeno na iskanje posameznih oblik, je pri uporabi korpusnega pristopa v kontrastivni analizi diskurza pri funkcijsko zasnovanih raziskavah pogosto treba sklepati kompromise: npr. nabor iskalnih izrazov je omejen na najpogostejše, ki jih je identificirala predhodna (ročna) raziskava, to pomeni, da na podlagi dobljenih rezultatov ni mogoče z gotovostjo sklepati o vseh funkcijskih ustreznih v obeh jezikih. Takšna omejitev se seveda pojavlja tudi pri drugih korpusnih raziskavah funkcijske narave (primer analize ustreznosti tovrstnega pristopa v slovenščini je na primeru korpusne raziskave pragmatičnih elementov opisan v Pisanski Peterlin 2006b).

Druga vrsta gradiva, ki se uporablja v kontrastivnih raziskavah, so *prevodni korpusi* [*translation corpora*], torej korpusi izvirnih besedil in njihovih prevodov v enega ali več jezikov. (V prevodoslovju se ti korpusi navadno imenujejo *vzporedni*

⁶⁰ Ker kontrastivno jezikoslovje in prevodoslovje v povezavi s korpusi uporabljata različno terminologijo, vlada na tem področju precejšnja zmeda, zato v pričujočem prispevku posebej razlagam pomen posameznih terminov, ki se uporabljajo za opise vrst korpusov. Za natančnejše razlage terminoloških razlik prim. npr. Granger (2003) in McEnery in Xiao (2007).

korpusi [*parallel corpora*], saj so s terminom prevodni korpusi na tem področju navadno poimenovani korpusi prevedenih besedil. Žal pa je termin vzporedni korpus v kontrastivnem jezikoslovju navadno rezerviran za primerljive korpusse, zato je to poimenovanje lahko posebej problematično.) V kontrastivnem jezikoslovju takšno gradivo pogosto velja za nezanesljivo (prim. McEnery in Xiao 2007), saj so medjezikovne podobnosti in razlike v procesu prevoda lahko popačene zaradi interference. Dodatna težava, na katero opozarja Grangerjeva (2003), je v tem, da prevodov vseh besedil ne moremo zagotoviti: bodisi ker se nek žanr (npr. pismo ali e-pošta) navadno ne prevaja bodisi zato, ker je v eno smer prevajanje pogostejše kot v drugo smer. Zanimiv primer tovrstne kontrastivne raziskave je predstavljen v van der Auwera in sod. (2005): avtorji analizirajo izražanje epistemske naklonskosti v različnih slovanskih jezikih, analiza pa je narejena na podlagi prevodov knjige J. K. Rowling, *Harry Potter in dvorana skrivnosti*. Avtorji na podlagi analize za slovenski prevod ugotavljajo, da v njem ni primerov, v katerih bi bili angleški epistemski naklonski glagoli prevedeni v slovenščino v obliki epistemskih naklonskih glagolov. Seveda je treba tu dodati, da to ne nikakor pomeni, da v slovenščini takšne rabe epistemskih naklonskih glagolov ni, pomeni le, da jih ni v konkretnem prevodu. Omenjena raziskava sicer ni primarno kontrastivno-retorična temveč slovnična, vendar jo omenjam, ker zelo dobro ilustrira omejitve uporabe prevodnih korpusov.

Vseeno pa ima analiza prevodnih korpusov tudi določene prednosti: ker je vsebina posameznih delov korpusa povsem enaka, je lahko, zlasti če so korpusi poravnani, identifikacija ustreznih izjemno enostavna. Hkrati pa se v zadnjem času pojavljajo tudi nekoliko drugačni, manj omejevalni pogledi na jezik prevedenih besedil: Anna Mauranen (1999, 2005) na primer meni, da so prevodni korpusi za kontrastivne študije dragocen vir podatkov, saj so tudi prevodi povsem legitimen del nekega jezika.

Kot že rečeno, v zadnjih letih narašča število korpusnih raziskav, ki združujejo tako kontrastivne kot prevodoslovne cilje, za doseg svojih ciljev pa raziskovalci uporabljajo kombinacijo primerljivih in prevodnih korpusov. Za nekatere pare jezikov so že narejeni vzporedni korpusi, ki vsebujejo izvornike v jeziku A, njihove prevode v jezik B, ter primerljive izvornike v jeziku B in njihove prevode v jezik A (npr. ESPC oziroma English-Swedish Parallel Corpus za angleščino in švedščino, ENPC oziroma English-Norwegian Parallel Corpus, za angleščino in norveščino itd.), za druge jezike posamezni raziskovalci sami sestavljajo manjše, specializirane korpusse, ki vsebujejo vse zgoraj navedene štiri komponente, ali vsaj tri komponente (izvorniki v jeziku A, njihovi prevodi v jezik B in primerljivi izvorniki v jeziku B). Takšni korpusi omogočajo različne vrste primerjav (primerjava izvornikov in prevodov v eno ali v obe smeri, primerjava prevodov – seveda le če ima korpus štiri komponente – primerjava primerljivih izvornikov),

ki so zanimive tako s kontrastivnojezikoslovnega (npr. Johansson 1996, Ebeling 1998, Ajimer 1999) kot s prevodoslovnega stališča (npr. Klaudy in Károly 2005, Konšalová 2007).

Zanimiv primer kombinacije prevodnega in primerljivega korpusa je predstavljen v raziskavi Karen Smith (2004). Avtorica analizira odnos med oglaševalci in potencialnimi kupci, ki se v oglaševalskem besedilu med drugim izraža skozi osebne in svojilne zaimke. V svoji analizi uporabi prevodni angleško-ruski korpus oglasov v revijalnem tisku, ki ga sestavljajo angleški izvorniki (skupno 45 oglasov) in njihovi ruski prevodi, ter vzporedni ruski korpus 23 izvirnih ruskih oglasov. Analiza je predvsem kvalitativna, osredotoča pa se na vprašanja, kot so tikanje/vikanje, raba slovničnih oseb, personifikacija itd. Avtorica za vsako posamezno vprašanje ugotavlja, kakšne prevodne ustreznice so bile izbrane v ruskih prevodih in rezultate primerja s primerljivimi ruskimi izvorniki in ugotavlja, kje se pojavljajo razlike.

V okviru tovrstnih korpusnih študij je s kontrastivnoretoričnega vidika pomemben niz raziskav Iana A. Williamsa (Williams 2004, Williams 2005, Williams 2006, Williams 2007). Williams na podlagi ugotovitev o različnih retoričnih konvencijah v španskih in angleških znanstvenih člankih s področja medicine raziskuje, kako se te razlike odražajo v prevodih.

Sorodne študije so bile narejene tudi za kombinacijo slovenščine in angleščine, in sicer s primerjavo angleških in slovenskih izvirkov znanstvenih člankov s področja geografije ter prevodov slovenskih izvirkov v angleščino: v Pisanski Peterlin (2008a) je predstavljena analiza rabe teznih stavkov, v Pisanski Peterlin (2008b) raba nekaterih kategorij besedilnega metadiskurza, v Pisanski Peterlin (v tisku) pa raba omejevalcev. Vse tri študije so pokazale, da se zaradi razlik v retoričnih konvencijah med slovenščino in angleščino pri prevajanju znanstvenih člankov lahko pojavijo nekateri problemi. Najizrazitejši problem je predstavljala sprejemljivost prevodov (v zgoraj opisanem pomenu iz Touryjevga (1995) modela): v analiziranih prevodih je bil večji poudarek na ustreznosti (sledenju normam kulture izvirnika) kot na sprejemljivosti (sledenju normam ciljne kulture): prevodi so se torej od primerljivih izvirkov močno razlikovali v rabi obravnavanih retoričnih strategij, in sicer tako v pogostosti rabe analiziranih retoričnih elementov kot tudi v izboru oblik.

7. SKLEP

Kontrastivna retorika je področje kontrastivnega jezikoslovja, ki se ukvarja s primerjavami dveh ali več jezikov na besedilni ravni. V svoji osnovi izhaja iz

temeljnih izhodišč kontrastivnega jezikoslovja, prav tako pa privzema osnovna metodološka izhodišča (npr. *tertium comparationis*) slednjega. Hkrati kontrastivna retorika pri analizi upošteva novejša spoznanja analize diskurza, to so spoznanja o pomenu sobesedila, žanra in kulturne skupnosti. Od leta 1966 do danes se je osnovna paradigma kontrastivne retorike močno spremenila, odmik od etnocentrične zaverovanosti v pomembnost anglo-ameriških retoričnih konvencij pa je prerasel v zavedanje o pluralizmu kultur tudi znotraj nacionalne kulture. Prav zaradi takšnega razvoja nekateri teoretiki (npr. Connor 2002, 2004) predlagajo, naj se kontrastivna retorika preimenuje v medkulturno retoriko in menijo, da ima danes svoje mesto predvsem v okviru medkulturnih študij.

Obenem je ideja kontrastivne retorike prerasla tudi svoje prvotno izključno pedagoške okvire. Večina sodobnih kontrastivnoretoričnih študij temelji na korpusnem pristopu in prav v slednjem se je kontrastivna retorika močno približala sorodnemu področju, prevodoslovju. Če je še v sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja veljalo, da ne kontrastivna retorika ne prevodoslovje – kljub podobnim ciljem, metodam in predmetu raziskave – ne upoštevata izsledkov drugega, danes narašča število študij, v katerih raziskovalci prepletajo kontrastivni in prevodoslovni pristop.

Bibliografija

- Aijmer, Karin, 1999: Epistemic possibility in an English-Swedish contrastive perspective. Hasselgård, Hilde in Signe Oksefjell (ur.): *Out of corpora: Studies in honour of Stig Johansson*. Amsterdam: Rodopi. 301–323.
- Bäcklund, Ingeborg, 1998: Metatext in professional writing. A contrastive study of English, German and Swedish. *TEFA* 25. 1–42.
- Baker, Mona, 1993: Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. Baker, Mona, Francis, Gill in Elena Tognini-Bonelli (ur.): *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 233–250.
- Connor, Ulla, 1996: *Contrastive Rhetoric*. Cambridge: University Press.
- Connor, Ulla, 2002: New directions in contrastive rhetoric. *TESOL Quarterly* 36/4. 493–510.
- Connor, Ulla, 2004: Intercultural rhetoric research: Beyond texts. *Journal of English for Academic Purposes* 3/4. 291–304.
- Connor, Ulla, 2008: Mapping multidimensional aspects of research: Reaching to intercultural rhetoric. Connor, Ulla, Ed Nagelhout in William V. Rozycki (ur.): *Contrastive Rhetoric: Reaching to Intercultural Rhetoric*. Amsterdam: John Benjamins. 299–345.

- Connor, Ulla M. in Ana I. Moreno, 2005: Tertium Comparationis: A vital component in contrastive research methodology. Bruthiaux, P., D. Atkinson, William G. Eggington, William Grabe in V. Ramanathan (ur.): *Directions in Applied Linguistics: Essays in Honor of Robert B. Kaplan*. Clevedon, England: Multilingual Matters. 153–164
- Clyne, Michael G., 1987: Cultural Differences in the Organization of Academic Texts: English and German. *Journal of Pragmatics* 11/2. 211–247.
- Chesterman, Andrew, 1998: *Contrastive Functional Analysis*. Amsterdam: John Benjamins.
- Čmejková, Světa in František Daneš, 1997: Academic writing and cultural identity: The case of Czech academic writing. Duszak, Anna (ur.): *Culture and Styles of Academic Discourse*. Berlin in New York: Mouton de Gruyter. 41–61.
- Dahl, Trine, 2004: Textual metadiscourse in research articles: A marker of national culture or of academic discipline? *Journal of Pragmatics* 36/10. 1807–1825.
- Ebeling, Jarle, 1998: Contrastive Linguistics, Translation, and Parallel Corpora. *Meta* 43/4. 602–615.
- Eggington, William G., 1987: Written academic discourse in Korean: Implications for effective communication. Connor, Ulla, in Robert B. Kaplan (ur.): *Writing Across Languages: Analysis of L2 Text*. Reading, MA: Addison-Wesley. 153–168.
- Eckman, Fred R., 1977: Markedness and the contrastive analysis hypothesis. *Language Learning* 27. 315–333.
- Fries, Charles, 1945: *Teaching and Learning English as a Foreign Language*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Granger, Sylviane, 2003: The corpus approach: A common way forward for Contrastive Linguistics and Translation Studies? Granger, Sylviane, Jacques Lerot in Stephanie Petch-Tyson (ur.): *Corpus-Based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi. 17–29.
- Hinds, John, 1987: Reader versus writer responsibility: A new typology. Connor, Ulla, in Robert B. Kaplan (ur.): *Writing Across Languages: Analysis of L2 Texts*. Reading, MA: Addison-Wesley. 141–152.
- Johansson, Mats, 1996: Fronting in English and Swedish: A text-based contrastive analysis. Carol E. Percy, Charles F. Meyer in Ian Lancashire (ur.): *Synchronic corpus linguistics*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi. 29–39.
- Johansson, Stig, 2007: Seeing through multilingual corpora. Roberta Facchinetti (ur.): *Corpus Linguistics 25 Years on*. Amsterdam/New York: Rodopi. 51–71.
- Kachru, Yamuna, 1995: Contrastive rhetoric in World Englishes. *English Today* 11/1. 21–31.
- Kaplan, Robert B., 1966: Cultural thought patterns in intercultural education. *Language Learning* 16/1–2. 1–20.

- Kaplan, Robert B., 2000: Contrastive rhetoric and discourse analysis. Sarangi, Srikant in Malcolm Coulthard (ur.): *Discourse and Social Life*. Harlow: Longman. 82–101.
- Klaudy, Kinga in Krisztina Károly, 2005: Implication in translation: Empirical evidence for operational asymmetry in translation. *Across Languages and Cultures* 6/1. 13–28.
- Konšalová, Petra, 2007: Explicitation as a Universal in Syntactic De/Condensation. *Across Languages and Cultures* 8/1. 17–32.
- Krzeszowski, Tomasz P., 1990. *Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics*. Berlin: Mouton.
- Lado, Robert, 1957: *Linguistics across cultures*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Limon, David, 2008: Company websites, genre conventions and the role of the translator. *Cultus* 1/1. 56–69.
- Limon, David, 2009: A genre-based approach to analysis of texts and translations. V tej monografiji.
- McEnery, Anthony, in Richard Xiao, 2007: Parallel and comparable corpora: What is happening? Anderman, Gunilla and Margaret Rogers (ur.): *Incorporating Corpora: The Linguist and the Translator*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd. 18–31.
- Malmkjær, Kirsten, 1998: Love thy neighbour: Will parallel corpora endear linguists to translators? *Meta* 43/4. 534–541.
- Mauranen, Anna, 1993: Contrastive ESP rhetoric: Metatext in Finnish-English economics texts. *English for Specific Purposes* 12/1. 3–22.
- Mauranen, Anna, 1999: Will 'translationese' ruin a contrastive study? *Languages in Contrast* 2/2. 161–185.
- Mauranen, Anna, 2005: Contrasting languages and varieties with translational corpora. *Languages in Contrast* 5/1. 73–92.
- Oller, John W. in Seid M. Ziahosseiny, 1970: The contrastive analysis hypothesis and spelling errors. *Language Learning* 20/2. 183–189.
- Ostler, Shirley E., 2002: Contrastive rhetoric: An expanding paradigm. John Flowerdew (ur.), *Academic Discourse*. Harlow: Longman. 167–181.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2005: Text-organising metatext in research articles: An English-Slovene contrastive analysis. *English for Specific Purposes* 24/3. 307–319.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2006a: Academic writing: Differences in rhetorical conventions and successful intercultural communication. Čok, Lucija (ur.): *Bližina drugosti*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 137–146.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2006b: Iskanje pragmatičnih enot v neoznačenem korpusu: primer kažipotov. Erjavec, Tomaž in Jerneja Žganec Gros (ur.): *Jezikove tehnologije: zbornik 9. mednarodne multikonference Informacijska družba IS*

- 2006, 9. do 10. oktober 2006: *Proceedings of the 9th International Multiconference Information Society IS 2006, 9th–10th October 2006, Ljubljana, Slovenia*. Ljubljana: Institut "Jožef Stefan". 128–133.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2008a: The thesis statement in translations of academic discourse: An exploratory study. *The Journal of Specialised Translation*. 10. 10–22.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2008b: Translating metadiscourse in research articles. *Across Languages and Cultures*. 9/2. 205–218.
- Pisanski Peterlin, Agnes, v tisku: Hedging devices in Slovene-English translation: A corpus-based study. *Nordic Journal of English Studies*.
- Plemenitaš, Katja, 2008: Film reviews: Cross-cultural aspects of a textual genre. Orthaber, Sara in Polona Vičič (ur.): *The importance of learning professional foreign languages for communication between cultures*. Celje: Faculty of Logistics. 1–9.
- Schlamberger Brezar, Mojca, 2009: Metodološki postopki v kontrastivnih slovnicih raziskavah. V tej monografiji.
- Sešek, Urška, 2004: Developing literacy across cultures: sociological dimensions of teaching English writing in Slovenia. *Strani jezici* 33/3–4. 291–308.
- Smith, Karen, 2004: 'I am me, but who are you and what are we?': The translation of personal pronouns and possessive determiners in advertising texts. *Multilingua*. 23/3. 282–303.
- Swales, John M., 1990: *Genre Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toury, Gideon, 1995: *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Valero-Garcés, Carmen, 1996: Contrastive ESP rhetoric: Metatext in Spanish-English economics texts. *English for Specific Purposes* 15/4. 279–294.
- van der Auwera, Johan, Ewa Schalley in Jan Nuyts, 2005: Epistemic possibility in a Slavonic parallel corpus: A pilot study. Karlík, Petr in Björn Hansen (ur.): *Modalität in slavischen Sprachen: Neue Perspektiven*. München: Sagner. 201–217.
- Vassileva, Irena, 2001: Commitment and detachment in English and Bulgarian academic writing. *English for Specific Purposes* 20/1. 83–102.
- Wardhaugh, Ronald 1970: The contrastive analysis hypothesis. *TESOL Quarterly* 4/2. 123–130.
- Williams, Ian A., 2004: How to manage patients in English–Spanish translation. A target-oriented contrastive approach to Methods. *Target* 16/1. 69–103.
- Williams, Ian A., 2005: Thematic items referring to research and researchers in the discussion section of Spanish biomedical articles and English-Spanish translations. *Babel* 51/2. 124–160.
- Williams, Ian A., 2006: Towards a target-oriented model for quantitative contrastive analysis in translation studies: An exploratory study of theme-rheme structure in Spanish-English biomedical research articles. *Languages in Contrast* 6/1. 1–45.

- Williams, Ian A., 2007: A corpus-based study of the verb *observar* in English-Spanish translations of biomedical research articles. *Target* 19/1. 85–103.
- Yakhontova, Tatyana, 2002: 'Selling' or 'telling'? The issue of cultural variation in research genres. John Flowerdew (ur.), *Academic Discourse*. Harlow: Longman. 216–232.
- Zamel, Vivian, 1997: *Toward a model* of transculturation. *TESOL Quarterly* 31/2. 341–352.

A genre-based approach to analysis of texts and translations

David Limon

Prispevek najprej na kratko določi razliko med besedilno vrsto oz. žanrom in registrom oz. jezikovno zvrstjo in opiše, kako lahko vsak od njiju igra vlogo v medjezikovni analizi besedil in prevodov. Besedilno vrsto je najbolje razumeti z vidika družbenega dejanja oziroma sporočilnega namena, to pomeni, da jo določimo v luči tega, kar želimo doseči z besedilom. Register odraža izbiro jezika v različnih situacijskih kontekstih, ključna spremenljivka pa je razmerje med sogovornikoma. Sporočilni uspeh besedila je odvisen tako od tega, v kolikšni meri se besedilo drži konvencij besedilne vrste, kateri pripada, in v kolikšni meri dosledno uporablja primeren register. Prispevek nadalje predstavi tudi analitični model, ki se ga lahko uporabi pri obravnavi izvirnih in prevedenih besedil ali pa pri obravnavi vzporednih besedil iste besedilne vrste v različnih jezikih. Predstavljeni model se delno naslanja na model kontrastivne funkcijske analize, ki ga je za kontrastivno funkcijsko analizo predvsem prevedenih besedil začrtal Andrew Chesterman (1998a). Ta model predvideva pristop k besedilu od vrha navzdol ter obravnava dejavnike, kot so situacijski in kulturni kontekst, besedilnovrstne konvencije, ureditev besedila in temeljno retorično strukturo, koherenco in težavnost procesiranja, kohezijo, informacijsko strukturo in značilni register ter leksiko-gramatične značilnosti.

Ključne besede: register, genre, context of situation, context of culture, discourse community, genre conventions, communicative purpose, translation strategy, coherence, cohesion, information structure

INTRODUCTION

The first aim of the present paper is to define the concepts of genre and register, and to suggest how they can be used to describe situational variation among texts. An analytical model is then presented that can be applied either to source texts and their translations, or to comparative texts of the same genre in different languages. The model employs a top-down approach and considers factors such as cultural and contextual factors, genre conventions, text profile, coherence, cohesion, information structure and register features.

GENRE ANALYSIS

The concept of genre has been taken by linguists from the field of literary studies, where it refers to types of literary works (from poem, novel, short story, play, to sub-genres such as detective novel, romantic novel, spy novel and so on), and broadened to include texts, both written and spoken, that arise in a wide range of situations, including everyday transactions. In Martin's (1985: 250) words, genres are "how things get done, when language is used to accomplish them". His examples include lectures, seminars, recipes, manuals, service encounters and news broadcasts.

Genre analysis sets out to explain socio-cultural, institutional and organisational constraints upon communication, as well as to identify conventionalised regularities in communicative events. In particular, it examines the *sui generis* features of particular textual genres. The major work in this field is by Swales (1990: 58, my emphasis), who defines a genre as:

a class of communicative events, the members of which share some set of communicative purposes. These purposes are recognised by the expert members of the parent *discourse community*, and thereby constitute the rationale for the genre. The rationale shapes the schematic structure of the discourse and influences and constrains choice of content and style.

A key concept here is that of discourse communities, which are "sociorhetorical networks" that form in order to be able to work towards a common set of rhetorical goals. The language activities of such communities are thus driven by *communicative purpose*. Language is used within a group as part of social behaviour to extend the group's knowledge and initiate new members. A discourse community differs from a speech community in that it is geographically scattered (possibly worldwide, as in the case of many academic communities) and writing based; moreover, it recruits members by training, persuasion or qualification (not birth or accident). Its primary determinants are functional: aimed at particular

objectives. Swales (ibid.: 24–27) sets out six defining characteristics of a discourse community:

1. has a broadly agreed set of common public goals (written or tacit);
2. has mechanisms on intercommunication among its members (meetings, reports, etc.);
3. uses its participatory mechanisms primarily to provide information and feedback;
4. utilises and hence possesses one or more genres in the communicative furtherance of its aims (discoursal expectations are created by the genres that articulate the operations of the discourse community);
5. in addition to owning genres, it has acquired some specific lexis (terminology, acronyms, etc.);
6. has a threshold level of members with a suitable degree of relevant content and discoursal expertise.

We should note here that discourse communities can lose as well as gain consensus over time and break down into more than one community. In the “modern communication explosion” (Hatim and Mason 1997: viii), genres are evolving and influencing each other as never before and departures from norms of language use are becoming ever more frequent.

The principal feature that turns a collection of communicative events into a genre is some shared set of communicative purposes or goals (a communicative event is one in which language plays a significant and indispensable role – the concept is a fuzzy one for which it is hard to draw exact boundaries). Instances of genres vary in their prototypicality: a communicative purpose is the privileged property of a genre; other properties, such as form, structure and audience expectations operate to identify the extent to which an exemplar is prototypical of a particular genre (Swales 1990: 52). The rationale behind a genre establishes constraints on allowable contributions in terms of their content, positioning and form. However, because a particular contribution is accepted and labelled as belonging to a particular genre, it does not necessarily mean that it does – this is because names for classes of events spread beyond the initial community into broader communities whose criteria may differ. Swales goes along with Miller’s (1984) description of genres as unstable entities, the number of which is indeterminate in any society (as examples, Miller gives the letter of recommendation, the user manual, the progress report, the ransom note, the lecture, the white paper, as well as those traditionally studied by rhetorical scholars, such as the eulogy, the apologia, the inaugural address, the public proceeding and the sermon). Miller (ibid.: 151) also argues that the definition of genre must be centred not on the substance or form of discourse but on the *action* it is used to accomplish. An example is Fairclough’s (1995:

14) characterisation of a genre as “a socially ratified way of using language in connection with a particular type of social activity”. Moreover, learning a genre involves learning not just a formal pattern or method of achieving a goal, but also clarifying what are accepted as goals by the community within which we are operating (Miller *ibid.*: 165).

Bhatia (1993: 16) takes his definition of genre from Swales, but places more emphasis on what he calls the psychological factors and their influence on the way the writer constructs the text in question: “each genre is an instance of a successful achievement of a specific communicative purpose using conventionalised knowledge of linguistic and discoursal resources”. In order to succeed, the writer needs to conform to standard practices within the genre, although he/she may have a great deal of freedom with regard to the use of linguistic resources. Experts in a particular genre can exploit its conventions to achieve their private intentions within the socially-established framework. Examples would be the experienced news reporter who can give a particular slant to a supposedly objective news report, and the skilled counsel whose cross-examination in court is more concerned with winning the case than bringing facts to the attention of the court. However, members of the discourse community must be able to accept the text as an example of the genre for it to fulfil its purpose. As a socio-culturally dependent communicative event, a genre is judged effective to the extent that it can ensure pragmatic success in the context in which it is used (Bhatia *ibid.*: 39). It is the shared communicative purpose that shapes the genre and gives it internal structure; any major change to that purpose and a different genre is likely to result, while minor changes can help us to identify sub-genres.

Genre analysis starts with the text in its context of situation. The socio-cultural and professional nature of the discourse community that uses the genre should be defined and, within it, the writer of the text (individual or institutional), the audience, the relationship between them and their goals. We also need to identify surrounding texts and linguistic traditions that form the background to the genre, as well as identifying the topic or extra textual reality the text is trying to represent and the relationship between the text and that reality. The genre under consideration may be analysed in terms of communicative purpose, the situational context in which it is used and/or distinctive textual characteristics. The actual linguistic analysis may concentrate on one or more of three levels: *lexico-grammatical features*, *text-patterning* and *structural interpretation* (Bhatia *ibid.*: 24ff). The second of these involves looking at how members of a discourse community assign restricted values to various aspects of language use operating in a particular genre. In doing so, we explain the function of particular linguistic features in a specific genre, which helps us understand why members of secondary cultures write the way they do: for example, the use of noun phrases in ad-

vertisements to facilitate the introduction of numerous positive adjectives. The third level of analysis highlights the cognitive aspects of language organisation. Members of discourse communities seem to be relatively consistent in the way they organise their overall message in a particular genre. In order to explain this kind of structuring, Swales (1981) uses the notion of *rhetorical moves*: thus, for instance, in a study of academic research papers from a number of disciplines, he identifies a typical four-move structure that characterises the introductions to such texts. The move-structure in question is: 1. Establish the research field, 2. Summarise the previous research, 3. Prepare for present research, 4. Introduce the present research. Note that this structure is not prescribed: moves are representative options available to an author within a particular genre, but they can be realised in different ways or not at all.

From a cross-cultural point of view, it is worth noting that the genres most frequently discussed by analysts (such as academic research papers by Swales, sales promotion letters and job applications by Bhatia)⁶¹ tend to follow an Anglo-Saxon approach and so the move structure varies little between languages. The field of science and technology, for example, in its “underlying infrastructure now relies upon an English-based sociology of knowledge” (Grabe and Kaplan 1996: 156). It reflects deeply embedded cultural and rhetorical assumptions about relevance, organisation, acceptability and so on. The reality of scientific reports is constructed out of the social relations within the research community, which tries to maintain its own coherence and power structure. As we have already noted, individuals use language either to help them become members of such a discourse community, to cement relations with the community, or to determine and define who they are and what they believe within the community. Thus science writing constitutes a value-laden rhetorical activity (Grabe and Kaplan *ibid.*: 171) and to do it successfully you need a highly sophisticated sense of audience, as well as an ability to convey rhetorically charged information – to be persuasive without appearing to be so.

As far as translation is concerned, genre represents a useful way of looking at texts. The emphasis on the acceptability of any generic instance within the discourse community echoes the concept of acceptability within the target culture, as opposed to adequacy in relation to the source text (cf. Toury 1995). At the same time, the focus on communicative purpose matches the emphasis on the aim or purpose of the target text within *Skopostheorie* (cf. Reiss and Vermeer 1984; Vermeer 1978, 1989). In other words, both genre analysis and two influential trends within Translation Studies are concerned primarily with the target

⁶¹ See Connor (1996: 132ff) for discussion of a range of cross-linguistic genre studies, primarily in the fields of academic writing (research articles, grant proposals), professional writing (CVs and job applications letters) business writing (particularly letters) and newspaper editorials. See also the article by Pisanski Peterlin in this volume, which mentions a number of cross-cultural studies of particular genres.

end of the communicative process and the way in which a text is received by its intended readership.

REGISTER

The most influential discussion of register is still that found in the study of cohesion by Halliday and Hasan (1976), who introduce the concept in order to deal with textual meaning. The register is “the set of meanings, the configuration of semantic patterns, that are typically drawn upon under the specified conditions, as well as the words and structures that are used in the realisation of these meanings” (Halliday and Hasan *ibid.*: 23). Register has three elements: *field*, which covers subject matter, the purposive activity of the speaker/writer and the nature of the social action that is taking place (the focus is on what is happening); *tenor*, which covers the relevant role structure or social relations, both permanent and temporary (the focus is on who is involved); and *mode*, or symbolic organisation of the text and its function in the context, including the channel, which can be described as the axis spoken-written (the focus is on what part language is playing). There is also *rhetorical mode*, which is what the text is achieving in terms of narration, description, exposition and argument; these are referred to by rhetoricians as modes of discourse but also (e.g. Faigley and Meyer 1983) as “text types”, which is how they are frequently discussed within Translation Studies (for a discussion of the difference between text type and genre, see Limon 2003).

This tripartite model fits neatly with the three sets of underlying options, strands of meaning potential, or macro-functions identified by Halliday (1970), to which the options in the grammar of a language are related and which can be combined in any utterance, as required. The *ideational* function is concerned with cognitive meaning (related to our experience of the world, both internal and external) as well as with basic logical relations; in serving this function, language “gives structure to experience, and helps to determine our way of looking at things” (Halliday *ibid.*: 143). The *interpersonal* function relates to uses of the language to express social and personal relations, or the varying roles that we adopt in communication situations. These roles are defined by language itself: every language offers options whereby the user can vary his or her own communication role, making assertions, questioning, giving orders, expressing doubts and so on; these basic speech functions are expressed grammatically by the system of mood and differ when the role adopted by the language producer differs. Finally, the *textual* function enables us to construct texts or “connected passages of discourse that is socially relevant” (*ibid.*:); and for Halliday it is the text, rather than the word or the sentence, that is the basic unit of language. These discussions of different language functions which can be realised simultaneously provide an alternative to

the assumption that language use, particularly in written text, is concerned only with the communication of information. The organisation of a written text indicates how it is to be read, but there is much more involved than the distribution of factual or propositional information – language is multi-functional. Thus field corresponds with ideational meanings, which are realised in the choices made within linguistic systems such as transitivity; tenor with interpersonal meanings, which find expression in the mood and modality of text; and mode with textual meanings, reflected in factors such as Theme-Rheme progression or distribution of given-new information (cf. Halliday 1967: 211; also Fries 1994: 233–234).

To hang together, texts need to display consistency of register: *coherence* of meaning is dependent not only on content, but on selection from the semantic resources of the language. A text is “*coherent* with respect to the *context of situation*, and therefore consistent in *register*; and it is coherent with respect to *itself*, and therefore *cohesive*” (Halliday and Hasan 1976: 23, my emphasis). However, cohesion is a necessary but not a sufficient condition for the creation of text and the relation of text to the context of situation is very variable. As it is hard to draw a line between the same and different situations, we cannot ask whether texts are in the same register, we can only ask in what respects they differ or are alike. In comparing texts, subject matter is no more or less important than other factors – indeed, the idea of a single register corresponding to any one situation is a myth (cf. Hatim 1997: 22ff). A text needs continuity of register – the pattern formed by the communicative event (field), the role-relationships of the participants (tenor) and the language acts within the event (mode). Moreover, register variables interact with each other so that, for example the overlap between tenor and mode gives rise to what Gregory and Carroll (1978: 53) call “functional tenor”, which is “the category used to describe what language is being used for in the situation” – in other words, is the speaker/writer trying to persuade, exhort, inform and so on (or, to put it another way, what is the communicative purpose of the text?) Ultimately, the key variable in questions of register is the relationship between those communicating:

The language we use varies according to the level of formality, of technicality, and so on. What is the variable underlying this type of distinction? Essentially, it is the role relationships in the situation in question: who the participants in the communication group are, and in what relationship they stand to each other. (Halliday 1978: 222)

Although cohesive relations are general to all kinds of texts, the forms taken by the cohesive relations will differ according to the register – clearly, texture in conversation and in formal written language is very different. Thus it is register, associated with classes of contexts of situation, which defines what a text means. In other words, text as the basic unit of meaning in language has to be interpreted in context and from a functional point of view.

GENRE, REGISTER AND TRANSLATION ANALYSIS

Both genre and register have a role to play within text and translation analysis. Register reflects language use in different contexts of situation, but the key variable involved is the relationship between those communicating; thus register should not simply be equated with, say, subject matter or degrees of formality – the three elements of field, tenor and mode always interact with each other. Genres are best understood in terms of social action or communicative purpose – what we are using text to achieve. A text can be taken as an example of a particular genre if readers accept it as such, which is why genres have been referred to as socially ratified language use. It is useful to think in terms of genres being realised through registers or of genres having complementary registers: whereas register operates at the lexico-grammatical level, genres work at the level of discourse structure (cf. Couture 1986). Thus genres are structured texts that develop in a particular way (a research or business report would be a good example), whereas registers represent the more general linguistic choices that are made in order to realise genres (for example, the language of scientific reporting or bureaucratic style). We might also identify register with context of situation and genre with context of culture, which represent the two main dimensions within which texts vary (cf. Egging and Martin 1997). The key point here is that communicative success of a text depends both on its adherence to genre conventions and consistent use of appropriate register.

AN ANALYTICAL MODEL

The analytical model or framework presented below draws upon a number of fields – in particular discourse analysis, genre analysis and contrastive rhetoric. The resulting approach to translation analysis is based on the functional comparison of texts across languages; this is linked to a functional approach to translation, which looks at the purpose of the target text and examines how successfully it has been realised through the translation process. The model is an eclectic and flexible one that is not tied to any particular linguistic model. It takes a top-down approach, starting with text in its situational and cultural context, including the rhetorical traditions and genre conventions associated with the two languages involved. It deals with contextualised meaning, considering individual items only in terms of their function within the text: translator decisions, even at word or phrase level, involve consideration of the wider context; moreover, text strategies precede the syntactic formation of individual sentences – we do not produce a sentence then give it “textual fit” after it is already there. The model focuses on communicative rather than systemic factors and deals with text in context or socially-situated language use. This means considering factors such as: setting,

participants (producer and receiver), roles (communicative and social), goals, social knowledge, norms and values, and institutional or organisational constraints upon communication. The model is designed to analyse the role played by translation within a specific process of social interaction at a particular point in time. It assesses language use in terms of markedness, which relates to reader expectations, and deals with text as process as well as product, i.e. how it is interpreted by the translator and by the final reader to construct a meaningful textual world. Its point of departure is acceptability to the target audience, rather than adequacy in relation to the source text. Finally, at the practical level, it looks for similarity rather than identity, as relativist notions are more suited to translation (cf. Cheshire 1998a: 39ff), and aims only for explanatory adequacy – no translation analysis can be truly exhaustive, if for no other reason than that the target system is in a constant state of flux.

GOALS OF THE MODEL

To understand the meaning of any text, including a translation, we need to consider both the *context of situation* in which it occurs and the broader context of culture within which it functions. Thus we have to look not simply at the completed translation but at the whole process by which the translation was produced, the reader's interaction with it and the context within which that interaction takes place. The starting point for such a description is the translators and their linguistic and experiential background, the institutional environment in which they operate, the strategies they employ, and the translation and revision procedures involved in the translation process. (These are the kinds of questions touched upon in the paper by Limon in this volume on sociological approaches to translation.) In order to understand the *context of culture*, we need to look first at the languages involved in the translation process, as well as the rhetorical and textual conventions associated with these languages. If English is one of the pair, then the special factors relating to the dominance of Anglo-Saxon cultural values within many fields of communication and the use of English as one of the main working languages within the European Union may need to be discussed.

Genre analysis sets out to explain socio-cultural, institutional and organisational constraints upon communication, as well as to identify conventionalised regularities in communicative events (bearing in mind that such regularities are likely to vary between different languages and cultures). For an assessment of how well a translated text functions in comparison with similar texts within the target culture, the concept of genre is more useful than that of text type (defined in terms of predominant rhetorical purpose) or register (which represents the more general linguistic choices that are made in order to realise genres). Thus the

translated text we are analysing can be compared with a “control text”, or comparable text matched for genre, as well as with the source text; this comparison can extend to sub-genres identified within the text. We thus try to identify the conventions by which the reader, who may be an expert member of the relevant discourse community, is likely to accept the translated text as an exponent of the genre.

Central to any genre analysis is the identification of the *communicative purpose* or the goal of the text, as this constitutes the rationale for the genre. As such, it is crucial to any evaluation of whether translation purpose is achieved. It is important also because it helps determine the structure of the discourse and constrains both the content and how that content is expressed.

Text is about more than communicating information. Any textual analysis needs to take into account the three strands of potential meaning that we have already discussed: the *ideational*, *interpersonal* and *textual* functions. In order to achieve this, we borrow partly from the model of Contrastive Functional Rhetoric presented by Chesterman (1998a) and partly from the methods of genre analysis as described by Swales (1990) and Bhatia (1993). Of the “text specifiers” relating to the ideational aspects of messages described in the former we are most concerned with “profile” (Chesterman *ibid.*: 170ff), or the way in which ideas proceed through the text and the general structure of its meaning. To analyse this profile to a greater degree of delicacy, we can compare the surface ordering of the text with its underlying rhetorical structure, describing the degree of fit between them. In relation to interpersonal meaning, we rely on the generic concept of communicative purpose, as well as the register variables, particularly tenor (cf. Halliday and Hasan 1976: 23). Finally, as far as textual meaning is concerned, we can look at different aspects of coherence as described in Chesterman’s (*ibid.*: 183ff) functional model. This involves metatextual features⁶² – such as previewing (where the reader is told what the current chapter, section or paragraph will be about), signposting (where the reader is referred to a different part of the text for clarification or further information, thus making clear to the reader the organisation of the text), and summarising – as well as the surface realisations of coherence, which can be dealt with under the heading of cohesion. It also involves informational coherence or “informativity”, which can be analysed in terms of information structure – in particular, conformity with unmarked given-new patterns – and intertextual coherence, the implicit aspects of which we deal with in terms of degree of conformity to genre conventions, while explicit intertextual references are noted when allusions are made to related texts.

⁶² See Pisanski Peterlin (2005, 2008) for a discussion of metatext and metadiscourse in research articles.

The key to understanding both the process of translation and to judging its product is to see the meaning of the text as negotiated between producer and receiver (Hatim and Mason 1990: 64–65). Texts are not passively received: the reader is actively and creatively engaged in a hermeneutic process drawing upon not only language and culture, but also experience and perception (Stolze 2001). The meaning or function of a text is not inherent in the linguistic signs of which it is composed, but rather a text is made meaningful by and for its receiver (Nord 1997: 31). The model deals with the *coherence* of the text in terms of how easy it is for the reader to process at particular junctures; the involvement of extra cognitive cost at any point in the text is likely to relate back to the text's conformity to genre conventions. There is a contrast here between *cohesion*, which is objective, and coherence, which is subjective, so that judgements concerning it may vary from reader to reader (Hoey 1991). We can define coherence as “a covert potential meaning relationship among parts of a text, made overt by the reader or listener through processes of interpretation” (Blum-Kulka 1986: 17). In order to maintain coherence, the translator needs to strike a balance between what is effective, i.e. achieves the communicative goal, and what is efficient, i.e. places fewest demands on user resources (cf. Beaugrande and Dressler 1981: 11). The translator also needs to be aware that tolerances and preferences with regard to coherence differ between languages and genres. However, discussion of whether a text coheres or makes sense is hard to separate from analysis of the surface features that signal the underlying connections between parts of the text, i.e. cohesive features, and the way that information is distributed through the text, i.e. its information structure. Although the model deals with coherence, cohesion and information structure separately, they clearly interact with and are mutually dependent on each other. Finally, to hang together, texts need to display consistency of *register*: coherence of meaning is dependent not only on content, but on selection from the semantic resources of the language, which is the subject of the final stage of analysis within the model.

The intended meaning of a text emerges only when pragmatic factors are taken into account, i.e. who is saying what to whom and for what purpose. However, discourse analysis does not separate such user-centred features from the text-centred features just discussed. The textual category of *situationality* covers the circumstances of the interaction, including socio-cultural factors, and whether the text is relevant to this situation of occurrence. This can be analysed in part by seeing how text users interact with register variables such as field, mode and tenor. A useful distinction when assessing communicative purpose is that between “situation monitoring”, i.e. when the main function of a text is to provide a relatively unmediated account of the situation model, and “situation management”, i.e. when the main purpose is to steer the situation towards the text producer's goals. This category is best described in terms of dominances rather than

either-or terms (Beaugrande and Dressler 1981: 163ff). The category of *intentionality* relates to the writer's goals, realised both globally and locally within the text, with varying degrees of explicitness, which the translator seeks to convey to target readers in a manner appropriate to the context of situation. One such global goal is to make the text acceptable to a particular discourse community so that the text receiver accepts that the text has some relevance or use in terms of acquiring information or taking action (i.e. the category of *acceptability*). These categories enter into our analysis when we talk about communicative purpose and about how the text conforms to genre conventions, which in turn impacts on ease of processing. In a similar way, the category of *intertextuality*, which is key to the translator's work, is constantly present in the analysis due to comparison with the control text and reference to reader expectations when assessing ease of processing. Finally, as already noted, *informativity* of content, or the degree of givenness and certainty in the text, is analysed under the heading of information structure.

STEPS IN THE ANALYSIS

Translation description can focus on three fundamental aspects of the translation and its environment: the intralinguistic profile of the translation compared to a non-translated text of the same genre in the target culture; the interlinguistic profile of the translated text in relation to its source text; and the extralinguistic relations between the translation, the situation in which it is produced and the socio-cultural context in which it is embedded (Chesterman 1998b: 204). The analytical model considers all three of these aspects. The analysis comprises 9 main steps, as follows:

1. Describe the context of situation
2. Analyse the context of culture
3. Identify the communicative purpose
4. Identify relevant genre conventions
5. Analyse the text profile
6. Assess the coherence of the message
7. Analyse in terms of cohesion
8. Analyse in terms of information structure
9. Describe representative register features

The order in which these steps are applied can be varied. The main organising principle is top-down or starting at the "highest" level (the whole text in context) and working down to the "lowest" (the linguistic detail of the text). Another way of describing the approach would be to say that it starts out in the broadest possible way and gradually narrows its focus. Of course, all such analyses are incom-

plete: there is almost no limit to the amount of detail that the analyst can consider at the lexico-grammatical level. The level of delicacy depends on the aims of the analysis: when these have been achieved, then further detail is unnecessary, however interesting it may be in its own right.

Below we shall say more about how to apply the model, giving specific examples based on an earlier study (Limon 2004a), in which it was applied to one of the annual progress reports submitted by Slovenia as an applicant country, the *NPAA Report 2000*, which is the English translation of the text *Državni program za prevzem pravnega reda EU – Poročilo 2000*. The *NPAA Report* was the central document in the integration process of the Republic of Slovenia into the EU. For purposes of genre comparison, the document *2000 Regular Report from the Commission on Slovenia's Progress Towards Accession* (hereafter *Regular Report*) was used. This was written in English and could be said to represent a response to the report submitted by Slovenia (it was not possible to obtain a control text in the form of a progress report from an applicant country written in English, because all of the reports submitted were translations).

1. Context of situation

The first step involves describing the context in which the translation is being produced and who is involved in the translation process – the translator(s), commissioner, author(s) of the original and possible language reviser(s) or editor(s) – as well as the translation brief, if there is one. The character of the translator, his/her cultural environment and knowledge base are an important part of translation evaluation (cf. Wilss 1999: 146); it is also important to understand the institutional constraints affecting the translator's work (Koskinen 2000). Analysis of the situation in which the translation is produced can offer valuable insights into why translators have translated in the way that they have. One crucial factor, for instance, is whether translators are working into or out of their first language and whether their work is systematically revised. Another is which genres the translators usually deal with and whether they are familiar with the genre conventions of the target text (for example, a translator may usually deal with technical, legal or administrative texts and only very occasionally be asked to translate, say, a promotional text or letter). Other relevant factors include the translation infrastructure available (e.g. software, glossaries) and presence or absence of coordination or project management.

According to information obtained from the body responsible, the Government Office for European Affairs (SVEZ), the translation of the *NPAA Report* in 2000 involved 24 in-house and freelance translators, none of whom were native speak-

ers of English (and, of course, none of whom were university graduates of translation, because no such graduates had yet appeared in Slovenia). The translated text was not subject to English language revision, due to time pressures and the unavailability of appropriately qualified personnel.⁶³ Moreover, the process of compiling and translating the report was not subject to any overall co-ordination. There seemed to be a lack of any clear guidance for the writers of the different parts of the original report, who were located in many different ministries. As far as I was able to establish, the overall structure of the *NPAA Report* was based on the list of negotiating chapters drawn up in Brussels, but no detailed guidance was offered on issues such as content, form, length and layout. Similarly, the approach taken to the writing and compilation of the report seems to have been an *ad hoc* one: the purpose or goal of the report and the strategy to be used was not set down anywhere and the writers did not receive any prior functional training in report writing.

2. Context of culture

The broader linguistic and cultural background helps us to identify the communicative purpose of the translated text and the reader expectations that may be present in relation to the genre in question.

When a powerful TL such as English, which enjoys cultural hegemony and prestige compared to Slovene, is involved in the translation process one would expect motivated interventions by translators (cf. Venuti 1995). Similarly, one might expect to find different strategies being employed with regard to translation into and from more peripheral cultures (cf. Bassnett 1993: 142ff). When translating from English into Slovene, it does seem to be the case that in many fields (academic and scientific writing, as well as computing, telecommunications and marketing texts are obvious examples) Anglo-Saxon cultural values are widely seen as universal or neutral: no cultural filter is employed, but rather rhetorical patterns and register values are imported directly into Slovene, influencing a wide range of genres. However, in the case of the text discussed the opposite seemed to be the case, i.e. Slovene textual features were transferred into the target text in English. This is probably because of the translation strategy employed, which we have already discussed, and also because the translators involved were translating out of their mother tongue, which clearly has a strong influence on what they produce in the (foreign) target language.

⁶³ For a detailed discussion of the limitations of language revision of translations by native speaker language revisers see Limon (2004b: 51-52). The main drawback identified is that revision focuses largely on surface detail, which may ensure that the translated text is largely free from obvious grammatical error, but does not guarantee either accuracy, for which the translator has to be responsible, or communicative effectiveness.

3. Communicative purpose

Although in our research example the analysed text and the control text belong to the same genre, we can expect them to differ in terms of communicative purpose, due to the different status and communicative role of their (institutional) authors. They have certain general features in common: multiple authorship, with the authors unidentified (formally institutional); an institutional addressee; third person “angle” (cf. Chesterman 1998a: 170); reference to the same time frame (12 months); the overall content determined by the same institution (European Commission, as evaluator of the reports); a focus on action taken – legislation adopted, international conventions ratified and other measures implemented – with the result that a limited range of action verbs is used; and a shared structure.

Although reporting may be seen as a detached genre, the exposition that takes place within it (either temporal or conceptual) will have differing degrees of detachment according to rhetorical purpose, leading at times to significant shifts in function. The result of this will be text type hybridisation, with a move away from the predominant focus (cf. Hatim 1997: 42) to a subsidiary one: for example, in the *NPAA Report* towards argumentation (i.e. where mitigatory circumstances are being cited) or in the *Regular Report* towards instruction (i.e. where future action is recommended or prescribed). To conclude: the main goal or communicative purpose of the two texts (and that which shapes them as examples of the genre) is exposition, with persuasion and mitigation as the subsidiary goals of the Slovene report, and evaluation and exhortation as subsidiary goals of the report from Brussels.

4. Genre conventions

Writing is an attempt to communicate with the reader; the writer has intentions and a purpose, as well as information to convey. Texts have a hierarchical structure that differs due to the purpose, audience, status, author, information load and genre (Grabe and Kaplan 1996: 54ff). Beyond surface form, the text is organised by the writer’s relation to it, by the reader’s assumed knowledge and by the subject matter. The information structure guides the reader as to the writer’s intent, showing what is presupposed and what thematic information is highlighted. This structure is constrained by text ordering and by how rapidly and from what perspective the author wants to present information: too much or too little information can affect the text’s coherence, making it difficult for the reader to process. It can also lead to inferences being made by the reader that were not anticipated by the writer. In order to write successfully, the writer needs to be

familiar with rhetorical patterns in a language, composing conventions, intersentential syntax, coherence creating patterns, writing conventions, audience expectations and subject knowledge (Grabe and Kaplan *ibid.*: 171ff).

According to a guide in English on report writing (Gravett 1998: 27), the main ingredients of a good report are that it is “user-friendly, written for its intended audience and achieves the author’s purpose”. The writer needs a strong awareness of the reader’s needs (determined largely by experience and by feedback) in order to produce a report with a low “cognitive cost”, i.e. one that is easy to process and thus more likely to achieve its goals (Gravett *ibid.*: 13). User-friendliness is achieved through: systematic organisation and layout; clarity of expression and lack of verbosity; and clear development, with each point leading naturally on to the next and with intentions clearly signposted (Gravett *ibid.*: 14). The writer thus needs a clear set of objectives and a clear plan of writing – although there is a heuristic element in all writing, less skilled writers generate content during composition without sufficient attention to goals. As Grabe and Kaplan (*ibid.*: 116) put it: “good writers have a richer sense of what they want to do when they write, and have a fully developed image of the rhetorical problem”. One aim of the analysis discussed here was to determine whether the writer(s) and translator(s) of the *NPAA Report* had this defined sense of purpose, sufficient audience knowledge, a clear rhetorical perspective and an adequate control of genre conventions.

5. Text profile

The next step in the analysis involves comparison of the underlying rhetorical structure of the text with its surface ordering or organisation in order to determine the degree of fit between them or “text profile”. This basically involves breaking down the text into its underlying “rhetorical moves” (see above) and comparing this with how the text is structured into sections, sub-sections and in particular paragraphs. This can help determine whether the message is being clearly communicated or whether unnecessary demands are being made on the reader.

The structure of the control text was a frequent point of comparison during this process. Two representative chapters were analysed in detail, followed by three sub-genres – introduction, evaluation and conclusion. During this stage of the analysis, I evaluated the extent to which the lack of fit between the rhetorical and surface organisational structures could be ascribed to the original writing process and how much it was due to the translation process. I found that issues connected to the way in which the text is ordered and how this relates to the underlying rhetorical structure can be addressed to some extent through the translation process. However, less localised problems – such as those concerning the structure of the

sections relating to the negotiating chapters and the information they contain – can only be dealt with through liaison between the translator, as an expert in intercultural communication, and the author, in an interactive process of review and amendment.

6. Coherence

The sixth step focuses on coherence, which can be defined in terms of reader interpretation and ease of processing. Analysis here involves other aspects of the text such as cohesion and information structure, metatextual features, text content, writer strategy and level of information, as well as surface features such as paragraph organisation and the detailed lexico-grammatical choices made by the writer and translator. Coherence is dependent on a multiplicity of inter-related factors. These include the order in which information is presented to the reader and the way in which that information is divided up, as well as genre conventions such as clear development and signposting (see above), clarity of expression, and lack of verbosity. In a number of cases, the lack or omission of a cohesive link, the reliance on lexical cohesion in the form of repetition, or unclear anaphoric reference, place unnecessary demands on the reader. Finally, marked information structure patterns subvert reasonable reader expectations. Thus the quality of reader-friendliness can be said to be distributed at all levels of the text and cannot easily be separated out from other characteristics.

In the discussed study the control text has an abundance of metatextual features, whereas the lack of clear introductory or concluding paragraphs, overview statements (summarising part of the text), clear divisions between and indications of steps taken, transition statements (between one part of the text and another), or of graphic signals (which may include numbering, bullet points, indentation, use of different text sizes, fonts or text styles) means that the translated report lacks metatextual coherence and thus the cognitive cost to the reader becomes much higher.

The following two steps in the analysis are concerned with aspects of the text closely linked its coherence: cohesion, which might be described as the surface manifestation of the underlying relations within the text, and information structure, or the way that information flows or is distributed through the text.

7. Cohesion

The kind of questions to be dealt with here are: whether there has been any transfer of cohesive features from the ST to the TT resulting in marked language use;

whether there has been any loss of cohesion during the translation process; and how the translator can compensate for the differences between the SL and TL with regard to cohesive preferences. The findings in the research example can be summarised as follows: cohesion was most frequently achieved in the TT through lexical means, particularly repetition and the use of semantically-related terms; there are clearer cohesive patterns in the control text, with more frequent use of connectives and of anaphoric reference, and less repetition. In a number of cases, lexical cohesive features had been omitted by the translator, but not replaced by elements of grammatical cohesion. Notwithstanding this, the level of repetition in the TT is highly marked. At the same time, reader expectations are often not met, due to the infrequent use of reference words, particularly determiners, and the low level of conjunction; processing of the text is also made more difficult by the lack of cohesive links between paragraphs, especially where enumeration is the mode of presentation.

8. Information structure

Discussion at this level needs to take account of the strategic differences between English and Slovene word order relating to given-new patterns, rising information load and the principle of end-weight (cf. Biber et al 1999: 896ff). In English, the unmarked pattern is given-new; there is also a preference for a gradual rise in information load within the clause (the information principle) and for long and complex elements to occur towards the end of the clause (the principle of end-weight).⁶⁴ The discussed analysis of the TT uncovered a number of violations of these principles, unmotivated by communicative factors and usually arising from the replication of the word order of the original.

9. Register features

Which register features are analysed and to what degree of delicacy depends very much on the particular genre and the research goals. In the research example, the focus of this stage of the analysis was on how the author realised the subsidiary communicative purpose of persuasion and whether the translator's work had supported or undermined the achievement of this aim. I looked first at three techniques used in order to persuade the reader that progress had been made: the accumulation of detail with regard to action taken; the selection of adjectives and quantifiers to modify nouns; and the frequent use of collocations involving the

⁶⁴ Grabe and Kaplan (1996: 54ff) point out that in the Anglo-Saxon tradition, "poor" writing is often equated with writing that forces readers to make too many inferences by failing to provide sufficient given information derivable from co-text or context.

noun “Europe” and the derived adjective. I also looked at marked uses of the passive voice in the translation, the effect of the translator's individual lexical choices on the tenor of the text and, briefly, the text's modality.

There is insufficient space here to go into further detail: for a much more detailed application of the model see Limon (2004a: 106ff). The reader may also be interested in looking at a number of student undergraduate dissertations that have been influenced by this model, which have looked at varied non-literary genres such as sales promotion letters (Šušterič 2004), instructions for use (Žan 2005), company web sites (Benec 2008), tourist brochures (Černeck 2009) and articles on architecture (Vidovič 2009).

CONCLUSION

The concepts of genre and register are both of relevance to the analysis of texts and translations. When we discuss genre we are concerned with what we are using text to achieve – with text's communicative purpose and sociorhetorical function. For that reason, an analysis model that takes genre into account begins by considering not the detail of the text itself, but the context of situation and the context of culture. The former of course includes the (institutional) context in which the translation took place and the translator(s) with all their previous experience and world knowledge. This in turn leads us to try to identify translation norms that may have influenced the act of translating (see the other article by Limon in this volume). The context of culture includes linguistic and cultural differences between the relevant source and target cultures; two aspects of this are the differing rhetorical traditions and the conventions relating to the specific genre.

Another important aspect of any text, translation or not, is the message it is trying to communicate and how easy it is for the reader to process that message, which is dependent on the text's coherence. This is a subjective category, but there are aspects of the text that can be analysed to identify factors that are likely to hinder rather than ease processing, as well as metatextual elements that make the reader's job easier. We can also compare the underlying rhetorical structure of the text with its surface structure into sections, sub-sections, paragraphs and even sentences. Identifiable surface elements that are central to text analysis are cohesive features and information structure or distribution of given and new information, both of which contribute to comprehensibility. Finally, as we noted earlier, genres are realised through registers, which operate at the lexico-grammatical level. The communicative success of a text depends both on its adherence to genre conventions and consistent use of appropriate register. The yardstick for judging these

two factors with regard to a translation is not the source text but the target culture and other texts within that culture that belong to the same genre.

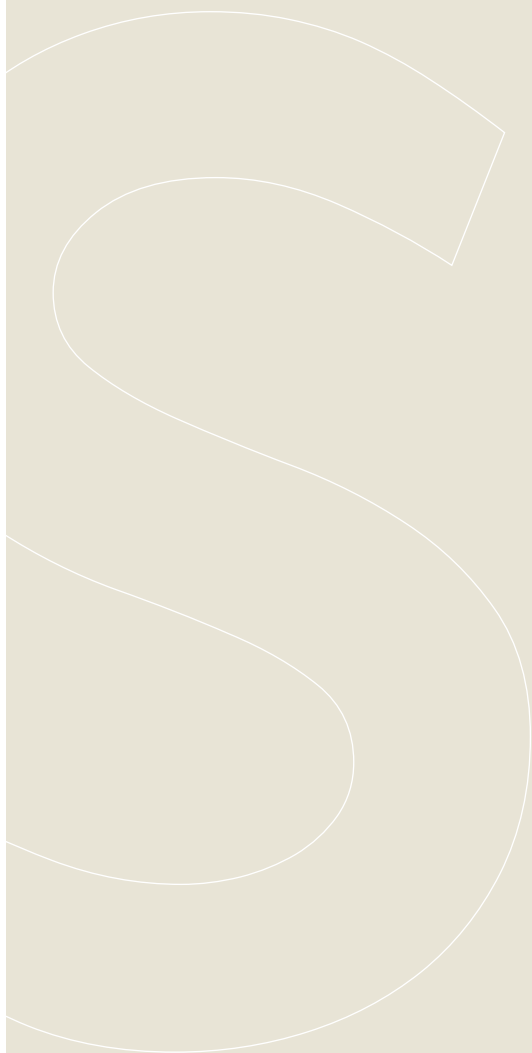
Bibliografija

- Bassnett, Susan, 1993: *Comparative Literature: A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Beaugrande, Robert de in Wolfgang Dressler, 1981: *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Benec, Mateja, 2008: *Angleško-slovenska kontrastivna analiza predstavitvenih besedil podjetij na spletu*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Bhatia, Vijay K., 1993: *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London/New York: Longman.
- Biber, Douglas, Johansson, Stig, Leech, Geoffrey, Conrad, Susan in Finegan, Edward, 1999: *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education.
- Blum-Kulka, Shoshana, 1986: Shifts of cohesion and coherence in translation. Blum-Kulka, Shoshana in Juliane House (ur.) *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr. 17–35.
- Chesterman, Andrew 1998a: *Contrastive Functional Analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew 1998b: Causes, Translations, Effects. *Target* 10/2. 201–230.
- Connor, Ulla, 1996: *Contrastive Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Couture, Barbara, 1986: Effective ideation in written text: a functional approach to clarity and exigence. Couture, Barbara (ur.) *Functional Approaches to Writing: Research Perspectives*. Norwood, NJ: Ablex. 69–92.
- Černec, Katja, 2009: *Angleško-slovenska kontrastivna analiza turističnih brošur*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Eggins, Suzanne in Jim Martin, 1997: Genres and Registers of Discourse. van Dijk, Teun A. (ur.) *Discourse as Structure and Process*. London: Sage. 30–256.
- Faigley, Lester in Paul Meyer, 1983: Rhetorical Theory and Readers' Classifications of Text Types. *Text* 3. 305–325.
- Fairclough, Norman 1995: *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fries, Peter H., 1994: On Theme, Rheme and discourse goals. Coulthard, Malcolm (ur.) *Advances in Written Text Analysis*. London: Routledge. 229–249.
- Grabe, William in Robert B. Kaplan, 1996: *Theory and Practice of Writing. An Applied Linguistic Perspective*. London/New York: Longman.

- Gravett, Steve. 1998: *The Right Way to Write Reports*. Kingswood Surrey: Elliott Right Way.
- Gregory, Michael in Suzanne Carroll, 1978: *Language and Situation: Language Varieties and their Social Contexts*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Halliday, Michael, 1967: Notes on transitivity and theme in English: Part 2, *Journal of Linguistics* 3. 199–244.
- Halliday, Michael, 1970: Language Structure and Language Function. Lyons, John (ur.) *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth: Penguin. 140–165.
- Halliday, Michael, 1978: *Language as a Social Semiotic*. London/New York: Longman.
- Halliday, Michael in Ruqaiya Hasan, 1976: *Cohesion in English*. London/New York: Longman.
- Halliday, Michael in Ruqaiya Hasan, 1989: *Language, Context and Text: Aspects of language in a social semiotic perspective*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Hatim, Basil, 1997: *Communication Across Cultures. Translation Theory and Contrastive Text Linguistics*. Exeter: University of Exeter Press.
- Hatim, Basil in Ian Mason, 1997: *The Translator as Communicator*. London/New York: Routledge.
- Hoey, Michael, 1991: *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Koskinen, Kaisa, 2000: Institutional Illusions: Translating in the EU Commission. *The Translator* 6/1. 49–65.
- Limon, David. 2003: Text type, genre, register and style in relation to text analysis and translation. *Vestnik* 37. 265–280.
- Limon, David. 2004a: *Prevodoslovna kontrastivna funkcijska analiza neleposlovnih besedil v slovenščini in angleščini / The contrastive functional analysis of texts in Slovene and English from a translation perspective: doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Limon, David. 2004b: Translating new genres between Slovene and English: an analytical framework, *Across Languages and Cultures* 5/1, Akadémiai Kiadó, Budapest. 43–65.
- Martin, James R., 1985: Process and text: two aspects of human semiosis. Benson, James in William Greaves (ur.) *Systemic Perspectives on Discourse*, Vol. 1. Norwood, NJ: Ablex. 248–274.
- Miller, Carolyn R. 1984: Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech* 70: 151–167.
- Nord, Christiane, 1997: *Translation as a Purposeful Activity*. Manchester: St Jerome.
- Pisanski Peterlin, Agnes, 2005: Text-organising metatext in research articles: An English-Slovene contrastive analysis. *English for Specific Purposes* 24/3. 307–319.

- Pisanski Peterlin, Agnes, 2008: Translating metadiscourse in research articles. *Across Languages and Cultures*. 9/2. 205–218.
- Reiss, Katharina in Hans J. Vermeer, 1984: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Stolze, Radegunde, 2001: Translating legal texts in the EU. *Perspectives: Studies in Translatology* 9/4. 301–311.
- Swales, John, 1981: *Aspects of article introductions*. Birmingham, UK: The University of Aston, Language Studies Unit.
- Swales, John, 1990: *Genre Analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šušterič, Barbara, 2004: *Angleško-slovenska kontrastivna analiza prodajnih pisem*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Toporišič, Jože, 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toury, Gideon, 1995: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Venuti, Lawrence, 1995: *The Translator's Invisibility: A history of translation*. London/New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence, 1998: *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London/New York: Routledge.
- Vermeer, Hans J. 1978: Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen* 23/1. 99–102.
- Vermeer, Hans J. 1989: Skopos and commission in translational action. Chesterman, Andrew (ur.) *Readings in Translation Theory*. Helsinki: Finn Lectura. 173–187.
- Vidovič, Mojca, 2009: *Kontrastivna prevodoslovna analiza člankov o arhitekturi v slovenščini in angleščini*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Wilss, Wolfgang, 1999: *Translation and Interpreting in the 20th Century: Focus on German*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Žan, Sandra, 2005: *Angleško-slovenska kontrastivna analiza navodil za uporabo*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Stvarno in imensko kazalo

A

Adam, Jean-Michel, 135, 136
 Agorni, Mirella, 18, 19
 Aijmer, Karin, 158
 Alves, Fabio, 74, 75
 analiza korpusa, 94, 100
 Arrojo, Rosemary, 35
 Atkins, Sue, 81, 107

B

Bäcklund, Ingeborg, 152, 158
 Bajec, Anton, 142
 Baker, Mona, 17, 35, 43, 55, 82, 83,
 107, 139, 142, 154, 158
 Barbosa, Heliosa G., 74
 Bassnett, Susan, 15, 35, 177, 183
 Beaugrande, Robert de, 13, 35, 116,
 128, 142, 174, 175, 183
 Benec, Mateja, 182, 183
 Bernardini, Silvia, 71, 72, 74
 besediloslovje, 10, 115, 135, 136, 140,
 142, 151
 Bhatia, Vijay K., 167, 168, 173, 183,
 Biber, Douglas, 84, 87, 107, 181
 Blum-Kulka, Shoshana, 17, 35, 174,
 183
 Bourdieu, Pierre, 18, 20, 38, 50, 51,
 52, 55
 Brace, Ian, 24, 35
 Brisset, Annie, 52, 55
 Brownlie, Siobhan, 54, 55

C

Campbell, Donald T., 73, 74
 Campbell, Stuart, 35
 Camus Camus, Carmen, 43, 55
 Carroll, Suzanne, 170, 184
 Chesterman, Andrew, 10, 14, 15, 19,
 20, 35, 36, 38, 49, 55, 75, 143, 149,
 153, 159, 173, 175, 178, 183, 187
 Chrétien de Troyes, 55
 Christ, Oliver, 96, 107

Clyne, Michael G., 151, 159
 Connor, Ulla, 149, 150, 151, 152,
 153, 158, 159, 168, 183
 Corpas Pastor, Gloria, 107
 Couture, Barbara, 171, 183

Č

Černec, Katja, 182, 183
 Čmejrková, Světa, 151, 152, 159

D

Dahl, Trine, 152, 154, 155, 159
 Daneš, František, 159
 Denzin, Norman K., 73, 74
 Dickinson, Marcus, 87, 107
 Dimitriu, Rodica, 41, 55
 Dornyei, Zoltan, 24, 35
 Dressler, Wolfgang, 13, 35, 116, 128,
 135, 142, 174, 175, 183

E

Ebeling, Jarle, 157, 159
 Eckman, Fred R., 148, 159
 Eggington, William G., 151, 159
 Eggins, Suzanne, 171, 183
 ekvivalenca, 133, 134, 144, 149, 153
 Ericsson, K., 71, 72, 74
 Erjavec, Tomaž, 91, 92, 107, 129, 160
 Eskola, Sari, 83, 107
 etnografski pristop, 9
 Even-Zohar, Itamar, 49, 55, 56

F

Faigley, Lester, 169, 183
 Fairclough, Norman, 166, 183
 Ferbežar, Ina, 136, 142
 Fillmore, Charles, 128
 Finegan, Edward, 183
 Fowler, Floyd, 24, 35
 Fraser, Janet, 74
 Fries, Charles, 147, 148, 159
 Fries, Peter H., 170, 183

G

Gerloff, Pamela, 71, 74
 Gile, Daniel, 55, 134, 142
 Gorjanc, Vojko, 81, 85, 91, 107, 113, 129
 Gouanvic, Jean-Marc, 52, 56
 govorjeni jezik, 10, 111, 116, 120, 121, 122, 128, 147
 govorni korpus, 113, 114, 115, 122, 128
 Grabe, William, 14, 35, 159, 168, 178, 179, 181, 183
 gradnja korpusov, 81
 Granger, Sylviane, 154, 155, 156, 159
 Gravett, Steve, 179, 184
 Gregory, Michael, 170, 184
 Guillemin-Fleischer, Jacqueline, 133, 141, 142

H

Habert, Benoît, 138, 142
 habitus, 20, 37, 50, 51, 52, 57
 Halliday, Michael A. K., 135, 142, 169, 170, 173, 184
 Hansen, Gyde, 55, 74, 75, 161
 Hasan, Ruqaiya, 142, 169, 170, 173, 184
 Hatim, Basil, 35, 43, 56, 166, 170, 174, 178, 184
 Heilbron, Johan, 52, 56
 Hermans, Theo, 16, 18, 35, 36, 41, 42, 47, 49, 50, 56, 57
 Hiemstra, Djoerd, 92, 108
 Hinds, John, 150, 151, 159
 Hirci, Nataša, 9, 15, 75
 Hoey, Michael, 174, 184
 Holz-Mänttari, Jutta, 14, 26, 36
 House, Juliane, 22, 35, 74, 75, 183

I

Ilc, Iztok, 47, 56
 informacijska struktura, 165, 173, 174, 175, 178, 180, 181, 182

J

Jääskeläinen, Rita, 61, 71, 75
 Jakobsen, Arnt Lykke, 61, 62, 75
 Jakopin, Franc, 142
 Jensen, Astrid, 61, 71, 75, 76
 Jick, Todd D., 73, 75
 Johansson, Mats, 157, 159
 Johansson, Stig, 154, 159

K

Kachru, Yamuna, 150, 152, 159
 Kaindl, Klaus, 35, 37, 52, 56, 76
 Kaplan, Robert B., 14, 35, 149, 150, 151, 159, 160, 168, 178, 179, 181, 183
 Károly, Krisztina, 157, 160
 Katan, David, 22, 32, 36
 Kennedy, Graeme, 138, 139, 142
 Kenny, Dorothy, 82, 108
 Kilgarrieff, Adam, 88, 105, 108
 Klaudy, Kinga, 157, 160
 kognitivna znanost, 13
 koherenca, 120, 123, 165, 168, 170, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 182, 183
 kohezija, 142, 173, 174, 175, 180, 181, 183, 184
 komunikativni namen, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 174, 175, 178, 181, 182
 Konšalová, Petra, 157, 160
 kontekst
 kulturni, 171, 172, 175, 177, 182
 situacijski, 167, 170, 171, 172, 175, 176, 182
 kontekstualizacija, 25
 kontrastivna retorika, 147, 148, 149, 150, 152, 157, 158, 159
 kontrastivna slovnica, 133, 135
 kontrastivno jezikoslovje, 10, 147, 148, 155
 korpusna orodja, 80

- korpusno prevodoslovje, 80, 155
 Koskinen, Kaisa, 12, 19, 24, 24, 25,
 36, 176, 184
 Kovačič, Irena, 71, 75, 130
 Kožuh, Boris, 84, 108
 Kranjc, Simona, 117, 129
 Krek, Simon, 105, 108, 129, 130
 Krings, Hans Peter, 61, 71, 72, 75, 76
 Krzeszowski, Tomasz P., 149, 160
 Kussmaul, Paul, 61, 71, 72, 76
- L**
- Lado, Robert, 133, 143, 148, 160
 Lambert, Jose, 40, 44, 45, 46, 56
 Lathey, Gillian, 41, 56
 Lauffer, Sabine, 76, 77
 Laviosa-Braithwaite, Sara, 17, 36, 82,
 108
 Leech, Geoffrey, 93, 108, 129, 136,
 143, 183
 Limon, David, 9, 10, 12, 18, 36, 149,
 152, 160, 164, 169, 172, 176, 177,
 182, 184
 Linn, Stella, 52, 57, 76
 Lörscher, Wolfgang, 15, 36, 61, 71,
 72, 76
- M**
- Malmkjaer, Kirsten, 55, 133, 143,
 154
 Martin, James R., 171, 184
 Martin, Jim, 165, 183
 Mason, Ian, 35, 43, 56, 166, 174,
 184
 Mauranen, Anna, 17, 35, 36, 37, 107,
 151, 152, 154, 155, 156, 160
 McCarthy, Michael, 129
 McEnery, Anthony, 82, 108, 154, 155,
 156, 160
 metoda mnogoterih vzročnosti, 54
 metoda PGR, 60, 71
 metodološki pristopi, 10, 132
- Meyer, Paul, 159, 169, 183
 Mezeg, Adriana, 138, 141, 143
 Miklič, Tjaša, 128, 141, 143
 Mikolič Južnič, Tamara, 138, 141,
 143
 Miller, Carolyn R., 166, 167, 184
 Moeschler, Jacques, 135, 143
 Mondhal, Margrethe, 71, 76
 Moreno, Ana, 149, 159
 Mossop, Brian, 16, 20, 36, 61, 76
- N**
- Neidhardt, Friedhelm, 19, 36
 Neunzig, Wilhelm, 76
 Nida, Eugene A., 14, 26, 36
 Nord, Christiane, 9, 14, 36, 161, 174,
 184
 norme, 9, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 22,
 23, 24, 25, 26, 37, 40, 45, 46, 47,
 48, 49, 50, 51, 52, 111, 121, 128,
 129, 153, 157, 166, 172, 182
- O**
- Och, Franz Josef, 92, 108
 Oller, John W., 148, 160
 Olohan, Maeve, 36, 82, 108, 138, 140,
 143
 Orel-Kos, Silvana, 141, 143
 Ostler, Shirley, 150, 151, 160
 označevanje, 80, 85, 90, 92, 93, 106,
 113, 114, 135
- P**
- Pisanski Peterlin, Agnes, 10, 141, 143,
 146, 152, 155, 157, 160, 161, 168,
 173, 184, 185, 189
 Plemenitaš, Katja, 152, 161
 Pogorelec, Breda, 112, 121, 129
 Pokorn, Nike K. (Kocijančič), 15, 36,
 41, 49, 56, 57, 140, 141, 142, 143,
 144
 pragmatika, 132

- prevajalska strategija, 14, 164, 177
 prevajalske inštitucije, 12
 prevajalske norme, 12, 13, 15
 prevajalski proces, 16, 36, 60, 74, 76,
 171, 172, 176, 177, 179, 181
 prevajanje literature, 40
 prevodoslovje, 2, 9, 41, 44, 45, 50, 52,
 80, 82, 83, 111, 130, 134, 135,
 136, 146, 147, 152, 153, 154, 155,
 158
 pristop k prevodoslovju
 sistemski, 40
 sociološki, 40
 Prunč, Erich, 13, 15, 36, 45, 52, 57,
 86, 144
 Puurtinen, Tiina, 140, 143
 Pym, Anthony, 18, 19, 36, 37, 40, 52,
 53, 54, 55, 57, 58
- Q**
 Quirk, Randolph, 108, 113, 129, 136,
 143
- R**
 register, 164, 165, 169, 170, 171, 172,
 173, 174, 175, 177, 181, 182, 183,
 184
 Reiss, Katharina, 14, 37, 168, 185
 reprezentativnost, 10, 80, 84, 85, 86,
 87
 retorične konvencije, 146
 Riegel, Martin, 163, 143
 Risku, Hannah, 15, 37
 Roulet, Eddie, 135, 143
- S**
 Sanders, Julie, 41, 57
 Schalley, Ewa, 161
 Schlamberger Brezar, Mojca, 10, 132,
 136, 139, 141, 142, 143, 144, 154,
 161
 Schlesinger, Miriam, 17, 37
- Séguinot, Candace, 61, 71, 72, 76, 77
 Seleskovitch, Danica, 133, 144
 Sešek, Urška, 152, 161
 Sigley, Robert, 117, 129
 Simeoni, Daniel, 18, 20, 37, 50, 51,
 52, 57
 Sinclair, John, 86, 97, 107, 108, 135,
 142, 144, 158
 skopos, 14, 18, 26, 38, 168, 185
 Skubic, Andrej E., 121, 129
 Smith, Karen, 154, 157, 161
 Smolej, Mojca, 112, 120, 124, 129
 Snell-Hornby, Mary, 14, 35, 37, 43,
 57, 76
 snemanje premikanja oči po zaslonu,
 9, 60, 61, 69, 74
 sociološki pristop, 40, 51
 Sollamo, Raija, 18, 37
 spontani govor, 110, 116
 Stabej, Marko, 121, 129, 130, 142
 standardni jezik, 110, 121
 Stolze, Radegunde, 174, 185
 Stubbs, Michael, 94, 108
 Swales, John, 151, 161, 165, 166, 167,
 168, 173, 185
- Š**
 Škofic-Guzej, Jožica, 112, 129
 študija primerov, 12, 19
 Šušterič, Barbara, 182, 185
- T**
 Teubert, Wolfgang, 113, 129
 Tiedemann, Jörg, 92, 108
 Tirkkonen-Condit, Sonja, 17, 37, 61,
 71, 75, 76, 77
 Tivadar, Hotimir, 112, 129, 142
 Tognini Bonelli, Elena, 84, 107, 108,
 113, 115, 130, 142, 158
 Toporišič, Jože, 111, 130, 136, 138,
 144, 185
 Toury, Gideon, 15, 16, 17, 18, 20,

- 25, 26, 37, 40, 41, 42, 46, 47, 48,
57, 83, 108, 153, 157, 161, 168,
185
Translog, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 73, 75, 78
Tymoczko, Maria, 19, 37, 82, 108
- U**
uporabno jezikoslovje, 129, 130
Upton, Carole-Anne, 41, 57
- V**
Valero-Garcés, Carmen, 151, 161
van der Auwera, Johan, 154, 156, 161
van Doorslaer, Luc, 40, 42, 43, 57
Vassileva, Irena, 151, 152, 161
Venuti, Lawrence, 13, 19, 22, 37, 177,
185
Verdonik, Darinka, 112, 116, 118,
119, 121, 122, 123, 124, 130
Vermeer, Hans, 14, 37, 38, 168, 185
Verovnik, Tina, 112, 130
Vidovič, Mojca, 129, 182, 185
Vinay, Jean-Paul, 18, 37, 133, 144
Vintar, Špela, 9, 17, 80, 83, 88, 109,
138
Vitez, Primož, 112, 118, 121, 129,
130
Vogel, Jerca, 112, 116, 130
- W**
Wardhaugh, Ronald, 148, 161
Werlich, Egon, 135, 146, 144
Williams, Andrew, 24, 38
Williams, Ian A., 157, 161, 162
Williams, Jenny, 19, 20, 21, 38
Wilss, Wolfram, 14, 38, 176, 185
Wolf, Michaela, 18, 19, 35, 36, 38, 50,
52, 56, 58
- X**
Xiao, Richard, 154, 155, 156, 160
- Y**
Yakhontova, Tatyana, 152, 162
- Z**
zajem računalniškega zaslona, 9, 60,
67, 68
Zamel, Vivian, 152, 162
zapisovanje govora, 110, 128
Zatlin, Phyllis, 41, 58
Zemljarič Miklavčič, Jana, 10, 110,
112, 114, 122, 124, 125, 126, 130,
142
Ziahosseiny, Seid M., 148, 160
Zlatnar Moe, Marija, 47, 58
Zwitter Vitez, Ana, 112, 118, 122,
130
- Ž**
Žan, Sandra, 182, 185
žanr, 43, 49, 82, 154, 155, 156, 160,
161, 164, 165, 166, 167, 168, 169,
171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 181, 182, 183, 184,
185
žanrske konvencije, 160, 164, 165,
171, 173, 174, 175, 176, 178, 179,
180

RAZISKOVANJE
V PREREDNOJ
SODOBNOJ